

קובץ גליונות

פרשת משפטים

ממרנז ורבנז גדולי ומאורי הדור

מרן רבינו הגדול
הגראמ"מ שך זיע"א
מרן ראש הישיבה
הגרמ"י ליפקוביץ זצוק"ל
הגאון הצדיק
רבי ישראל אלי' וינטרויב זצוק"ל
הגאון האדיר
רבי אברהם גנחובסקי זצוק"ל
הגאון הגדול
רבי שלום בן ציון פלמן זצוק"ל
הגאון הצדיק
רבי ראובן קרלינשטיין זצוק"ל
— ❁ —

ויבלחט"א

מרן ראש הישיבה
הגראי"ל שטינמן שליט"א
מרן שר התורה
הגר"ח קניבסקי שליט"א
מרן פוסק הדור
הגר"נ קרליץ שליט"א
מרן רה"י
הגר"ג אדלשטיין שליט"א
מרן הגאון
רבי יעקב אדלשטיין שליט"א
מרן המשגיח
הגר"ד יפה שליט"א

דברי שיח

כאיל תערוג

פרי חיים

נשיה בחוקין

גאון יעקב

משנת החפץ חיים

פניני דעת

דובב שפתיין

נפשו גחלים תלהט

פנינים משולחן רבינו

שלמים מציון

דרכי החינוך
זכות הלימוד בקובץ

לע"נ הגאון רבי ירוחם זלצברג זצוק"ל

בהה"ר נתן זצ"ל

נלב"ע ד' אדר תשע"ה

תנצב"ה

לעילוי נשמת שרה בת צבי ע"ה

נלב"ע כ"ט שבט תשנ"ט

תנצב"ה

ניתן לשלם על הקובץ גליונות במכשירי 'קהילות' ו'נדרים פלוס' בבתי הכנסת

לע"נ מרת שאשא בת ר' משה
הכהן חסמן ע"ה
נלב"ע ג' אדר תשנ"א
תנעב"ה

הורמה תרומה עבור הקובץ גליונות
ע"י החפץ בעילום שמו
החושש שנכשל באיסור ריבית
הלימוד בקובץ וזיכוי הרבים
יעמוד לו לזכות ולכפרה

לע"נ הר"ר שלמה וירג'יניו ז"ל בן הר"ר אברהם ז"ל
נלב"ע ד' אדר ב' תשס"ח
וזוגתו מרת ורוניקה לאה לי ע"ה בת הר"ר משה הירש ז"ל
נלב"ע א' טבת תשס"ט
ת.נ.צ.ב.ה.

להקדשות ע"ג הקובץ ניתן לפנות למס' 053-3145900
ניתן לתרום במכשירי "קהילות" ו"נדרים פלוס" בבתי הכנסת ברחבי הארץ,
יש ללחוץ על לחצן 'קופות נוספות' ובחיפוש קובץ גליונות
וכן בקו העדקה 073-2757000 יש להקיש עבור קוד 4311

כ"ט שבט	משפטים	נתרם	י' אייר	אחרי מות קדושים	כ"ח תמוז	מטות מסעי	נתרם
ו' אדר	תרומה		י"ז אייר	אמור	ו' אב	דברים	
י"ג אדר	תצוה		כ"ד אייר	בהר בחוקותי	י"ג אב	ואתחנן	נתרם
כ' אדר	כי תשא		ב' סיון	במדבר - שבועות - נשא	כ' אב	עקב	נתרם
כ"ז אדר	ויקהל פקודי		ט"ז סיון	בהעלותך	כ"ז אב	ראה	
ה' ניסן	ויקרא	נתרם	כ"ג סיון	שלח	ד' אלול	שופטים	
י"ב ניסן	צו - פסח	נתרם	ל' סיון	קרח	י"א אלול	כי תצא	
כ"ו ניסן	שמיני	נתרם	ז' תמוז	חוקת	י"ח אלול	כי תבא	
ג' אייר	תזריע מצורע		י"ד תמוז	בלק	כ"ח אלול	נעבים וילך	
			כ"א תמוז	פנחס			

באיל תערוג

פנינים על פרשיות השבוע וליקוטי ענינא דיומא
מרבן של ישראל מרן הגרא"ל שטיינמן שליט"א

בס"ד | גליון 193 | שנה ד' | פרשת משפטים - שקלים | שנת תשע"ז

פניני הפרשה

אדם מצטער ולא יודע שזה לטובתו

משפטים כד, א "אתה ואהרן נדב ואביהוא" לא נזכרו אלעזר ואיתמר, משום שהיו חשובים פחות בזמן הזה.

כתב בפירוש הטור: לפי שהיה גלוי לפני ה' שימותו ממעשה זה, ואילו מתו אלעזר ואיתמר היה נכרת כל זרע הכהונה. מסתמא אלעזר ואיתמר הצטערו שהם לא זוכים לגשת לקודש, ואחר כך התברר שזה לטובתם.

יש ללמוד מזה: הרבה פעמים מצטער האדם שלא נותנים גם לו, אבל בסוף מתברר שהכל זה לטובה.

רצע אדוני את אזנו במרצע וגו'

ובגמ' בקידושין (דף כב, ב) ר' יוחנן בן זכאי היה דורש: מה נשנתה אוזן מכל אברים שבגוף? אמר הקב"ה: אוזן שמעה על הר סיני בשעה שאמרתי כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים, והלך זה וקנה אדון לעצמו ירצע.

וכתב הרב הגאון ר' משה הלוי פ' שליט"א: בזכרוננו לפני רבות בשנים שמו"ד הגרא"ל שליט"א זעק מנהמת לבו הטורה 'וכי זה ההולך אחר תאוותיו ואחר יצרו הרע, האם אינו עבד לעבדים?'

איסור שוחד

משפטים כג, ח "ושוחד לא תקח"

בכתובות (ק"ה) מבואר שאפילו משני בעלי דינים אסור, רק מותר שכר בטלה. והאיסור הוא על המקבל. (יתכן שאפילו לזכות כסף לדין על ידי אחר באופן שלא ידע מזה הדין קודם הדין אסור, כי הלב מרגיש בזה).

הנותן שוחד, עובר בלפני עור, רמב"ם סנהדרין כג, ב. בחו"ל היה "נידון" בנתינת שוחד כשהוצרכו להישפט בפני גוי. כי לרמב"ן בפר' וישלח לד, יג בדיני ב"נ הלוקח שוחד נהרג, א"כ מכשילים באיסור שלהם (עיין בהגר"א משלי יז, ח).

שוחד, בלא דעת נקייה

דיין הלוקח שוחד, פסול אף בדין שלא לקח בו שוחד. ומבארים בזה שאדם המוכן לעוות הדין בשביל ענינים פרטיים, לא יכול להיות דיין, גם כשלא לוקח שוחד, כי אין לו דעת נקייה, ראשו מעוקם וכל מהלך מחשבתו נבנית על בלתי נאמנות של נגיעות ופניות! זהירות מפני שוחד המעורר עיני חכמים

שם, כי השוחד יעור פקחים. פרש"י, אפילו חכם בתורה ונוטל שוחד, סוף שתטרוף דעתו עליו וישתכח תלמודו ויכהה מאור עיניו.

בשם הגדולים מביא (מערכת מ אות ט) מעשה

עם רבי חיים כפוס שהיה דיין ונסתמא עיניו והיו מרננים עליו שח"ו לקח שוחד. ואמר בתוך קהל ועדה, כי שמע דיבת רבים יחדיו ירגנו שלקח שוחד, ואם האמת אתם, כן יהיה תמיד הענן יכסנו. ואם הוא נזהר מאד בזה, יאיר עיניו כבראשונה, ונתקבלה תפלתו בהלו נרו. ואני הצעיר ראיתי חתימתו כשהיה סגי נהור, והיה חותם מאומד, וכמעט אין האותיות ניכרות כמי שלא ראה. וראיתי חתימתו אח"כ: ה' נסי, חיים כפוס, כתובה מאושרה. ועד היום כל הנשבע לשקר על קברו, נענש, עכ"ל.

והעיר רבנו שבאמת צריך להבין איך ביקש בתפילה בקשה כזו, שהרי אם לא היה נענה, היו מוכח שלקח ח"ו שוחד?

מקבל לשון הרע

משפטים כג, א "לא תשא שמע שוא" פרש"י כתרומתו לא תקבל שמע דשקר, אזהרה למקבל לשון הרע.

החפץ חיים (לאוין ב, באר מים חיים) אומר שיש איסור לשוה"ר גם על אמת.

וכתב היד-הקטנה (דעות ט), שכל דיבור הנמאס והנתעב אע"פ שהוא אמת נקרא 'שוא' ו'שקר'.

ועוד כתב החפץ חיים (פתיחה לאוין ד) המספר והמקבל עוברים על לפני עור, כי כל אחד נותן מכושול לחברו שיעבור על לאוין מפורשים אלו. אלא שהמספר עובר בין השומעים רבים או מועטים, וככל שיתרבו השומעים יתרבה עליו הלאו. והמקבל עובר רק אם הוא לבדו שומע ומקבל. אבל אם יש עמו נוספים, אפשר שאינו עובר בלאו זה.

ומבאר הבאר מים חיים, שאולי גם לגבי המקבל תלוי בריבוי השומעים להרבות הלאו, כי הקפידה התורה על המספר שהוא משיא שמע שוא (פסחים ק"ח). אז קרי ביה נמי לא תשא, ואפשר שעובר על כל אחד מהשומעים, דומיא דמאכיל איסור לכמה אנשים, וכך המקבל, מכשיל את המספר גם כלפי האנשים ששומעים עמו.

וצ"ב, למה לא אמר שהמספר מכשיל [א.ה. "שירות"] את השומע השני, וכך מכשיל הוא [השני] את המספר בלפני עור כלפיו?

יתכן כי השומעים האחרים, אינם "מקבלים" כי אינם יודעים מאומה, אבל הראשון הוא "גם שומע וגם מקבל" וממילא הוא המכשיל ולא שאר השומעים נקראים "מכשילים" כי הם אינם גם "מקבלים".

במשנה ב"מ עה: כתוב, הערב והעדים אין עוברים אלא משום בל תשימו.

וכתבו התוס' דלפעמים הם עוברים בלפני עור, כגון שלא היה מלווה לו בלא ערב ועדים. אבל לא תשימו לא פסיקא ליה, אבל לפני עור, זמנין לא עובר באם היה מלווה לו בלאו הכי.

הרי לנו, דאף שמכשילים המלווה-והלווה את הערב-והעדים, אבל הם לא עוברים בלפני עור על שמכשילים את המלווה-והלווה בלפני עור.

אמנם יתכן שזהו רק היכן שאני מכשילו שיעבור בלפני עור, בכך ש הוא מכשיל אותו. אבל אם אכשיל אותו שהוא יעבור בלפני עור על שיכשיל אחרים בלפני עור, יתכן שעובר. ויש להסתפק.

ביזה עצמו

משפטים כא, לו "חמשה בקר ישלם תחת השור" פרש"י אמר ריב"ז חס המקום על כבודן של בריות, שור שהולך ברגליו ולא נתבזה בו הגנב לנושאו על כתפו, משלם ה'. שה נושאו על כתפו, משלם ה' הואיל ונתבזה.

נראה, שלא זה הסיבה המחייבת, שהרי הגנב גרם את בזיונו. ועוד, הריהו מוכן להתבזות ולעבור עבירה צריך לקונסו יותר? ובכל זאת, הואיל ונתבזה בגניבתו, מענישים אותו פחות.

בטעם השני, אמר רבי מאיר בא וראה כמה גדולה כחה-של-מלאכה. שור שבטלו ממלאכתו, משלם ה'. שה שלא בטלו ממלאכתו, משלם ד'.

אי"ז טעם גמור לחייב, דאין חיוב לשלם שבת דבהמתו. ותשלום הגניבה לא על ביטול-מלאכה. וגם בנמצא זמן קצר שעדיין לא הספיק לבטלו, גם צריך לשלם ה'. אלא התורה החמירה בגניבה המבטלת מלאכה.

בבעלי חיים אחרים יש מיעוט ב"ק סז: ולס"ד שהיו מחייבים, היה חייב רק ד', אף שאין בהם טעם של ביטול מלאכה, או של בזיון, אבל תפסת מרובה לא תפסת, וישלם רק ד'. (פני יהושע שם בבב"ח ששייך הטעמים הנ"ל היה משלם ה', ובאחרים היה משלם ד').

הוקדש לזכות ולרפואת הרה"ג רבי אברהם מאיר בן אסתר טויבא לרפואה שלימה במהרה

ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם. (משפטים כא, א) ופרש'י 'לפניהם' - ולא לפני גוים, ואפילו ידעת בדין אחד שהם דנין אותו כדיני ישראל, אל תביאהו בערכאות שלהם, שהמביא דיני ישראל לפני גוים מחלל את השם ומיקר שם עבודה זרה להחשיבה, שנאמר (דברים לב לא) כי לא כצורנו צורם ואויבינו פלילים, כשאויבינו פלילים זהו עדות לעלוי יראתם.

את עצמם ממחננו. על התובעים והמסייעים לבטל את התביעה מיד וישוב מעשות רע.

הדין שותף למעשה-בראשית שתכליתו - לעשות חסד עם הברואים
מן הבקר עד הערב (פר' יתרו). פרש'י אפשר לומר כן (עין שפ"ח) אבל בגמ' שבת ? מפורש הטענה, וכי תעלה על דעתך שיושב ודן כל היום כולו, תורתו מתי נעשית? וצ"ב שהרי יכול ללמוד בלילה?
מכילתא, והלא אין הדיינים דנין אלא עד זמן הסעודה? צ"ב, וכי זה דין דאורייתא, ומה איכפת אם דן כל היום. אלא כל דין שדן דין אמת לאמתו אפילו שעה א', צ"ב היכן מרומז שעה אחת?

כאילו נעשה שותף לה' במעשה בראשית.

וזה הדבר מפרש הטור (ח"מ א) כי העולם קיים על הדין (אבות א, יח). לכן הוא שותף של ה'. ומה המעלה בזה?
וצ"ל, כי בריאת העולם זה חסד (עין בראשית ג, כא. ובראשית א, א ד"ה שם, פרש"י, אין המקרא הזה אומר אלא דורשני. שכל הבראה יכולים להנות בין בעולם-הגשמי בין בעולם-הרוחני, וזהו שותפותו בחסד.
בקדושין מ: אמרין, אדם צריך לראות עצמו חזאי זכאי וכו' עשה מצוה א' הכריע את כל העולם לזכות. בכל מצוה צריך לחשוב שמעמיד את העולם. אלא שאי אפשר לדעת האם בזמן עשיית המצוה היה העולם שקול, אבל דן דין אמת תמיד מקיים העולם.

דין טועה?

אמר רבנו: יש דיינים שאינם רוצים לחזור בהם. אמר לי דין שמעולם לא חזר בו מפסק דין. וכי אינו טועה והרי הוא בן אדם?

לחשוש לזילותא דבי דינא

שאלה: האם דין שטעה יחזור בו או שיחשוש "לזילותא דבי דינא"? תשובה: שיחזור בו, כי אחרת זה יהיה פתח עצום לרמאות.

העונש הגדול

אמר רבנו: חושבני שאולי על חילול ה' יש מחלה הידועה שע"ז לא מועיל שום דבר רק מיתה. כזה חטא חמור שהרבה נכשלים בכך כגון שהולכים לערכאות שזה חילול ה' (צדיק כתמר יפרח)
ואמר רבנו דבאמת יש להבין מה הביאור בהלכה דאם א' מבע"ד אינו רוצה לבא לב"ד, מותר לתבעו בערכאות, הרי ללכת לערכאות הוי חילול ה', ודינא הוא דצריך להוציא כל ממונו בשביל שלא איסור, וא"כ מה בכך שיפסיד ממון, הא מחויב בכך שלא יעבור איסור.

ובהזדמנות אחרת אמר רבנו: הנה חומר שבועה לשקר גדול עד למאד, וראה מה שכתב ברבינו יונה בשערי-תשובה [שער ג' אות מה] דהשניה קשה מן הראשונה, וכו' רצונו לומר, כי עונש הנשבע לשקר בבית דין, חמור מעונש העובד עבודה זרה בסתר, מפני חילול השם. ע"ש בכל דבריו כמה חמור הוא עוון חילול השם.

וא"כ יש להבין איך אפשר להשביע הנתבע שיודעים שמשקר הוא הא בזה אנו קוברים אותו, אלא דכיון דהדיין מחויב ע"פ הדין להשביע הנתבע, לא עושים חשבון זה, דזה חיובו של הדיין להשביע.

אמנם כ"ז לענין חיוב שבועה, אבל שבאנו לדון בענין הליכה לערכאות, דהוי נמי חילול ה', אף במקום שהדיין ראה צורך מיוחד והתיר ללכת לערכאות, והדבר מותר ע"פ דין, מ"מ אינו דומה לחיוב שבועה שזה הדיין מחויב ע"פ ד"ת בכל מקרה לעשות, אבל הליכה לערכאות, אף באופן המותר, מ"מ אינו מוכרח לדבר כלל, דמי אמר לו שילך לתובעו בערכאות, ויש לדעת שבאמת הדבר מאד אינו פשוט כלל ללכת לערכאות אף באופן שהדיינים התירו לו, ויש מאד לזהר מדבר זה. (כ' צדיק כתמר יפרח)

מעולם לא התרתי

סיפר רבינו בצער: קבלתי מכתב אישי מא' שכתב לי שאני אמרתי ללכת לערכאות, ויש לו קפיידא עלי, ששום רב לא התיר ואני היחיד שהתירתי, והוא לא מוחל לי ויש לו קפיידא עלי, והוא סובל מכך, ואני בכלל לא זוכר שהתירתי פעם בחיי ללכת לערכאות, וכנראה או שאחד שיקר שאמרתי, או שהי' נדמה לאחד שאמרתי, איני זוכר דבר כזה, ואינו כותב מיהו ואני אני יכול לפייסו.

כשצריך לפנות לערכאות

בפעמים שהוצרכו עבור עניני ציבור לפנות לערכאות [המכונה בגי'] ולא היה שום ברירה אחרת אמר להם רבנו: אלו הן ערכאות אין חלקינו עמם דרכם אינה דרכנו, חשיבתם לא חשיבתנו וכל מה שאנחנו פונים אליהם אינו מתוך חס וחלילה, אלא מתוך אילוץ שנכפה עלינו אנחנו מנסים להציל את עצמנו וזו דרך השתדלות, אבל לא סומכים עליהם בשום אופן ובשום צורה. (מוסף שבי"ק סוכות תשס"ז)

בשערך לפקח על ענייני העיר

דברי רבנו בחנוכת הבית לבית דין צדק בני ברק בראשות מרן הגר"ק שליט"א. מבואר על הפסוק בשעריך' שהכוונה היא על דין משום שבית דין היה יושב בשערי העיר, כל שנכנס לעיר צריך לעבור דרך שער העיר, ובית דין יושב ומפקח על כל עניני העיר.

זאת אומרת: כמו שלא יכולה להיות עיר בלי שער כך לא יכול להיות עיר בלי שבית דין יפקח על כל עניני העיר.

ד' יעזור שהבית דין ימשיך לפקח על כל ענייני העיר שלא יהא מכשול, וזו זכות גדולה לעיר ושלא יהיה וצווחה בעיר ובזכות זה יגאלו ישראל.

רצונו של החזון איש

סיפר הג"ר אריה אברהם'ס שליט"א, שמרן החזון"א הגה תכנית להקמת בית דין בבני ברק, והשמות שעלו בפיו לדיינים היו הגאון ר"מ דויטש זצ"ל והגר"ש וואזנר זצ"ל, ויבדלח"ט מרן הגרא"ל שליט"א.

במותב תלתא

שח רבנו שמעולם לא רצה להזדקק לדון בדיני תורה, רק פעם אחת נטפל אליו ח"א ולא ויתר עד שישב רבנו שליט"א לדון דינו, ביחד עם מרן הגר"ש וואזנר זצ"ל והגאון רבי חיים שאול קרליץ זצ"ל, והנידון היה שא' נתן לחבירו כסף להשקיע, והלה איבד את הכסף בהשקעה לא נכונה. ובתוך כדי הדיון העלה רבינו שנראה לו שיש כאן בעיה של רבית, ומיד שמו לב לדבר, וביטלו את התביעה [שהרי קי"ל שאין ב"ד נוקקין לרבית]

[ומרן הגר"ש וואזנר זצ"ל שדן איתו בבוררות הזו, העיד: אני לא הייתי מודע שקיים עדיין בדורנו "א חושן משפט"דיקער איד" בצורה עמוקה ובהיקף גדול כל כך. ובפעם אחרת אמר: הרב שטיינמן מנסה להסתיר את ידיעותיו... אך אני בעצמי נוכחתי שהוא ממש מהיחידים]. ואמר רבנו שהרגיש באותו דין תורה שלבו נכמר על האדם שהפסיד את הכסף, ומיני אז לא לקח ע"ע יותר שום ד"ת.

להביט למטה

ומרגלא בפומיה דרבנו: מה שכתב האוה"ח שרבי משה בירדוגו צוק"ל ה' מדקדק בשעת הדין שיהיו עיניו למטה ולא ה' נושא עיניו כל עיקר, ושהי' מרגיש שאם ה' נושא עיניו לצד ההכרח באיזה אחד מבעלי הדינים ה' מתבלבל שכנגדו, והוא אומר שמוע בין אחיכם שלא יעשו אלא השמיעה. ומספרים על בעל מראות הצובאות שהי' רב בביאליסטוק שכשבאו לדין לפניו ה' מכסה את פניו בטלית, שלא יראה את בעלי הדין העומדים לפניו שמא יטה לאיזה אחד מהם.

עוד רגיל רבנו לומר שכתבו בספרים ששוחד זה לא רק בממון אלא גם אם צד אחד מרצה בדברים יותר זה נקרא שוחד, ואמר רבנו שקשה מאוד להימלט משוחד כזה.

צורת העדות

שח לנו ח"א שליט"א שהיה לו דין ודברים מסוים עם חבירו ולרבנו שליט"א היה עדות בדבר, ומסר לו שיגיד עדות בית דין, ואחרי תקופה ב"ד רצו לבוא לרבנו שליט"א לשמוע את העדות מפיו.

והגיע הגאון ר' פנחס שרייבר זצ"ל ועוד ב' דיינים, וכשביקשו שרבנו יאמר את העדות, הורה להם לשבת והוא נעמד להעיד, והם ג"כ רצו לקום מפני כבודו, אך עמד בתוקף שהם הדיינים ודין העדות בעמידה והדיינים יושבים.

זהירות בחושן משפט

סיפר תלמיד רבנו: השיעור במוצאי שבת קדש מפי הגרא"ל התאחר משקיעת החמה לפני צאת השבת עד מעריב. בסיומו אמר פלוני בקול: היום לרשעים בגיהינום יש נחת רוח כיון שאיחרנו לצאת מן השבת!

כאשר רק הזכירו את הגיהינום, התכרכמו פניו של הגרא"ל ולחש בפחד: הדין לא רק רשעים: אפשר למצוא שם הרבה שיינע אידן, רק יחידיים ניצולים, כמה אנשים יש שיוצאים מהעולם ולא נכנסים מעט או הרבה לגיהינום?

בל נשלה את עצמנו ועינינו נצצו מדמעה, ואז הוסיף: לענין גזל! הרב... שליט"א שהוא אב בית דין אמר לי: כי בחושן משפט גם אנשים לא קטנים נופלים וחוטאים, נו, וכי על זה אין גיהינום?!

היושבים בחדרו הזדעזעו מהדיבורים, והחלו מעריב בתפילה והוא רחום יכפר עון ולא ישחית.

חומר איסור

מכתב רבנו

בס"ד. נודעזענו עד למאד משמועה כי באה על אחד... אשר הגישו תביעה בערכאות... גדלה עולתם מאד מאד, שהחציפו באופן נורא של ירהבו הנער בזקן. והוסיפו חטא על פשע להרים יד בתורת משה ולהגיש את התביעה בערכאות אוי לנו שכך עלתה בימינו.

גורו לכם מפני עלבונה של תורה וחילול השם הנורא, אנשים אלו הוציאו

לבקשת רבים אנו מפרסמים את רשימות הנושאים שאנו עומדים לכתוב עליהם בשבועות הקרובים, כדי שמי שיש בידו הוראה או עובדה מרבנו שליט"א יוכל למסור למערכת לזיכוי הרבים.

תרומה- טהרת הלב ♦ תצוה- עניני פורים ♦ כי תשא- יהדות רוסיה ♦ ויק"פ- סוף הזמן ♦ ויקרא- תינוקות של בית רבן ♦ צו- עניני פסח

ט' קבין

אומרים בשם החזון איש דב"טוש" של מקלחת לא יוצאים ידי שפיכת ט' קבין דכיון שיוצא מכמה חורים חשיב כד' כלים ואין מועיל לשפיכת ט' קבין, ולפי"ז אם יסיר את ראש המחזור יכשר [ולכא' מועיל אפי' שאינו כל]. וסיפר אחד מתלמידי ישיבת מונטרי שבזמן שרבנו למד שם ולא היה מקוה לגברים שם, לימד אותם כיצד להיטהר בט' קבין בערב יוה"כ.

זמן ק"ש של הגר"א

מין החזון איש ז"ל אמר שלכתחילה ראוי להתפלל עם נץ החמה וכדמוכח בלשון הר"מ פ"א מק"ש ה"א, אבל מי שאי אפשר לו אז לכתחילה יוכל לסמוך להתפלל עד סוף הזמן תפילה של הגר"א. (אעלה בתמר מתורת החזון איש) וסיפר רבנו שהגרי"ז כשהיה בירושלים קרא ק"ש כהגר"א [אמנם אמר שהיה זה מפני דקדוקו בגוף נק].

תנאי בק"ש

ע"י סידור הגר"א בשם הגרי"ס זצ"ל, דהקורא ק"ש על הספק אם יעבור זמנו צריך משפטי תנאים. אבל לכא' מה שעושה האדם בינו לבין עצמו א"צ לדיני תנאי וי"ל. (אילת השחר זבחים עו, א ונ"ע הליכות שלמה תפלה. עמ' צ) והנה בהגהות רעק"א בשו"ע אור"ח סימן מ"ו סעיף ט' כתב שהירא שזא יעבור זמן ק"ש יקרא ויעשה תנאי עי"ש. [ע"י עוד ברעק"א ברכות כ"א ב] וצ"ב איך אפשר לעשות תנאי דהא אדם אינו יכול לעשות שליח את חבירו שיקרא ק"ש עבורו וכל מידי דליתא בשליחות ליתא בתנאי? אמנם יש אומרים שאין הכוונה שם לתנאי ממש, אלא שמתכוין לצאת יד"ח מצות ק"ש רק על צד זה. [ועי' רמב"ם בב"ב קכ"ו ב', ובש"ת שני יו"ט ובדרך אמונה הל' תרומות פ"י ה"ח בביאור ההלכה בשם החזון"א] אמנם הרעק"א בשו"ת ח"א סימן מ"ח מבאיר מהשטמ"ק בניזיר דדוקא במעשה אמרין מילתא דליתא בשליחות ליתא בתנאי. אבל כשהחלות נעשה בדיבור אפשר לעשות תנאי אע"פ דליתא בשליחות וכ"כ הפנ"י בכתובות דף נ"ז והמנ"ח מצוה שס"ה ת"ו. (ימלא פי תהלתך תפילה עמ' צ"א), וסיפר הרה"ג ר' דוד הלר זל"ה שלמד עם רבנו בשו"ץ שבעת שלמדו בישיבה והיה מניין רק בזמן ק"ש של הגר"א, היה רבנו והגרמ"ס זצ"ל והוא זל"ה קוראים ק"ש בבוקר ועושים תנאי.

מניין הנץ

בשנים שהיה רבנו שליט"א מתפלל בישיבה קטנה, היה מתפלל עמהם בימות החול בזמן של הישיבה [והיה זמן צדיק א' שביקש מרבנו שיארגן בישיבה קטנה מנין נץ, ורבנו לא הסכים לכן] וכשנפתחה ישיבת גאון יעקב התפלל שם בימות החול כג' שנים. אמנם אחרי שכבר לא היה צורך שיתפלל שם, התחיל להתפלל במנין ותיקין שהתקיים בבית הכנסת 'הלפרין', ולאחר מכאן עבר לבית הכנסת איצקוביץ. ושם התפלל בזמן הנץ המישורי, ואחרי שהתחיל להתפלל במנין בביתו החלו להתפלל בזמן הנץ הנראה.

וכשהתחיל להתפלל במנין בפני עצמו, נשאל כיצד רוצה שיעשו? ואמר דהא אסור להתפלל קודם הנץ החמה, והיות שמבואר בגר"א (אמרי נעם ברכות ט"א), שעיקר תפילת ותיקין הוא שיקרא קריאת שמע "קודם" הנץ החמה, ויתחיל שמונה עשרה "אחרי" הנץ, א"כ העיקר צריך לראות שהנץ החמה יהיה בין קריאת שמע לשמונה עשרה, וא"כ מהראוי לקרוא קריאת שמע "קודם" הנץ הראשון" ולהתחיל שמונה עשרה תיכף בנץ הנראה, ואז בודאי קיים תפילת ותיקין כדינה, ובדרך כלל ההפרש הוא רק כמה רגעים, ממילא זה מסתדר מצויין.

ונשאל רבנו באחד שמתפלל במנין שמתפללים לפי הנץ המוקדם יותר, ורוצה לחוש לזמן הנץ הנראה, אך מצד שני אינו רוצה להפסיד מעלת תפילה בציבור, וחשב עצה שיאמר עם הציבור "ה' שפתי תפתח", ואח"כ ימתין כמה רגעים, ויתחיל אבות עם הנץ הנראה.

ואמר רבנו שאין זה דרך לעשות הפסק גדול כל כך בין ה' שפתי תפתח לשמונה עשרה. ועוד דלכאורה פסוק ה' שפתי תפתח אינו חלק מהתפילה לענין שיחשב תפילה בציבור במה שמתחיל פסוק זה עם הציבור, לכן לא יעשה כן, ויתחיל עמהם כפי מה שנוהגים אותו ציבור [וכן נהג רבינו הרב שנים]. כשהיה רבנו שליט"א בארצות הברית, הורה לש"ץ שעדיף שיתפללו לאט משום שגם קצת זמן אח"כ עדיין נחשב לתפילת נץ. והא דמבואר בגמרא (ברכות ט. ב) ששמחו שכיוונו לשעה של הנץ, ולכאורה משמע שהיו מדייקים לשעת זריחת השמש מעל הארץ, הכונה שבזמן הגמרא לא היה להם שעון כלל, ולכן היה להם שמחה גדולה שכיוונו לכן.

ואמר רבנו: החפץ חיים לא התפלל ותיקין אלא היה מתפלל בזמן הרגיל בישיבה. (שיעורי ברכות)

גאל ישראל בקול רם

אמר רבנו שהמנהג היה לסיים ברכת גאל ישראל בקול רם ולענות עליה אמן. וכן נוהגים במנין שבביתו.

זמני תפילה

אמר רבנו שמין החזון"א היה מתפלל עם הנץ, וגם בחו"ל הקפיד מרן ז"ל בזה אע"פ שהנץ היה שם מאד מוקדם, וגם כשעלה מרן ז"ל לארץ ישראל ועדיין לא היה לו את המנין שלו היה מתפלל בנץ ביחידות, והיה מתפלל מנחה גדולה, ומעריב 40 דק' אחרי השקיעה.

אולם מנהג הגרי"ז מבריסק ה' אחרת, שחרית התפלל בהיותו בבריסק בסוּח"ק"ש דהמג"א, וכשהגיע לא"י נהג כהגר"א, ומנחה התפלל סמוך לשקיעה ומעריב קרוב לחצות, היינו שכ"א יש את עבודת ה' שלו ולפעמים יש עוד סיבות. (אעלה בתמר מתורת החזון איש).

לישב וללמוד לצד המתפלל

שח הרה"ג רמ"ש שליט"א: פעם ה' לי אבלחט"א ויכוח עם הרה"ג ר' יצחק שלזינגר זללה"ה, בדין שאין לישב "אחורי" המתפלל רק כשעוסק בתורה או בתפילה, כמבואר בשו"ע סי' ק"ב ס"א ובמ"ב שם, האם דין זה הוא גם לכתחילה שיכול להתיישב אחורי המתפלל וללמוד או להתפלל, או רק למי שכבר יושב ולומד ואח"כ בא מתפלל, מהני מה שעוסק בתורה או תפילה, ודעת הנ"ל היתה כצד הב', ולא הסכים לישב רק אם ישמע שרבינו אומר שמותה.

ושאלתי את פי רבינו, והשיב לי כך - בכלל חזון"א לפעמים ה' בא מרן הסטייפלר זצוק"ל בשבת לברית מילה שנערכה לאחר התפילה, וה' בא כשהציבור אחזו עדיין באמצע מוסף, ושמתי לב שהסטייפלר ה' מתיישב מאחורי מתפלל עם ספר בידו, ע"כ דברי רבינו. והחזרתי את הדברים להנ"ל ונחה דעתו, [המתבונן ילמד עד כמה ה' רבינו מתבונן בהליכות מרן זצוק"ל].

הפסק לבין הקיר

באילה"ש זבחים נט, א כ' דיש ללמוד מדין מזבח לפני אהל מועד שאסור דיהא הפסק ביניהם, לדין הפסק בין התפלל לכותל.

ובדף נה, ב כ' דפחות מג' טפחים ודאי אינו הפסק ונסתפק על יותר מג' טפחים כמה הוא שעורו. (הל' תפילה להרה"ג ר' י"כ שליט"א עמ' צא)

שעת הדחק

המשנ"ב (סי' ק"ב סק"ה) כ' דבשעת הדחק אפשר לעבור בצדדים לפני המתפלל. ואמר רבנו שלוי שהולך ליטול מים לכהן זה נקרא שעת הדחק ואפשר לסמוך על זה. (שם עמ' קעה)

שכר פסיעות

אמר רבנו שראוי כשיורד [או כשעולה] מביתו לתפילה שירד [או יעלה] במדרגות ולא במעלית, שאז מפסיד שכר פסיעות. (הל' תפילה להרה"ג ר' י"כ שליט"א עמ' פ).

לחכות בק"ש

הרע"א (מכתבי הרע"א סי' קפ"ד) שבימינו צריך להמתין על הרב מסיבה נוספת של כבוד התורה שאם לא ימתינו לו הוי זילזול בכבוד התורה.

ונראה שש"ץ שעומד באמצע הק"ש וראה שהרב סיים ק"ש יש לו לומר ה' אלקיכם אמת באמצע הפרשה, דהוי כמפסיק מפני הכבוד דשרי באמצע הפרק.

ש"ץ הרואה שהרב סיים את תפילתו יכול לומר יהיו לרצון בלא לומר אלקי נצור ולהתחיל חזרת הש"ץ. (ימלא פי תהלתך עינים בתפילה עמ' רע"ה)

נחש הכרוך על עקבו לא יפסיק

בשו"ע (סי' קד סעי' ג') ואפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק. דרוב הפעמים אינו מזיקו. והק' הרש"ש בברכות לג, א דהרי אין הולכים בנפשות אחר הרוב?

ואמר רבנו דשאני הכא דהוי כעין סתמא כמו מכוניות ברחוב, רוב הפעמים אין דורסים והוי בגדר סתמו כה' ומש"ה מותר ללכת ברחוב ואינו נחשב מכניס עצמו לספק פיקוח נפש. (הל' תפילה להרה"ג ר' י"כ שליט"א עמ' קפה וראה הליכות שלמה תפילה עמוד צ"ז)

להפסיק באזעקה

רבנו שליט"א התיר להפסיק בתפילה י"ח, בשעת האזעקות מחמת הטילים משום שדומה לעקרב.

והנה אף שהסיכוי ליפגע רחוק, צ"ל דמ"מ דמיא לעקרב כיון שהמהלך בעקרב הוא שכונתו להזיק, וכן מבואר ברש"י ברכות לג והיינו דאז זה מצב סכנה אף דאולי הסיכויים שיצליח להזיק ולסכן הוא במיעוט. [ואולי יש עוד טעמים]

עולם הישיבות

ישיבת גאון יעקב

הנה לכתוב על ישיבת גאון יעקב נצרך חיבור גדול, שהיה קרוב לארבעים שנה רבנו שליט"א עמל ליסדה ולבנותה, ורבו הדרכות והוראות לישיבה זו. וכן ריבוי העצום של מאות מאות השיעורים והשיחות שאמרו רבנו בישיבה נצרכים לספרים שלמים, וחלקם נדפסו בספריו הק' אילת השחר וימלא פי תהלתך ועוד, ונביא כאן ראשי פרקים בלבד.

בישיבה ולפעמים בביתו. ולפעמים גם מסר שיחות התחזקות בביתו בקבוצות קטנות כדי שישפיעו הדברים יותר. ומאז שנחלש רבנו, נערכים השיעורים בבית רבנו שליט"א ועד עתה פעמיים, שלש, בשבוע. ומפלפל עם צעירי הצאן במסכת הגלמוד בישיבה. בשנים האחרונות שנחלש רבנו היה מוסר את השיעור כללי פעם בתקופה ארוכה, ופעם הגיע בחור בשעות קבלת קהל ושאל שאלה על השיעור כללי שמסר רבנו בישיבה, והתפעל רבנו מהשאלה ומוכן שהבחור התאמץ לבוא לשאול, ומאז הקפיד להגיע יותר למסור את השיעורים כללים בישיבה כמעט מידי שבוע.

ניצני הגפן

לפני שהתחילו ללמוד מסכת יבמות לראשונה בישיבה, לקחו תלמידי רבנו מחברת ישנה של רבנו על מסכת יבמות שרשם לעצמו, שעד אז לא לימד בישיבות מסכת יבמות, והדפיסו אותה בשם ניצני הגפן [שבשם ניצני הגפן נרמז שם אמו ואביו של רבנו גיטל פיגא נח צבי] ואחרי שגמרו ללמוד בישיבה מסכת יבמות, ביקש לגנוז את הספר, כי אמר שכעת שלמד מסכת זו עם תלמידים השתנה לו הרבה דברים, ולכן ראוי להדפיס מחדש באופן אחר, והדפיסו קונטרס חדש משיעוריו.

מבי מדרשא

בעשר השנים האחרונות התחילו להנהיג בישיבה שבחורים ורשמים את השאלות שלהם בסוגיא שלא נמצאים בספרי האחרונים, ומדפיסים את זה בעלון בשם מבי מדרשא, והיה רבנו שליט"א עובר על זה וכתוב להם תשובות בכת"י, כך במשך תקופה ארוכה עד שנחלש והפסיק.

סידור קידושין

היה מסדר קידושין לכלל הבחורים מהישיבה הן בב"ב והן בירושלים, והיו מגיעים לביתו מספר ימים לפני החתונה שיכתוב את הכתובה. [לבחורים הנצרכים, הרבנית ע"ה היתה נהגת סוכה של 300 ש' מקרן הכנסת כלה שהיתה לה ולרבנית מ' וולף ע"ה]. רבנו היה מקפיד להגיע לחתונה בזמן שנקבע ולא לאחר כלל, ופ"א הגיעו לירושלים וראו שנשאר קצת זמן עד החופה, והפצירו ברבנו שיכנס לקבר שמואל הנביא להתפלל, אבל הוא חישב שא"כ יאחר בכמה דקות לחתונה ולא הסכים בשום אופן, ורק הגיע קודם לחתונה וחיכה לזמן.

כסף כשר

כשהוקמה הישיבה הוחלט שלא לקחת תקציבים מהמדינה, וב"ה עד היום הזה לא הוזקקו לכך. ובאחד השיחות ביסוד הישיבה דבר רבנו שליט"א על מעלה זו, שמי שיכול לעמוד בזה הוא ודאי עדיף.

ואך למותר לציין שרבנו שליט"א מעולם לא לקח משכורת וכד' מהישיבה ואפי' כסף למוניות לנסוע לישיבה לא הסכים לקחת. ורק סידרו כמה אנשים יקרים שלקחו אותו ברכבם. ואדרבה נותן באופן קבוע מכספו מידי חודש להחזקת הישיבה. ויש לציין שרבנו שליט"א אינו מבקש אף פעם כסף מנדיבים באופן אישי עבור הישיבה, כיון שמרגיש כאילו מבקש עבור עצמו, אלא רק אחרי שנותנים, מאוד מכיר להם טובה על כך.

הגר"ש לנגבורט זצ"ל

את בנין הישיבה נתן הגר"ש לנגבורט זצ"ל שהיה חתן רבי יעקב שפירא מוואליזין. והוא היה אומר את השיעור פתיחה לישיבה, ורבנו מעולם לא התחיל למסור שיעורים לפני ש' שמעון מסר את השיעור, ולמרות שלפעמים לקח זמן עד שמסר. הגר"ש לא הניח זש"ק, ובהלוית הגר"ש רבנו אמר את הקדישים בכל מהלך הלילה. וכן במשך כל השנה אמר אחריו הקדיש. ובמשך כל השנים הקפיד רבנו למסור שיעור ביום הארצייט של ר' שמעון לעילוי נשמתו, וביקש מבני הישיבה ללמוד משניות לעילוי נשמתו.

מכתב הקה"י עבור ישיבת גאון יעקב.

בעה"י אור ליום ו' עש"ק פ' במדבר התשל"ט לכבוד יקרי אחב"י עמי נדב חובבי התורה ומחזיקי' ה' עליהם יחיו. הן בשנה שעברה נתייסד פה ב"ב ישיבת גאון יעקב והיא ישיבה גדולה עבור תלמידים גשומים את הישיבות קטנות, ועומדים בראשה כבוד הגאון הגדול מהר"ל שטיינמאן שליט"א וכבוד הרב הגאון וכו'.

ועתיד גדול צפוי בעה"י להצלחת הישיבה הק' הנ"ל, אך ההוצאות להחזקתה קשה מאד כי היקר כאן עלה נוראות יום יום וההנהלה מתעתדת לשלוח בקרוב שד"ר לחו"ל אי"ה. והנני גם אני מבקש מאד מנדיבי אחב"י שיזאילו לנדב ולחמון בעין יפה, תמיכות ממשיות לישיבה הק' הנ"ל, כי דבר תורה הם חיינו ואורך ימינו ובעוה"ר ערומים נותרנו ואין לנו שיעור רק התורה הזאת ובזכותה אנו קיימים, וכל העוזרים ומסייעים יתברכו ואין כפלים לתשועה גדולה והצלחה רבה בעוה"ז והקורן קיימת לעוה"ב עין לא ראתה. הכ"ד המעתיך המצפה לרחמי שמים ולגאולה שלמה בב"א

יעקב ישראל קניבסקי.

ובח' מנחם אב תשלט עלה מרן הגר"ח שליט"א ללמוד בישיבה, וראה שלומדים ברצינות אפי' שזה יום האחרון של הזמן, וסיפר את זה לאביו מרן הסטיפלער זצ"ל, ואח"כ כתב ע"ז מכתב שמאוד התפעל מה.

מכתב רבנו לדינר של ישיבת גאון יעקב תשע"ז

בס"ד "לכבוד רבנו שנתאספו לחמון בישיבתנו הקדושה גאון יעקב, שלום להם ולכל אשר להם וכל טוב סלה. "נבצר ממני להשתתף עמכם במעמד, אין להאריך עד כמה אפשר לזכות זכויות נצח בתמיכת לומדי התורה הקדושה, ויתברכו כל התורמים בברכות הם וכל אשר להם בכח מיילי דמיטב". את מכתבו מסיים מרן ראש הישיבה: הכול"ח לכבוד התורה ולומדיה,

הקמת הישיבה

במהלך קיץ תשל"ח ראה חתדב"ן הגר"ז ברלין שליט"א את הצורך בהקמת ישיבה גדולה ועורר את רבנו שליט"א לכך.

ח"ל מכתב רבנו למרן הסטיפלער זצ"ל: בזמן האחרון הורגש מאד הצורך ביסוד ישיבה לגומרי ישיבות קטנות וכפי שמסר לנו הרב... ומכיון שלא השגנו מקום אחר באנו בדברים עם הגר"ש לנגבורט נ"י לייסד הישיבה בס"ד בבנין ישיבת ולחין ואחרי משא ומתן הוסכם לקרוא שם הישיבה גאון יעקב ע"ש הגאון ר' יעקב שפירא אב"ד ור"מ דולחין זצ"ל. כעת הגנו לפני חתימת ההסכם האם יש בדעת מרן להעיר לעשות, או להמנע מלעשות? אם ליסד נחלה נא פני כ' מרן להתפלל להצלחת הענין להגדיל תורה ולהאדירה להרבות כבוד שמים עי"ז. בהמשך נכנס מרן רבנו שליט"א להסטיפלער ודיבר עמו באריכות על אופן ודרך הקמת הישיבה.

שיעורים באידיש

באלול תשל"ח נפתחה הישיבה שחלק הבחורים היו מתלמידי רבנו מיישיבת פוניבז לצעירים שעלו לישיבה. וכמו"כ הגיעו בחורים מבני הקיבוץ מכמה ישיבות. ורבנו היה מוסר להם שיעור כללי כל יום שני. התחילו בפרק שבועת העדות.

השיעור היה באידיש. והיה תקופה שרבנו עצמו היה חוזר בעברית לבני שיעור א' על השיעור. לבני הקיבוץ המבוגרים היה מוסר להם רבנו שיעור בסדר זרעים. כל השיעורים והשיחות בישיבה עד שנת תשנ"ב היו בשפת האידיש, בשנת תשנ"ב נכנסו לישיבה מספר בחורים שלא הבינו את השפה ורבנו המשיך למסור שיעור באידיש, והיה מגיע יום נוסף למסור את השיעור בלה"ק. [הייתה תקופה בקיץ תשנ"א ובשנת תשנ"ד שהיה רבנו מגיע לפני השיעור בישיבה קטנה לענות לשאלות בישיבה]

שיחות בישיבה

כמו"כ כל שבת שניה היה מוסר רבנו שיחה עם צאת השבת לאחר כארבעים דקות מהשקיעה והיה מוסר בחושך, כשהיה עומד ונשען על הסטנדר ובעינים עצומות. היה מוסר סדרות של שיחות בעבודת ה', כשכל פעם מדבר על הנושא מכיוון נוסף. והיה בעיקר מסביר ומעמיק באגדות חז"ל, ומה שניתן ללמוד מהם.

לפני השיחה היה לוחש בשקט 'אין לי מה לומר ואיני יודע מה לומר, ה' שפתי תפתח וגו'. ואז מתחיל את השיחה. וגם היו ת"ח מופלגים ובני עלייה גדולים שהיו באים לשמוע את השיחות. [אחרי מעריב רבנו היה עושה את ההבדלה בישיבה ומכיון להוציא את הבחורים]. וכשביקשו מרבנו שליט"א שימסור שיחה כל שבוע, ולא רק פעם בשבועיים, אמר שאינו יכול, כיון שצריך שבועיים להחזיק את עצמו בדברים שמעורר, כדי שיהיה הוא ראוי לאומרו לציבור. וגם בשבועיים זה מאמץ גדול בשבילו. וכפי שמעידים השומעים שניכר על השיחות שמוסר רבנו בישיבה שהם יותר חשובות אצלו ממה שמוסר בשאר המקומות.

תפילות בישיבה

רבנו בשנים הראשונות של הישיבה הגיע לתפילות שחרית בישיבה [עד אז התפלל בישב"ק פוניבז] ואחר כמה שנים שהישיבה התבססה הפסיק ואז התחיל להתפלל במנין ותיקין והיה מגיע להתפלל בישיבה רק לילות ומוספי ר"ה, וליל יוה"כ ותפילת נעילה [שהיה רבנו ש"ץ], והור"ר ובשמחת תורה בלילה וביום, [והיה מגיע ערב שמח"ת וישוב בסוכה עד מעריב כדי לא להפסיק מזמן הסוכה], ובחג השבועות הגיע לסדר הלימוד ולתפילת שחרית בישיבה ואח"כ הגיע למסיבת חג והיה מוסר שיחה קבועה בזמן הזה. והרבה מהדברים נדפסו בספר עזי ומגיני.

כמו"כ בא' בימי התנוכה היה מוסר שיחה, וכן בשמחת בית השואבה בחוה"מ סוכות, הנהוג אצלו מידי שנה. כשהיה חוזר בחגים ובמוצאי שבתות לביתו ברגל היו הבחורים מליים אותו, והיה מדבר עמם כל הדרך בלימוד. והיה מגיע רבנו לסדר מוסר ולתפילת מעריב הרבה שנים לישיבה.

שיעור יומי

כשהגיעו המחזור הראשון לקראת שיעור ג' והיה צדדים את מי להביא שימסור את השיעור, בפורים קודם לכן באו בני הישיבה לרבנו ושרו שם שירי דבקות הרבה זמן, ורבנו ג"כ מאד התרגש ושר עממה, ואז נעמד בחור ואמר שמענו שרוצים להביא ראש ישיבה שימסור את השיעורים בש"ג אבל אנחנו רוצים שרבנו ימסור את השיעור ויברכו ובסגנון זה מה שאנו מעוניינים,

ורבנו התרצה להם, והיה מוסר שיעור יומי שלש פעמים בשבוע בתחילה בסוף הסדר אחה"צ, ואח"כ בסדר בלילה עד שנת תשנ"ב. וזה מלבד השיעור כללי.

צורת השיעור יומי

שח לנו תלמיד א' (הרה"ג ר' סיני פ' שליט"א): את השיעור יומי מסר רבנו תוך כדי קריאת הגמ' ופרש"י בדרך כלל ההספק היה כעמוד לשיעור, ואם התעכב הרבה אלא חתר להבין הדברים היטב שיצא ברור. הרבה פעמים היה שואל שאלות וממשיך הלאה ונשאר בשאלה, לא היה מאריך בויכוחים עם הבחורים היה מנסה להסביר פעם או פעמיים וממשיך. פעם אחר השיעורים כאשר הקשו על דבריו, אמר: כי הוא צריך למצוא דרך איך להסביר את דבריו באופן ברור.

השיעור יומי היה יחסית פשוט להבנה, השיעור כללי היה עמוק וקשה יותר להבנה.

תלמיד ותיק אמר לנו: שהיו שנים שלמדו נדרים ורבנו קרא את הגמרא ר"ן תוס' והרא"ש, אבל אחרי שראה שנה מתעכב הרבה התחיל לומר רק עיקרי הדברים בר"ן. בשנה א' שלמדו מס' נדרים ובאותה תקופה היה רבנו מאושפז בביה"ח וכששב לא היה בכוחו לקרוא את הגמ' רש"י כדרכו, ומאז היה קורא קטע בר"ן ומסביר, וכך נהג בשיעור יומי. מאוד עודד שהבחורים ימסרו חבורות בישיבה. ובעת שלמדו מס' כתובות בישיבה עודד שילמדו מתוך הספר שב שמעתא. מידי פעם היה רבנו בוחן את התלמידים לפעמים

גליון זה יו"ל לזכות ידידנו החשוב
הר"ר ירמיה סולטן שליט"א
להצלחה בכל הענינים לו ולב"ב

דברי שי"ח

ממרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א

דבר העורך "אורחות יושר"

השבוע התקיים מעמד סיום מחזור לימוד מוסר היומי שע"י ארגון "אורחות יושר" בראשות נכדו חביבו של רבינו שליט"א ידידנו הר"ר אריה קניבסקי שליט"א בהשתתפות מרן גדולי ישראל ובראשם רבינו מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א, במרכז המעמד נשא דברים הגאון רבי יוסף אפרתי שליט"א, אשר הביא את דבריו של מרן שר התורה שליט"א, שנאמרו השבוע במעונו כהכנה למעמד הגדול, מרן שליט"א הראה בספר "מגיד מישרים" שהמגיד שהתגלה לבית יוסף עוררו על לימוד המוסר, והטעים מרן שליט"א, שהרי הבית יוסף הוא היה מעמיד התורה לישראל. וכן ה"יערות דבש" מרבה לעורר אודות לימוד המוסר וכן פסק להלכה רבינו ה"חפץ חיים" את החיוב ללימוד המוסר.

ובאמת דבר פשוט שלולא לימוד המוסר לא תיתכן הצלחה בלימוד התורה. וסיים מרן הגר"ח שליט"א, כי נזכה בקרוב לביאת המשיח והסיום הבא יתקיים בבית המקדש עם משיח צדקינו.

ונביא כאן קטע מתוך דברי ההקדמה שכתב רבינו לספרו החשוב "אורחות יושר":

...לפי שבכל דור ודור יש נסיונות אחרים, יש צורך בכל פעם לכתוב לפי צורך הדור, ולפי שראיתי בדורינו רבים באים ושואלים לפי הסיבות והנסיונות שיש בדורינו אמרתי ללקט קצת ממאמרי חז"ל לחיזוק האמונה ויראת שמים ותורה ותפילה ומדות טובות... ויה"ר שיהא לתועלת ולזכות את הרבים... ויה"ר שזנכה לתשובה שלמה ולזכות את הצבור ולגאולה קרובה בב"א.

בפרכת שפת סוס
מחצית שנת תשע"ז

פשוט על הפרשה

"אם כסף תלוה את עמי את העני עמך לא תהיה לו כנושה לא תשימון עליו נשך" (כב, כד)

הנה פ' רבית כתיב בג' מקומות, כאן לא מוזכר אלא כסף, ובפ' בהר כתיב את כספך לא תתן לו בנשך ובמרבית לא תתן אכלך נזכר כסף ואוכל, ובפ' תצא כתיב לא תשיך לאחריך נשך כסף נשך אוכל נשך כל דבר אשר ישך הזכיר כל הדברים ועי' בגמ' ר"פ א"נ מה שדרשו מהפסוקים. ולפי פשוטו י"ל הפסוקים מיירי מג' מיני נשך, דיש פוסק רבית כדי לדחוק את הלואה שיפרע בזמנו ולכן קוצב עליו רבית דהיינו אם יאחר מהזמן פרעון שקבע יוסיף על כל חדש כך וכך וזה כדי לדחוקו לפרוע בזמנו ובזה מיירי כאן כדמשמע הפסוק אם כסף תלוה וגו' לא תהי' לו כנושה לא תשימון עליו נשך דהיינו שלא תתבע לו החוב וגם אל תדחקנו ע"י שתשים עליו נשך אחר עבור זמן הפרעון ועי' במשנה סוף א"נ דהמלוה ברבית עובר על לא תהי' לו כנושה ופי' המפ' (עי' תפא"י) דאפ"ל אם אין נושה לו דהרבית בעצמו דוחקתו לפרוע דכ"ז שאין פורע מתרבה הרבית עי"ז ובכה"ג מיירי כאן, וזה אין דרך לעשות אלא בחוב של כסף לכן לא נזכר כאן אלא כסף, ויש עוד רבית שמתחלה מלוה לו המלוה כדי להרויח הרבית ועי"ז הזהירה תורה בפ' בהר את כספך לא תתן לו בנשך ובמרבית לא תתן אכלך דהיינו שמתחלה נותן הלואה כדי להרויח וזה דרך לעשות בכסף או בתבואה שיחזיר לו אח"כ בשעת הקציר ברוחים ולכן כתיב כסף ואוכל אבל בשאר דברים כגון כלים וכה"ג אין דרך להלוות על רווחים, ויש מין רבית שלישי שנוטל בשביל מעותיו שהיו בטלים אצלו והיה יכול להרויח בהם ונוטל דמי ההפסד שהיה יכול להרויח וזה שייך בכל הדברים שהיה יכול להשכירם ולהרויח או לעשות מסחר בהם וכה"ג ועי"ז הזהירה בפ' תצא לא תשיך וגו' וכתיב שם כל דבר אשר ישך, אך לפי שהיה אפשר ללמוד הני א' מחברו לכן העמידו חז"ל הפסוקים חד ללוה או לעבור בכמה לאוין כמ"ש בגמרא.

(טעמא דקרא)

עלי שי"ח "משנכנס אדר"

יהודי נכנס אל רבינו. ואמר לו כי יש לו משפט בעוד שבועיים ימים והוא חושש מאוד. ענה לו רבינו - אדרבה. אין זמן מתאים מזה. כמו שמוכא בגמרא כי מי שיש לו דין עם גוי מוטב שידון עמו בחודש אדר שאז מזלו של היהודי יגבר. ואם כבר יש דין עם אדם שאינו הגון עדיף שיהיה בחודש אדר מאשר בחודש אחר.

ונסיף. כי ידוע מה שרגל רבינו לומר בכל שנה כי מה שאמרו חז"ל משנכנס אדר מרבין בשמחה אין הכוונה כפשוטו להיות שמח סתם. כי אי אפשר להיות שמח בלחיצת כפתור... אלא יש לשנות מעט יין בראש חודש. ואולי גם יש ענין לשנות בכל יום מחודש אדר כדי להרגיש מעט שמחה. וכן מבחינה הלכתית יש לה משמעות שמי שיש לו דין עם גוי יעשה בימים אלו וכו"ל... והיה שנים שנהג רבינו לשנות בכל יום והיו שנים שנהג לשנות רק בראש חודש.

ואמר רבינו עוד, שגשים שאין היין משמח אותם ואינם רגילות בזה. תשמח עצמה באיזה כגד יפה בראש חודש אדר או דבר אחר שיודעת שישמח אותה.

ולפני שנים רבות שאלה את רבינו בתו שהיתה ילדה. שראתה שכתוב ב'כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן עולם הבא. ורוצה שיתן לה שני הלכות קצרות מאוד שתוכל לומר אותם בכל יום ויהיה לה חלק לעולם הבא. ענה לה רבינו כלאחר יד: "משנכנס אב ממעטים בשמחה", "משנכנס אדר מרבין בשמחה"...

סיפרו לרבינו שיש נוהגים להתחיל מסכת מגילה בתאריך ט"ו בשבט כדי לסיים עד פורים, שלומדים דף (וקצת יותר) ליום ויוצא שלקראת פורים משלימים. נענה רבינו ואמר: הרי מסכת מגילה ניתן גם להתחיל בפורים בלילה ולגמור בפורים ביום, ואת זה לא צריך להתחיל חודש קודם...

מענייני הפרשה

האם מותר להמלוה להראות ברחוב לפני הלוה אע"פ שידוע שאין לו ממה לפרוע, כדי לבקש ממנו עבוס?

מותר.

אם המלוה מבקש "עבוס" מהלוה שלא בשעת הלוואה ברחוב, האם יש איזה צד להגיד שיהיה אסור משום גזירת "לא תהיה עליו כנושה"?

מותר לו לבקש.

אם המלוה כבר לקח איזה משכון בשעת הלוואה שלא שוה כל הסכום, האם יכול שלא בשעת הלוואה להוסיף עליה עוד משכון ולקיים בו מצות עבוס?

כן.

לוה שיש לו שני כובעים, האם המלוה מותר לקחת שניהם ממנו בשביל עבוס?

כן.

אם המלוה לקח מהלוה כובע של חול ויש לו כובע של שבת האם יכול לקיים בו מצות "השבת עבוס"?

כן.

אם המלוה מבקש מהלוה עבוס לפני שמגיע זמן פרעון והוא נותן לו, האם יכול לקיים בו מצות השבת עבוס?

יתכן.

אם הלוה נתן להמלוה עבוס אחרי נתינת ההלוואה ולפני זמן הפרעון האם המלוה מקיים בו מצות עבוס?

לכא' רק בזמן הפרעון וצ"ע.

אם הלוה נתן להמלוה עבוס בשעת נתינת ההלוואה בתנאי שיהיה בתורת עבוס עם כל דיניה, האם כל פעם שהמלוה מחזיר הלוה העבוס הוא מקיים המצוה?

לכא' רק בזמן הפרעון וצ"ע.

האם מקיים מצות עבוס אפילו בחלק מבגד כגון שלקח ממנו שרוך נעל או כפתור מבגדו והוא צריך לה?

מסתבר שמקיים.

האם יש להקפת החנות דין הלוואה לענין עבוס?

מסתמא כן.

איזה מצוה מהתרי"ג מצוות מקיים בעל העבוס כשמבדק את המלוה?

אינה מצוה.

באיזה נוסח יברך הלוה להמלוה בשעה שהוא מחזיר לו העבוס?

יברכה ה'.

כתב לי כת"ר שהלוה יכול לברך המלוה כשמחזירו העבוס ב"יברכה ה'" האם הוא יגיד השם "במפורש" או רק "השם"?

השם.

האם יש ענין להלוות כסף לאלמנה כדי שיכול למנוע מהלאו של "לא תחבול בגד אלמנה"?

אין ענין.

(מצוותיך שעשועי)

הוא לא יחזיר לו הכסף ומבקש מהלוה שיביא מהערבים ג"כ משכונות והלוה לא רוצה להטריח הערבים ועי"ז הוא מחליט לא להלוות ממנו, האם עובר המלוה על ל"ת "פן יהיה עם לבבך"?

אם מתיירא אין עובר.

שאלתי כת"ר על מלוה המפחד יותר מרגיל וע"כ מבקש יותר בטחונות מהלוה ומפני כך הלוה לא לוקח ממנו הלוואה. וכתב לי "אם מפחד אינו עובר הלאו של השמר לך פן יש עם לבבך וכו'", מה ההבדל בין זה למקור הלאו שאע"פ שאדם מפחד שלא יחזירו לו הכסף לפני שמיטה אעפ"כ עובר על הלאו?

שם התורה אסרה אבל במק"א פשיטא שאין חייב להלוות ולהפסיד.

האם אומרים בפריעת בעל חוב - מצוה בו יותר מבשלוחו?

צ"ע.

השבת עבוס

מלוה שרוצה לקיים מצוות שחסרים אצלו, האם מומלץ לקחת ממנו משכון שלא בשעת הלוואה כדי לקיים בו מצות עבוס?

אני עשיתי כן.

האם יש ענין לחפש לקיים המצות עשה של "השבת עבוס" או שהוא כמו עריפת חמור, גירושין וכו'?

צ"ע.

הרוצה לקיים מצוות שחסרים אצלו, האם מומלץ להלוות כסף כדי לקחת ממנו משכון שלא בשעת הלוואה כדי לקיים בו מצות עבוס?

אפשר.

אם הלוה נתן הטלית גדול להמלוה מיד אחרי שחרית, האם מקיים המצוה אם מחזירו לו אפי' באותו היום אע"פ שלא צריך את זה עד למחרת?

אם מחזירו לצורך מחר יתכן שמקיים.

האם מקיים מצות עבוס כשמחזירים את העבוס מיד או שצריך להחזיקו אצלו זמן מסוים?

א"צ להחזיק זמן.

אם בשעת הלוואה המלוה מכיר בהלוה שהוא דחוק ומסתמא לא ישלם לו עד הזמן המיועד, האם יכול המלוה לקיים מצות "עבוס" כשהלוה לא משלם לו בזמן המיועד?

לכא' יכול.

האם מותר ליכנס לבית מלאכתו או לחנותו של הלוה כדי לקחת עבוס?

אסור.

האם מותר למלוה לקרוא ללוה בטלפון כדי לבקש ממנו להביא לו ה"עבוס" או שזה כאילו נכנס לביתו?

לכא' מותר.

הלוואת כסף

מי שיש לו הרבה כסף שלא צריך לו עכשיו וחבירו מבקש להלוות ממנו את כל הכסף, למה לא מחויב לתת לו הכל?

אולי מחויב אם אין לו סיבה.

האם מקיים מצות הלוואת כספים בפחות משוה פרוטה?

מסתבר שלא.

בצד שלא מקיים בהנ"ל, אם יש כמה שותפים בפרוטה אחד, כשמלווים אותו האם כל אחד מקיים המצוה?

כ"א משתתף בהמצוה.

האם יש ענין להשתדל שהחסד שלו יהיה דוקא בהלוואה בכל יום או יכול לסמוך על דברים אחרים?

חסד אינו דוקא בכסף.

מה יותר טוב לעשות, לנהל גמ"ח קטן מכספו בעצמו ויקיים המצות עשה מיד פעם, או לתת את כספו לגמ"ח גדול ועי"ז יקיים המצוה אפי' כמה פעמים ביום?

יותר טוב בכמה פעמים

כשאחד מפקיד כסף לקופת גמ"ח שמלוה להרבה אנשים, האם הכסף שלו מתחלק לכל ההלוואות שנמצאות ושעתיד להיות, או רק להראשון שבא אחרי ההפקדה שלו?

יתכן שמתחלק.

האם ענשינן בעידנא דריתחא למי שלא מלוה קצת מכספו בכל יום (אע"פ שאין לו את החיוב מפני שאולי יצטרך להם למסחר וכו') אם יש מי שצריך בהם, שהרי כתב באהבת חסד ח"ב פ"ד שהוא דומה לטלית?

לא.

האם מותר לכתחלה לעשות גמ"ח ממעות מעשר שלו בתנאי שהכסף ישאר שלו כדי שכל פעם שהוא יתן הלוואה הוא יקיים המ"ע "אם כסף תלוה"?

באהבת חסד מתיר לזמן ואח"כ יתננו למעשר.

אם אחד עושה גמ"ח ממעות מעשר שלו, האם מקיים המצות עשה של "אם כסף תלוה את עמי" או רק כשמלוה כסף פרטי שלו. ואם כן, האם מקיים המצוה כל פעם שמלוה מהכסף או רק בפעם הראשונה כשעושה הגמ"ח?

אם כבר הקנה זה לעניים יתכן שאין מקיים רק פ"א אבל המצוה הראשונה גדולה מאד.

האם החיוב של "אם כסף תלוה את עמי" הוא רק כשאחד מבקש ממנו הלוואה או אפי' אם הוא מכיר שאחד צריך לזה. ואם אין חיוב בזה מה"ת, האם יש חיוב מדרבנן?

אם ידוע שצריך ומלוהו מקיים מצוה.

בזמנינו נהוג שמלווים כסף למי שאינו מכירו ע"י חתימת ערבי קבלן המוכרים לו על השטר חוב. מי שמפחד שאעפ"כ אולי

ספרה הרבנית ע"ה שרבינו נזהר מאד מכל חשש איסור ריבית [כגון שמחזיק חשבון רק בבנק הדואר שאין שם חשש ריבית]. ופעם אחת לקחו אותו לסנדקאות והנהג היה בעל תשובה, [כידוע בשנים עברו מי שרצה שרבינו ישמש כסנדק אצלו בברית היה צריך לדאוג להביא את רבינו] והרכב לא נסע בשום אופן, ועבר לרכב אחר, ונתברר לאחר מכן שאביו של בעל התשובה קנה מכונת זז מכסף ריבית, ושמרו משמים על רבינו שלא יהנה מריבית.

(מנחת תודה)

לקבלת הגליון ניתן לשלוח בקשה במייל: 0573145900@okmail.co.il או בפקס: 077-2092005

נשמח לקבל הערות והארות וכן עובדות ושו"ת מרבינו

להנצחות ולתרומות: 053-3145900 כתובת: ר' יהודה הנשיא 52 בני-ברק

נשיה בחוקיר

עלון שבועי על פרשת השבוע ועניני השעה
מתורתו של מרן פוסק הדור רבינו **נסים קרליץ** שליט"א

גליון מס' 155 • משפטים תשע"ז

וכי יפתח איש בור (כא, לג)

בשו"ע (תי"ג ס"א) כתב, שני קדרים שהיו מהלכים בדרך זה אחר זה ונתקל הראשון ונפל, ונתקל השני בראשון, אם היה לראשון לעמוד ולא עמד חייב הראשון בנזקי שני.

ולפי"ז נראה דאם עבר שלא במעבר חציה, ובגללו עצרה מכונית בפתאומיות, ונתקעה מכונית אחרת במכונית זו, אין העובר חייב בנזק, דלא אשכחן בקדרין חיוב כה"ג.

אמנם אם הוא מצב שהוא מוכרח שיתקע המכונית השניה בראשונה, הוי גרמא שצריך לצאת ידי שמים. אמנם אם אינו מוכרח שיתקע בו, אף גרמא לא הוי. (חוט שני, מילי דנזיקין)

אם כסף תלוה את עמי את העני עמך לא תהיה לו כנושה לא תשימון עליו נשך (כב, כד)

"היתר עיסקא בבנקים בזמנינו"

הנה כידוע בזמנינו קיימים חששות רבים של איסורי רבית בעיסקי הבנקים עם לקוחותיהם. והן אמנם כאשר קיים היתר עיסקא בין הנהלת הבנק ללקוח שנעשה כדת וכדין ובסמיכות הדעת משני הצדדים הרי זה מציל מאיסור רבית אם יש ללקוח עסק שנושא רווחים וכדלהלן [אמנם ישנן עיסקאות עם הבנק שלא מועיל בהם היתר עיסקא וכדלהלן]. אבל כידוע בזמנינו קיימות פרצות גדולות בסמיכות הדעת להסכם העיסקא בבנקים או שהערמה ניכרת ביותר ואכמ"ל באופן שלפעמים יש לחוש על עצם ההיתר שב"היתר עיסקא", ואף שיש צדדים דחוקים להקל בזה, מ"מ אין זו עצה טובה להכנס להיתרים דחוקים בנוגע לאיסורים דאורייתא או דרבנן אף שהרבה עושים כן, ובפרט באיסור חמור של רבית שעובר ע"ז בכל רגע והחמירו בעונשו שאינו קם לתחיית המתים ונכסיו מתמוטטים, ויש להשתדל להשמיט מלהכנס לזה כשאין ההיתר ברור ע"פ דין תורה.

וכן יש לעשות הכל כדי להמנע מלהשקיע כספים בבנקים בכל אופן שהוא, דאף אם נימא שהמלווה לא מחייב את הבנק ברבית מחלק ההלוואה, מ"מ כיון שהרווחים הם חלק מהפקדון א"כ המפקידים נעשים שותפים בעיסקות שהבנק עושה, ואשר ביניהם ישנן עיסקאות אסורות כגון עיסקות שכרונות בחילול שבת ורבית ועוד, והמפקיד שותף בהם, על כן יש להמנע מכך.

והנה בהיתר עיסקא הכללי שבו מודיע הבנק ללקוחותיו שכל העסקים שבבנק הינם כפופים ל"היתר עיסקא" יש עליו הרבה פקפוקים, ולכל הפחות צריך לחתום הסכם עיסקא פרטי עם מנהל הבנק שיש לו סמכויות ולא לסמוך על השטר עיסקא הכללי שנמצא בבנק.

ובעצם העיסקא כבר הוזכר לעיל שיש בזה כמה חששות, ובני תורה ראוי להם שיתעסקו בעיסקא אמיתית עם יהודים יראים לדבר ה' בעלי מפעלים וחברות וע"פ המבואר בגמ' ובשו"ע.

ודע עוד שלקוח שלוקח כספים מן הבנק או שכותב צ'ק כאשר אין בחשבונו כסף והוא נמצא בחובה [שנקרא אוברדרפט], אם הכסף נלקח להוצאות ביתו או לכיסוי חובותיו וכיוצ"ב ולא להשקעה רווחית, הרי אין המעות אצלו בתורת עיסקא אלא הם מעות הלואה והדבר אסור שהרי זה רבית על הלואה ולא רווחים על עסק, וכל הנידון לעיל לענין היתר עיסקא בזמנינו הוא רק בכסף שמיועד לעסק, אבל אם אינו לעסק אין בזה דין ודברים כלל ואסור שהרי אין בזה כל היסוד של ההיתר בעיסקא, ובפרט אם נעשה באופן שהבנק עצמו יודע שהכסף לא מושקע הרי זה רבית גמורה.

ואם ח"ו נכשל בזה שחשבונו נמצא בחובה, מוטל עליו להזדרז תיכף ומיד לשלם את החוב, ולא להכשל ברבית קצוצה האסורה מן התורה, ולא להתפס בליטותא דאורייתא שאינו קם לתחיית המתים ושנכסיו מתמוטטים. וכבר נתבאר שאפילו רבית דרבנן בכלל זה.

לפיכך מי שיודע שעלול להכנס לחובה בשוגג או בטעות, מוטל עליו להודיע לבנק שלא יכבדו צ'קים או הוראות קבע שלו. וכן אין לפדות צ'ק [או להכניס לחשבון הבנק] של אדם שידוע שחשבונו בבנק נמצא בחובה דהרי הוא מכשילו באיסור רבית. וה"ה מוסדות תורה, ישיבות, מוסדות חסד וכדו' אין להם להכנס ליתרת חובה בבנק אם כסף זה לא משמש לעסק וכנ"ל כיון שזה רבית גמור.

מי שנכנס בשוגג או מחוסר ידיעה בחובה בבנק, מוטל עליו לפרוע את הקרן וכנ"ל, אך לענין פרעון הרבית יש לברר את הדבר. **פקיד** בנק שאמר ללקוח בטעות שיתרת חשבונו שבבנק הוא יותר ממה שיש בחשבונו, ועפ"י משך הלקוח סכום זה מהבנק, ואח"כ נתברר הטעות ותובעים הבנק עבור זה רבית, מסתברא דאין בזה חשש רבית מן הדין, כיון שמעולם לא רצה ליקח הלואה. ודע שכל תנאי של היתר עיסקא מה שיהיה, לא יועיל אם לא יהיה מוסכם על שני הצדדים, והשטר של היתר עיסקא צריך לבטא את הדבר ע"י חתימות של שני הצדדים.

כרטיס אשראי

כרטיסי אשראי שיש לחברה היתר עיסקא מותר להשתמש בהם למי שסומך על ההיתר עיסקא, אך ליקח הלואות מהם אסור כיון שמשלם רבית, אא"כ יש ביניהם היתר עיסקא והמעות הם לצורך עסק. (חוט שני, רבית)

מדבר שקר תרחק (כג, ז)

האמת חשובה יותר מהתעודה

נשאל רבנו: האם נערה בסמינר יכולה להעתיק במבחן כדי לקבל תעודה?

תשובה: הדבר אסור, משום "למדו לשונם דבר שקר". ואף אם היא תפסיד בגלל זה את התעודה, יש לומר לה שהאמת חשובה יותר מהתעודה.

זכות האמת תעמוד לך!

אברך סיפר לרבנו על עסקה מסוימת שברצונו לעשות עם פלוני. רבנו העיר לתשומת לבו שהעסקה מפוקפקת, כיון שאין לסמוך על אותו אדם שיוכל לפרוע.

אלא שהאברך אמר לרבנו, שכבר סיכם עם אותו אדם על דבר העסקה. השיבו רבנו: "אם כך, אם כבר סכמת, הרי אתה חייב לעמוד בדבורך!" והוסיף רבנו ואמר לו: "זכות העמידה על האמת, היא זאת שתעמוד לך לשמור עליך שלא תפסיד".

כבוד ויחס אמתי לנדיבים

נשאל רבנו: כאשר צריך לצור קשר עם גבירים לצורך גיוס כספים, ולפעמים אין פיו ולבו שוים, והכבוד והיחס שנותנים לעשיר הם רק בשביל הכסף – האם הדבר אסור משום שיש בזה שקר?

תשובה: תלוי; אם בלב הוא באמת מרגיש את מה שאומר, הדבר מותר. אך אם בלב הוא מתלוצץ עליו, הרי זה שקר ואסור.

דקדוק בכל מלה

אחת מקרובות משפחתו של רבנו נסתלקה לבית עולמה לאחר יסורים קשים. בני המשפחה ישבו עם רבנו כדי לכתוב את הנוסח שיכתב על המצבה. בין הדברים הם נסחו: "קבלה יסורים בשמחה".

העיר להם רבנו: "בשמחה זו דרגה מאוד גבוהה..." לבסוף הוחלט לכתוב 'באהבה'. (הליכות שני)

דרכי החיזוק

ארבעה צריכים חיזוק (ברכות לב:) – שיתחזק אדם בהם תמיד בכל כחו (רש"י)

291

שיחה ממרן הגאון רבי גרשון אדלשטיין שליט"א

והנה זיכוי הרבים שייך גם בלא מעשה, שכל אחד בהנהגתו משפיע לחזק את סביבתו, וכפי שסיפר לי אחד שלמד בישיבה לפני שנים רבות ומשמש בתפקיד ציבורי חשוב מאד, ואמר כי בתחום שהוא משמש בו יש הרבה ניסיונות, והוא מצליח לעמוד בזה, כיון שלמד בישיבה וראה את רבותינו הרב והמשגיח זצ"ל שהייתה יראת השם ניכרת על פניהם, וזה השפיע עליו עד היום שאינו נכשל בניסיונות. זהו זיכוי הרבים בלי מעשה, שמשפיע חיזוק על הסובבים אותו.

אמנם יש עוד זיכוי הרבים שמזכה אחרים על ידי תוכחה, ומעורר אותם על דברים הטעונים תיקון. וראוי לדעת כי כדי שתועיל תוכחתו צריך בעצמו להיות מחוזק בענין שמוכיח עליו, שבאופן זה דבריו יוצאים מן הלב ונכנסים אל הלב, אבל כל שאינו מחוזק בעצמו באותו הענין אין התוכחה מועילה, וכמו ששמעתי מאחד מתלמידי מרן המשגיח האור יחזקאל זצ"ל בקלצק שאמר, כי המשגיח לא היה מדבר על שום ענין קודם שעבד על עצמו והיה מחוזק בזה.

דרך התוכחה

וראוי לדעת עוד בענין התוכחה מה שכתב בספר 'מנחת שמואל' (שהיה מתלמידי הגר"ח מוואלוז'ין) וזה לשונו: אבל ראוי שתדע שכך קיבלתי מרבותי, ובפרט מאדמו"ר ר' חיים מוואלוז'ין זיע"א, שבזמן הזה קשות אינם נשמעים, ומי שאין טבעו לדבר רכות, וממהר לכעוס על עושי עול, ובפרט כשלא ישמע לו – פטור ממצות תוכחה.

ומצינו בגמרא (ערכין טז, ב) אמר רבי טרפון תמה אני אם יש בדור הזה שמקבל תוכחה, ולהלן שם אמר רבי אלעזר בן עזריה תמיהני אם יש בדור הזה שיודע להוכיח, ע"כ. והיינו מפני שאין התוכחה נשמעת אלא אם מוכיח בדרך כבוד ובאופן של ידידות, והדבר מצוי אצל הורים שרואים דבר שצריך להוכיח וגוערים בבניהם בצורה קשה, מפני שאכפת להם מאד ואינם שולטים בעצמם, וכיון שמוכיחים בצורה קשה זה לא משפיע אלא מזיק ומקלקל, ולא זו הדרך, אלא רק בדרך ידידות ובנחת יוכל להסביר לילד מדוע לא לעשות כך.

ומעשה שהיה בתלמיד חכם אחד שטעה בדבר הלכה להורות שלא כדן בענייני עירובין, ובא אליו תלמיד חכם אחר, וביקש ללמוד איתו יחד את הסוגיא בעירובין, ובתוך לימודם נתעורר הלה מעצמו והודה בטעותו. אמנם אם היה מגיע להוכיחו ולומר לו את טעותו יתכן שלא היה מקבל ממנו, מחמת נגיעה, ולכן הוכיחו באופן זה על ידי שלמדו יחד את הסוגיא, ומזה כבר נתעורר לבדו להבין טעותו.

זהו אופן התוכחה המועיל, בניחותא ובדרך ידידות.

והגר"ש וואזנר זצ"ל סיפר על החתם סופר שהיה ידוע בהקפדתו הגדולה לכל שינוי בדת, אשר בזמנו רבו הרפורמים והוא התקיים בחזק יד, ואף על פי כן בהסתלקותו כתבו בעיתונים הגרמניים כמה שהיה אהוב על כולם, ועם כל הקנאות העריכוהו כולם ולא נפגם אהבתם אליו, כי הוא ידע להוכיח בלשון המועילה.

וכן זכורני שפעם אחת הגיע מגיד לרמת השרון, ודיבר בחריפות לעורר על כמה עניינים, והציבור רגזו עליו ולא היו מרוצים, ואחר כך אמרו כי אמנם גם אדמו"ר זצ"ל היה מדבר בדיוק אותם דברים, אבל אבא ידע איך לומר, ולכן היו דבריו נשמעים.

הנאה וערבות בדברי תורה

והנה תנאי עיקרי להצלחה בתורה הוא מתיקות הלימוד, וכפי שמבקשים בברכת התורה "והערב נא את דברי תורתך בפנינו", וזכורני שאחד אמר לי שהוא מתפלא על ראש הישיבה הגר"ש רוזובסקי זצ"ל איך שהיה מסוגל לומר דבר אחד פעמים רבות, ותמיד היה אומר עם כל המתיקות והערבות, ולא נפחת כלום מהגישמאק בזה. ועל ידי המתיקות בלימוד התורה זוכים להצלחה גדולה בתורה.

ורואים עוד אצל רבינו בעל נפש החיים, שזכה שרבים מתלמידיו היו גדולי עולם, כמו הקרן אורה, משכנות יעקב, נחלת דוד ועוד. ובהקדמה

החפץ חיים – זיכוי הרבים בספריו

כאשר עומדים אנו בפרשת קבלת התורה, מן הראוי להתבונן בדרכים המועילות להצלחה בתורה. הבה נתבונן במעשיהם של גדולי הדורות, ועל ידי זה נוכל להבין במה זכו לגדלותם.

הנה החפץ חיים היה גדול הדור, וכתב במשך ימי חייו הרבה ספרים לזכות את הרבים, ובראש ספריו הדפיס הסכמות שקיבל מחכמי דורו, והחזון איש אמר כי החפץ חיים היה גדול יותר מהמסכימים עליו, ואף על פי כן בגודל ענוותנותו לקח מהם הסכמה.

ומסתבר כי טעם הדבר שלקח הסכמות רבות, מפני שכל תכלית כתיבת ספריו היה לזיכוי הרבים, בתחילה הוציא את 'החפץ חיים' ו'שמירת הלשון' על הלכות לשון הרע, כי הבין שבדורנו עיקר העבודה היא שמירת הפה אשר בגללו חרב בית המקדש, וכן ספר 'תורת הבית' לחיזוק לימוד התורה, וספר 'מחנה ישראל' שנכתב לתועלת היהודים שנלקחו לצבא, וכן שאר הספרים נכתבו לשם זיכוי הרבים, ולכן לקח הסכמות מכל חכמי דורו, כדי שיתקבלו ספריו, והציבור ישתמשו בהם, ועל ידי זה יתרבה ויתפשט זיכוי הרבים ביותר.

ובתחילת ספרו 'ליקוטי הלכות' על קדשים הדפיס הסכמה קצרה ממרן הגר"ח מבריסק זצ"ל, ובתוך דברי ההסכמה כתב 'והאומנם כי אינו צריך לדידי ולדכותי להעיד על חיבורו ואך שענותו תרבני', והוא לשון הכתוב בתהלים (יח, לו) "וענותך תרבני", היינו שברוב ענוותנותך אתה מחשיב אותי, וידוע שהגר"ח מבריסק אמר כי העולם מכירים את החפץ חיים כצדיק גדול, ולא יודעים עד כמה שהוא גאון גדול, כי צדקותו מכסה ומסתירה את גאונותו.

וכן בספר 'משנה ברורה' בא לזכות את הרבים בהלכה למעשה בענייני אורח חיים הנוגעים למעשה יום יום, וידוע מהחזו"א שהמשנה ברורה הוא לא מלקט, אלא מכריע את ההלכה למעשה.

דרכי זיכוי הרבים

ולמדנו גודל הענין של זיכוי הרבים, ודבר זה שייך בכמה חלקי העבודה, כל אחד ואחד לפי טבעו, יש שמזכים את הרבים בתורה, ויש שמזכים את הרבים במוסר, ויש בעלי חסד המזכים על ידי מעשי חסד וכהנה, כל אחד לפי כוחותיו.

ויש לדעת כי מזיכוי הרבים נמשך תועלת גם למזכה עצמו, כמבואר בדברי חז"ל (תענית ז, א) הרבה למדתי מרבותי ומחברי יותר מרבותי ומתלמידי יותר מכולם, ונראה הטעם לזה, כי אצל תלמידיו יש לו את מעלת זיכוי הרבים, ומכוח הזכות הזאת יש לו סייעתא דשמיא להבין יותר את תלמודו, ואילו בלימוד עם חברו שאין בכך זיכוי הרבים כמו תלמידו, ממילא גם הסייעתא דשמיא היא רק במקצת. ומבואר שעל ידי זיכוי הרבים, מלבד מה שהוא מועיל לכל הציבור, הרי הוא מועיל גם לעצמו, וזוכה להצלחה בתורה בזכות זיכוי הרבים.

ובאיגרת המוסר לרבי ישראל סלנטר כתב על ענין זיכוי הרבים בלימוד המוסר, וזה לשונו: "לזאת ישים האדם אל לבו לזכות את הרבים לעוררם להתבוננות היראה והמוסר, כי עיני האדם פקוחות על אחרים לדעת ולהכיר את חסרונותיהם וכי נצרכים המה למוסר למרבה, כן יחזיק בכל עוז בלימוד המוסרי למען ישוטטו בו רבים ותרבה יראת השם וזכות הרבים תהיה תלויה בו", ע"כ.

ויש שטועים וחושבים שלימוד בספרי היראה הוא תקנה מחודשת שחידש הגר"ש זצ"ל, אך טעות היא בידם, והאמת כי הרבה ראשונים כתבו ספרי מוסר, מהם רבינו יונה שכתב את השערי תשובה, וכתב גם עוד שערים שאינם בנמצא, כמו שער התורה ועוד, והרמב"ם בסוף כל ספר מיד החזקה כתב דברי מוסר, וכן ספר מורה נבוכים שהוא ספר על אמונה יש בתוכו הרבה דברי מוסר, וגם הטור והשולחן ערוך מעתיקים מדבריו, ויש עוד ספרי מוסר רבים שכתבו הראשונים, כמו חובות הלבבות ועוד, וכל אחד כתב את הדברים שהיו נצרכים לחיזוק בני דורו, וכבר האריך בזה בספר אור ישראל בשערי אור.

לנפש החיים מבין המחבר כתב: "רגיל על לשונו היה, שכל חידושים שמחדש, ושיערה דעתו דחדי לביה מפלפוליה, הוא חושש לנהנה מדברי תורה, והיה קרוב בעיניו שהחידוש אולי אינו לאמיתה של תורה ממאמרם ז"ל כל המתייחר חכמתו מסתלקת ממנו, והיה מתייגע לסתור דברי עצמו ולחזור לשנות דבריו, ולשקול בפלס שכלו איך להעמיד על האמת בסברה ישרה ובשיקול דעת נכונה". ויש להבין מהו שחשש לנהנה מדברי תורה, הלא על זה אנו מתפללים שנוכה לערבות בתורה, ואדרבה אם יש מתיקות זוכים ליותר הצלחה.

וצריך לפרש שחשש שמא הנאתו היא ממה שמרגיש חשיבות על ידי התורה ואין הנאתו מעצם הלימוד, ועל זה בודאי יש לחשוש שמא החידושים אינם לאמיתה של תורה, ואם היו לאמיתה של תורה היה נהנה מדברי התורה עצמם, שהם מתוקים מדבש, וכמו ילד קטן שאוכל סוכרייה, שאינו מרגיש חשיבות בזה, אלא נהנה מטעם הסוכרייה עצמה, כך גם בתורה, אם זה לאמיתה של תורה, אזי דברי התורה עצמם מתוקים ומשמחים, לכן היה מעיין שוב בחידושים שחידש, ולאחר שנתברר לו שהם אמת, אזי בודאי שהנאתו היא ממתיקות התורה עצמה, ואין זו הרגשת חשיבות עצמית על ידי התורה.

ואאמור'ר זצ"ל אמר לי פעם על אחד שהיה ניכר שנהנה מאמירת חידושי תורה, שהוא מסופק אם הנאתו היא ממתיקות החידושי תורה או מהחשיבות שמרגיש בעצמו כשאומר חידושים.

כיצד להשפיע ולקרב

והנה שנינו באבות (א, יב) הלל אומר הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום אוהב את הבריות ומקרבן לתורה, וצריך ביאור מה שייך ציווי על אהבת שלום, שהרי לכאורה זה תלוי במציאות, אם באמת הוא אוהב שלום או לא, אמנם הביאור בזה, שכל אדם בטבעו הישר הוא אוהב שלום, רק שיש חשבונות ונגיעות המקלקלים את טבעו, ועל זה בא הציווי לסלק הנגיעות ולהחזיר את הטבע הישר.

ורודף שלום היינו שעושה פעולות של שלום ומשפיע שלום על סביבתו, ויש אנשים שגם בלי פעולות משפיעים שלום על סביבתם, כמו שאמרו על מרן הרב מפוניבז' זצ"ל שמלבד שהיה איש שלום, גם לא היה שייך מחלוקת בסביבתו, וזהו ענין רודף שלום.

"אוהב את הבריות ומקרבן לתורה", כי רק על ידי אהבת הבריות ורדיפת שלום אפשר לקרב לתורה, ובמיוחד מי שמשמש בתפקיד של השפעה צריך לדעת כי התנאי הראשון הוא שיהיה לו אהבת הבריות, שרק באופן זה אפשר להשפיע ולקרב התלמידים לתורה, ואם אין אהבת הבריות לא יתכן להשפיע ולקרב כראוי.

ובחפצרת פרשת תולדות כתוב (מלאכי ו, ז) "תורת אמת הייתה בפייה ועוולה לא נמצא בשפתיו בשלום ובמישור הלך איתי ורבים השיב מעוון, כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבקות הוא". משמע כי מה ש'תורה יבקשו מפיהו' תלוי בכך שעוולה לא נמצא בשפתיו, היינו שלא רק שאינו משקר בפיו, אלא אפילו בשפתיו שזה

פחות מכך גם לא נמצא עוולה, וכפי שמזכירים בתפילת שמונה עשרה 'נצור לשוני מרע ושפתי מדבר מרמה', מרמה זה פחות מרע, ושפתי זה פחות מלשונו, ובתחילה מבקשים נצור לשוני מרע, ואחר כך מבקשים שאפילו בשפתי לא יהא מרמה, דהיינו פחות מרע וכנ"ל.

וכל תפילת שמונה עשרה היא בלשון רבים, רק התחנונים שבסוף התפילה הם בלשון יחיד, ותחילת התחנונים הוא שלא יהיה מרמה בשפתיו, כי זהו התנאי לזכות לתורת אמת.

וכתוב אחר כך 'בשלום ובמישור הלך איתי', שלום היינו כפשוטו, ומישור היינו ישרות, כי לפעמים ישרות השכל מורה שלא לעשות שלום, ועל זה נאמר 'בשלום ובמישור הלך איתי', שעם כל הצורך בשלום, צריך גם ישרות השכל, וכמו שסיפר לי אחד שהיה רחום בטבעו, וריחם יותר ממה שצריך לרחם, ועד היום הוא סובל מכך, וכבר אמרו (קהלת רבה) כל המרחם על אכזרים סופו שיתאכזר על רחמנים.

ומה שכתוב 'הלך איתי' הוא על משקל "את האלוקים התהלך נח", וכפירוש רש"י שם שנח היה צריך סעד לתומכו, שלא היה כמו אברהם אבינו שנאמר בו "האלוקים אשר התהלכתי לפניו", שאברהם היה מתהלך בצדקו מאליו ולא היה צריך סעד לתומכו, ואילו נח היה צריך סייעתא דשמיא לתומכו. וזהו ענין 'הלך איתי', כי כדי לדעת לשקול היטב מה הגבול, אימתי יש לעשות שלום ואימתי מורה הישרות שלא לעשות כן, צריך לזה סייעתא דשמיא, ורק כאשר יש את כל ההקדמות של תורת אמת כו' אז זוכים לסייעתא דשמיא בזה.

'ורבים השיב מעוון' – כשיש את התורת אמת ובשלום ובמישור הלך איתי, אזי יכול גם להשפיע על אחרים ולהשיב רבים מעוון.

וממשיך הפסוק 'כי שפתי כהן ישמרו דעת', היינו שעל ידי כל הדברים הנזכרים לעיל זוכה לא רק להשיב רבים מעוון, אלא גם 'ישמרו דעת', והיינו התורה הק' [דעת הוא החלק היותר קשה שבתורה, וכדאיתא בשבת דף ל"א דקאי על סדר טהרות], 'ותורה יבקשו מפיהו', שזוכה על ידי זה שמבקשים תורה ממנו ומשפיע על אחרים, 'כי מלאך ה' צבקות הוא', כמו שאמרו (חגיגה טו, ב) אם הרב דומה למלאך השם צבקות יבקשו תורה מפיהו ואם לאו אל יבקשו תורה מפיהו.

וממוצא דברינו למדנו שצריכים לזהר כאשר מוכיחים את השני להוכיח רק בדרך ידידות, ולפעמים יש חבר קרוב, כמו חבר חדר, שיודע בדיוק מה להגיד, ועדיף שהוא יהא המוכיח.

וכשבאים להוכיח מישהו, צריכים לחשוב עליו שהוא באמת בעל מידות טובות ככל יהודי, רק יש סיבות חיצוניות המפריעות לזה, וכאשר יסתלקו הסיבות יתברר שבאמת יש לו אהבת הבריות.

והנה אמרו (חגיגה יד, ב) יש נאה דורש ואין נאה מקיים, בעיקר צריך להיות נאה מקיים, ודיברנו רק דרך לימוד הפסוקים, וכל אחד ואחד יראה ליקח לעצמו את החיזוק מכך.

דברים שנאמרו בכינוס הבוגרים של ישיבת 'יד אהרן' - מוצש"ק בשלח תשע"ז

המשנה אומרת (אבות ו, ד) כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל ואם אתה עושה כן אשריך וטוב לך אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא, ושמעתי ממור"ר הגרא"א דסלר זצ"ל ששאל כיצד יכול להיות "אשריך בעולם הזה" עם כל כך הרבה קשיים, פת במלח, ומים במשורה, ועל הארץ תישן, וחיי צער תחיה, ובתורה אתה עמל זה לכאורה עוד קושי, ועם כל זה אשריך? ברם, זהו כוח התורה! שמי שעמל בתורה, אפילו שיש לו כל כך הרבה קשיים, הוא היחיד המאושר בעולם הזה! ושאר בני האדם שעולם שלא עוסקים בתורה כמוהו, אינם מאושרים. כל העולם מי שיש לו הרבה כסף והרבה כבוד, אינו מאושר כמו האדם שעוסק בתורה עם כל הקשיים האלה. זו המציאות.

וטוב לך לעולם הבא, לכאורה מה החידוש בזה, ולמי מגיע עולם הבא אם לא לאדם שעמל בתורה עם כל כך הרבה קשיים? ונראה שהתנא בא לחדש שהרי ידוע שכל הנאות העולם הזה באות על חשבון העולם הבא, כי העולם הזה והעולם הבא הם תרתי דסתרי, וכל מה שאדם נהנה בעולם הזה מפסיד מחלקו בעולם הבא, וחידש התנא כי האשריך בעולם הזה של תורה אינו כן, ואף על פי שהוא מאושר כל כך בעולם הזה, אינו מפסיד עולם הבא, אלא להיפך, זה מוסיף עולם הבא, כיון שהוא במדרגה כזאת שהוא עמל בתורה ומאושר עם כל הקשיים, זוהי זכות הנותנת עולם הבא, ואין לשער מהו עולם הבא, שעל זה נאמר עין לא ראתה וגו'.

זוהי השמחה הגדולה שיש לנו פה, שרואים ציבור של בני תורה שעוסקים בתורה ומאושרים, אשריך בעולם הזה, אשרינו מה טוב חלקנו שיש לנו בני תורה כאלה, והקב"ה יעזור שבאמת יהיו כל עמך ישראל, ועמך כולם צדיקים, שכולם יהיו עוסקים בתורה ומאושרים, יהי רצון שכבר נזכה לזה במהרה בימינו. זכות גדולה היא לכל העוסקים בתורה, ומרביצי התורה, ומחזיקי התורה, זכותם גדולה מאד! והקב"ה יעזור שכולנו נזכה להיות מאושרים בעולם הזה מעין העולם הבא.

מוקדש לזכות החתן המופלג משה מנחם הכהן שפירא מתלמידי רבינו שליט"א לרגל שמחת אירוסיו בשעט"מ יזכו לבנות בית נאמן בישראל!

גיליון זה מוקדש לעילוי נשמת ר' עזרא ב"ר אלטר שמשון יהודה כ"ץ ז"ל חו"ג מרת צביה ב"ר משה אליהו ז"ל נלב"ע כ"ד שבט - תנצב"ה

מוקדש לעילוי נשמת הרה"ג חיים מנחם ישועה זצ"ל בן הרה"ג מנחם ורגינה מלכה נלב"ע כ"ד שבט תשע"ב - תנצב"ה

העלון השבוע תרומת רבי דב
ויסקי שליט"א נכד מורנו שליט"א
לרגל הולדת בתו בשעמו"ט

גליון ק"כ, פ' משפטים -
כ"ט שבט ה'תשע"ז
רמת - השרון

רבי יעקב אדלשטיין שליט"א

מסיחותיו של מו"ר הגאון הגדול

בס"ד יום שלישי לפרשת משפטים תשע"ז

כ"ה שבט

"דא רזא דגלגולא"*

גיוואלד !!

זעקת, צעקת, שוועת, קריאות גדולות,
לבקשת הצלה.

חלק א. אנא, הצילוני מאבדון חס ושלום.

ג.ב. הקול - קול גדול אדיר וחזק, בתגבורת.

כמו:

"גדול" - היינו הולך ומתגדל

"אדיר" - היינו הולך ומתאדר

"רעש" - היינו הולך וגובר ה"רעש"

"וחזק" - היינו הולך ומתחזק באותה עצמה

עד כאן המשל מצעקות ר' ישראל משקעס,
שהיה סולם קולו מתרומם, כשהיה חזן
בשחרית.

חלק ב.

הקשב ושמע, איזה רחש לחש נעים, מתוק
לאזניים, מלטף וקורא באהבה:

זה קול שמכירים אותו - הוא קולו של פיו
של חזן איש: וכך הוא אומר "כתוב בזהר
'ואלה המשפטים, דא רזא דגלגולא'"

לפי מידע זה מיושבות כל התמיהות, כגון
אם ראיית גזל, והמקום הוא כזה, שאין בו
אנשים כשרים לעדות זו, ע"פ מדע הגלגולים
מיושבות כל התמיהות [ראה אמונה ובטחון
למזן החזו"א זצ"ל פ"ג]

חלק ג.

מעשה שקרה ותרנגולת דגרה ובטעות הייתה
שם גם ביצה אחת של ברווז. ובהגיע יום
הולדת כולן, והאפרוח ה"משונה". ויפן כה
וכה, פרש כנפיו לשוט על פני המים, לקול
בכיות ה"אם" הדוגרת.

* ס' אמונה וטבחון פ"ג ס"ק ל' עיין שם
היטב

אלא את זה אומרת התורה - לשלול את זה
- כמו שהמצוות שבין אדם למקום הם מסיני,
כך אף אלו מסיני, גם דיני ממונות אלה חוקים
שהקב"ה נתן מהר סיני. ולכן צריך להתייחס
לזה כמו כל המצוות שניתנו מסיני. מה זה
'המשפטים' אומר רש"י שצריך לשים סנהדרין
לפניהם, דהיינו לפני הדיינים. שצריך להושיב
דיינים לשפוט בדיני ממונות. ומהיכן יודע
הדיין כיצד לשפוט, אומרת התורה, 'מסיני' את
המצוות שבין אדם לחברו שניתנו בהר סיני
לפיהם צריך הדיין לפסוק ולא לפי השכל שלו.
אלא להסתכל מה כתוב בתורה ובפסקי
ההלכות בשו"ע בדיני ממונות.

לכן, יש להבין את הקושיא ששאל ר' ישראל
סלנטר, קושיא עצומה. אותו הדיין כששואלים
אותו שאלה בהלכה. ומה השאלה, אחד קנה
פרה, בשביל סעודת חתונה גדולה, הפרה
שווה חמש מאות רובל, סכום ענק, במטבע
אחר זה היה שווה-ערך לחמשת אלפים. הוא
קנה את הפרה, הביא את השוחט ששחט את
הפרה, לאחר מכן, צריך לבדוק את הריאות של
הפרה. הוא עשה חתך בעור, הכניס את הידיים
סביב לריאות ומשש, ומרגיש בידים שיש

סְךָה, מקום שהריאה
נדבקת חלק אל חלק,
ישנם קרומים שנדבקו
לריאה שצריכה להיות
בעצם חופשית. יש
לריאה אונות, חלקים,
והוא בודק שוב פעם,
וכשהוא מרגיש שיש
סרכה בריאה צריך

להוציא אותה. מביאים אותה לרב שהוא הדיין
ושואלים האם היא כשרה או טרפה. ואז
מנפחים אוויר ורואים שיש על הריאה משהו
מוגלתי, הרב מסתכל בשולחן ערוך - יורה
דעה, בודק את כל ההלכות ופוסק שהפרה הזו
טריפה. על קרומ הריאה שהיא מעין עטיפה,
קליפה דקה מחומר של עור, כמו שיש קרומ
בהרבה פרות, ישנו משהו.

בנוהג שבעולם, אם הרב פוסק שזו טריפה
האדם לא מתרגז על הרב, הוא רגוע, אפי'
שהפסיד הרבה כסף, הרי בשביל זה הוא יהודי
וזה ההלכה הוא לא יאכל טריפה בשום אופן.
לכאורה היה צריך לצעוק על הרב שיגיד
שהפרה כשרה, לא... הוא יהודי.

ואלה

המשפטים

1 מתוך הקלטת שיחה שנאמרה באדר
תש"ע, בישיבת ר' חיים עוזר הקטנה 1

הפסוק הראשון בפרשת משפטים, ואלה
המשפטים אשר תשים לפניכם, כתוב ב- וא"ו
'ואלה' אומר רש"י שבכל מקום שנאמר אלה,
פסל את הראשונים, כמו ב- 'אלה תולדות נח'
עד נוח היו רשעים, 'אלה' מורה על עניין
חדש. 'ואלה' עם וא"ו, מוסיף על הראשונים.
זה חיבור הוא"ו המחבר עם הפרשיות
הקודמות, א"כ מה ההבנה ב'ואלה' אומר רש"י
מה הראשונים מסיני אף אלו מסיני. אלו
המשפטים שניתנו מסיני, להקישם להיות כמו
אלו, וכמו שבפרשה הקודמת כתוב לעשות
מוזבח ואזהרות לכל יעשו אלהי כסף וזהב, מה
אלה מסיני אף אלה, בפרשה שלנו, מסיני.

בסוף פרשת יתרו

כותבת התורה איך
לבנות מזבח, ודאי,
הרי מי קובע לנו,
בשכל שלנו לא
שייך לחשוב על
חוקים כאלה. וכי
אנחנו יודעים מה

הכסף הזה הוא כסף 'טרעף'.
אסור לקחת אותו לעצמו, ואם
אתה לא מבין למה, הרי גם
בטרפות אתה לא מבין למה
ובכל זאת קיבלת את הפסק...

זה, על כן התורה ניתנת בסיני והקב"ה אומר
כיצד לעשות. כך וכך תעשה דמויות וכו' אבל
בפרשה הזו והלאה אלה דיני ממונות, ובדיני
ממונות גם אם לא ניתנה התורה, גם אצל
הגויים הרי מקובל שכשנפוסים גבב ישנו
משפט ומענישים את הגנב. כך בכל המקומות
בעולם, ללא קשר עם סיני. זה השכל של
האדם מחייב שאי אפשר לחיות אם הכל הוא
הפקר. אם אדם גזול, גונב, משקר או לא
משלם לפועל את המשכורת, אלה חוקים
שמבינים אותם, אם אחד לווה כסף - הוא
חייב לשלם. לכן לכאורה אין צורך שהתורה תתן
מסיני מצוות כאלה, כי בני אדם בעצם יעשו
אסיפה כללית ויחליטו ביניהם איך להתנהג
בין אדם לחבירו בהסכמת כל הצדדים.

לעילוי נשמת: יעל בת משה אלפרד בייה ברטה בת בנימין, משה מוריס בן יצחק, זוד בן נסים, אבנר בן רפאל, הילדה בת זראדה, עובדיה בן גורג'יה, ברטין בת רחל, בן ציון בן בנימין, שרה בת מנחם, סימה שמחה בת משה, שמעון בן ר' אברהם, שמואל דני בן נח משה, יהודה בן אליס, נעמי בת רומיה, חי בן יעקב בובה מימון, ניסים סופר, לאומה סופר, יעקב בן בובה, אסתר בת לאומה, שמאי בן צבי, איטה בת רחל, עובדיה בן חיים, דליה בת אסתר ז"ל

מעל להגיון

ואני רואה לפעמים אדם עובר ברחוב על יד הגדר, יש עצי פרי בתוך חצר, וקל מאוד להושיט יד ולקטוף... ומי יודע אם בעל הבית מסכים שכל אחד יקטוף מעצי הפרי שלו, אולי זה גזל, [אנשים] לא מרגישים. ולפעמים הולכים, ושוברים ענף מהעץ של מישוהו, זה גזל! אדם עובד ומשלמים לו לפי שעות הוא צריך לעבוד שמונה שעות, יש יום שהוא עובד שמונה ויש תשע שעות והוא מודיע לבעל הבית שרושם וסומך עליו. האם מדקדקים לרשום נכון? ופעמים שיש חמש דקות פחות או חמש דקות יותר, ואם הוא מודיע לבעל הבית קצת יותר מהאמת הרי הוא גזלן.

נוסיף עוד נקודה אחת חשובה, בדיני ממונות של התורה, יש דברים שהם כמו חוקים. "כי יכרה איש בור" אדם חפר בור ברשות הרבים, נפל איש לבור וניזוק, נפל לשם שור או חמור, בעל הבור ישלם. אומרים חכמים, בפסוק כתוב "ונפל שמה שור או חמור", מה הדין אם נפלו כלים לתוך הבור, על גב החמור שנפל לתוך הבור, היו חבילות, כדים, בקבוקים של חרס, החמור נפל והכלים נשברו, אומרת הגמ' בנזקי בור, פטור מלשלם על הכלים זו גזרת הכתוב.

אם אדם שבר כלים ודאי שהוא חייב לשלם, אין הבדל אם הורג בעל חי או שובר כלים או שורף את השדה, המבעיר את הבעירה צריך לשלם. אבל אם הנזק בא על ידי בור - תקלה, פטור על כלים. בור זה לאו דוקא בור, אם אדם השאיר תקלה ברשות הרבים, השאיר משהו באמצע הרחוב ואדם נתקל בזה ונפל, זה גם נקרא נזקי בור ופטור על כלים.

זה דבר שבהגיון אין עליו הסבר. כאן רואים שגם בדיני ממונות יש טעמים עליונים. כשמזיק ממש בידיים חייב על הכל, אבל בור זה לא היזק בידיים ממש, כי בעצם הנזק גרם לעצמו את הנזק, והמזיק רק עשה תקלה, זה רק גרמא, ועל הגרמא הזאת התורה מחייבת, ויש חוקים המדברים על מה חייב ועל מה לא וזה לא קשור לשכל שלנו, אלא שאלו חוקים שהתורה מחייבת אותנו.

ולכן 'ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם', 'לפניהם' ולא לפני גויים-, לא לפני בית משפט של גויים. 'לפניהם' ולא לפני הדיוטות, הדיוטות הכוונה, מי שלא בקי במשפטים של התורה, ולכן כשיש בין אדם לחבירו סכסוך בדיני ממונות, אם זה שכנים עם בעל הבית, או הלוואות, או כל סוג סכסוך, לפי דין תורה צריך לפנות לבתי דין, או לבן אדם מוסכם שיפטר ביניהם.

לפי דין תורה, לא מוכרחים ללכת לדיין בקי בחוקי תורה, אלא רק אם אין הסכמה, אבל אם שני הצדדים מסכימים שפלוגי הסוחר ובקי במסחר הוא יפסוק, זה טוב לפי ההלכה, זה נקרא בוררות שבוררים להם את מי שיפסוק להם וזה מוסכם על שניהם. אבל אם אין הסכמה ואחד מכריח את השני ללכת לדבר שנקרא "בית משפט" שפוסקים שלא לפי דיני התורה, את זה אסרת התורה. (גאון יעקב' לפ' משפטים תשע"ה)

לאותו אדם קורה מעשה שהיה, שיש בינו לבין שותפו סכסוך, פתחו עסק בשותפות ויש ביניהם סכסוך מי צריך להפסיד, השותף הזה או האחר, סכסוך כספי רגיל בין שני אנשים והרב פוסק שהוא מפסיד במשפט הזה, כל הכסף שאתה סובר שהוא שלך, אתה צריך להפסיד אותו לטובת השני. כך פסק הרב לאחר שעיין בספרים, אותו הפוסק, השולחן ערוך שפסק לו בענייני יורה דעה, כך כעת בעניני חושן משפט פסק לו שהוא מפסיד. אם יש דיני פקדון, שומר חנם, שומר שכר, שואל, אם חייב באונסין וכו'. לכן פסק לפי ההלכה שבפרשת משפטים בחושן משפט פסק לו שהוא חייב, אפי' סכום קטן יותר ממה שאותה הפרה שנטרפה שווה. כעת הוא מרוגז מאוד, כיצד הפסדתי, טענתי טענות כל כך טובות כנראה שהוא רימה אותי ורימה גם את הרבנים וגנב אותי. ואותו שהפסיד, הולך לאנשים ומספר שהדיין הזה טעה ולא מבין דבר, הוא פסק לי שאני מפסיד לכן הוא טעה, ויש מקרים רבים כאלה של תלונות נגד רבנים.

לכן צריך ללמוד ספרי

מוסר, לדעת את המידות האלה, כמו שאמר רבי אלעזר הקפר, "הַקְּנָאָה וְהַפְּקָדָה מוֹצִיאִין אֶת הָאָדָם מִן הָעוֹלָם"². פגעו בכבוד שלך עוררו קנאה, בטריפה לא פגעו בכבוד שלו הוא מפסיד בכבוד, אבל בדיני ממונות שם, לפי הטעות שלו, הכבוד יותר חשוב מההלכה. לכן יש ללמוד ספרי מוסר ויראת שמיים כדי שאדם יחנך את עצמו לדעת שפרשת משפטים היא מסיני כמו כל חוקי התורה שבין אדם למקום. ובזכות זה שיש משפט צדק בעולם יבנה בית המקדש ויתקיים הפסוק, "וְאֵשִׁיבָה שְׁפָטֶיךָ בְּבִרְאשָׁתָהּ"³. פְּתַחְלָה אֶתְּרִי בִּן יִצְחָק לְךָ עֵיר הַצֶּדֶק קִרְיָה נְאֻמָּה⁴ אמן ואמן.

ונשאלת השאלה מדוע אדם שפסקו לו לגבי הפרה, שם הוא משלים עם זה וכאן הוא מתרעם. על זה אומרת התורה, זה מסיני, כפי שיש פרה טריפה יש כסף שהוא טריפה. הכסף הזה הוא כסף 'טרעף'. אסור לקחת אותו לעצמו, ואם אתה לא מבין למה, הרי גם בטירות אתה לא מבין למה ובכל זאת קיבלת את הפסק...

אלה המשפטים אשר תשים לפניהם, לפני דיני ישראל ולא לפני ערכאות. אני מכיר כמה סיפורים שזה שהפסיד מגיש לאחר מכן גם תביעה אחרת בבית משפט רגיל, בערכאות, שם ודאי יצדיקו אותי הוא חושב לעצמו. אבל באמת זהו פשע חמור! ! חילול השם, איך הוא הולך לבית משפט, ואפי' אם השופט הוא יהודי ועשו לו ברית מילה, הרי הוא שופט לפי הגויים, לפי משפטי עכו"ם, לפי חוקי הכנסת, הפרלמנט, העותמאנים, האנגלים או לפי חוקים של משרד המשפטים של מדינת ישראל - זה היינו הך זה חוק פשע. מתאספים מאה ועשרים אנשים ומכריזים אנו כנסת ואנו נפרסם חוקים. הרי התורה חוקקה את החוקים אנו לא מחוקקים חוקים, חוקי התורה כבר ניתנו מסיני. כמו חוקי הטרפות.

את זה אומר הפסוק, 'אלה' מסיני, גם השאר מסיני.

ומה הסיבה הפסיכולוגית שאת הפסק של יורה דעה הוא יודע להפסיד ואת אותו הפסק

¹ קהלת ד', ד'

² אבות פ"ד, מ"ב

³ ישעיה א', כ"ו

דברי אמה

מאמרי חיזוק השקפה והדרכה
מזקן המשגיחים
מרן הגר"ד יפה שליט"א

גיליון מס' 22 ■ משפטים

משפטי התורה – גילוי היושר האלוכי

משום כך פשיטא לחז"ל שלעניין זה אין שום הבדל בין משפט על פרוטה בודדה לבין משפט על ממון רב, ובשניהם נדרש אותו עיון ואותה יגיעה כדי לפסוק את הדין לאמיתו כפי הראוי מצד היושר האלוכי. ולא זו בלבד, אלא שכאשר בא לפנינו דין של פרוטה וחזר ובא דין אחר של מאה מנה, עלינו להקדים ולחתוך את דין הפרוטה קודם שנחתוך את דין המנה.

כך גם מסבירים את דברי יתרו למשה רבנו (שמות, יח, כב): "והיה כל הדבר הגדול יביאו אליך וכל הדבר הקטן ישפטו הם" – יתרו סבר שככל שהמשפט נסוב על ממון רב יותר ("הדבר הגדול"), כך גובר הצורך לפסוק את הדין לאמיתו, לכן הוא הציע למשה רבנו שיטפל רק בדברים הגדולים, ואת המשפטים על סכומים קטנים הוא יכול להעביר לפחותים ממנו (ובאמת בתי המשפט של הערכאות מחולקים לפי גודלו של סכום התביעה). אבל התורה הקדושה אמרה (שמות יח, כו) "את הדבר הקשה יביאון אל משה", העיקרון היחיד אשר על פיו נקבע איזה דין יבוא אל משה הוא האם העניין קשה או קל, ואם העניין קשה אזי מביאים אותו אל משה גם כשמדובר על סכומים קטנים.

שני סוגי עונשי בית דין

גם עונשי ב"ד שציוותה התורה להעניש בהם עוברי עבירה, עיקר עניינם אינו הרתעה מלעשות עבירה, אלא משום שכך ראוי מצד החכמה האלוכית. ראייה לדבר, שהרי מעיקר הדין ב"ד עונשים במיתה רק אם התרו בו שני עדים שאם יעשה את העבירה יענש עליה במיתה ב"ד והמותר עשה את העבירה תוך כדי דבור להתראה, וכן צריך שהמותר יתיר עצמו למיתה ויאמר "על מנת כן אני עושה". ומעתה הגע עצמך, אילו מטרתו העיקרית של העונש הייתה תיקון העולם, היעלה על דעתך שזו היא הדרך הנאותה להרתיע עוברי עברה? וכי דרכם של רוצחים להביא למקום הרצח שני עדים שיתרו בהם? על כורחנו שעל כל פנים עיקר סיבת העונש אינה מפני תיקון העולם, אלא משום שכך ראוי מצד היושר האלוכי.

ואמנם, התורה לא התעלמה מהצורך בתיקון העולם, ומשום כך היא נתנה לחכמים כח לתקן תקנות מיוחדות כשהשעה הייתה צריכה לכך, וכפי שמצאנו במס' סנהדרין (דף מ"ו): "תניא רבי שמעון בן אלעזר אומר, שמעתי שבי"ד מכין ועונשין שלא מן התורה אלא כדי לעשות סייג לתורה. ומעשה באחד שרכב על סוס בשבת בימי יוונים והביאוהו לבי"ד וסקלוהו, לא מפני שראוי לכך [דשבות בעלמא הוא מדרבנן – רש"י] אלא משום שהשעה צריכה לכך [מפני שהיו פרוצים בעברות, שהיו היוונים גוזרים עליהם גזירות ומתוך כך היו המצוות בזויות בעיניהם – רש"י]. נמצא איפה, שדיני התורה מושתתים בעיקרם על מה שראוי להיות מצד עיקר הדין, אך התורה הוסיפה ונתנה כח לחכמים להטיל על עוברי עבירה גם עונשים שהם אינם מחויבים בהם מצד עיקר הדין, כאשר השעה צריכה לכך להעמיד הדת על תילה.

כמו כן מוצאים אנו שהזהירה תורה (שמות, כג, ג) "ודל לא תהדר בריבו", לא להטות את המשפט לטובת הדל, ואפילו לא לכבדו יותר מבעל דינו

ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם (כא, א). עפ"י המתבאר מהמדרש דלהלן, מבטא פסוק זה יחס של אהבה מיוחדת של הקב"ה, למושפט ולכנסת ישראל.

ז"ל המדרש (מובא בתו"ש): "גדול הוא המשפט, שהקב"ה מתגבה בו, שנאמר 'ויגבה ה' צבאות במושפט'. ומרוב אהבתו למושפט נתנו לישראל, וכן הוא אומר מגיד דבריו ליעקב חוקיו ומשפטיו לישראל... משפטיו אלו הדינים. וא"ת כשם שנתן לישראל כך נתנם לאומות העולם, תלמוד לומר 'לא עשה כן לכל גוי. משל למלך שיש לו בנים הרבה והיה אוהב את הקטן, והיו לו פרדסין הרבה והיה אוהב אחד מהם. אומר, אין אני נותן את הפרדס שאני אוהב אלא לבני שאני אוהבו. כך, הקב"ה אוהב את המשפט, דכתיב (תהילים) 'אוהב צדקה ומשפט חסד ה' מלאה הארץ', ומכל האומות אוהב את ישראל דכתיב (עובדיה א') 'אהבתי אתכם אמר ה'', לכך נתן להם את הדין". מהו המיוחד כ"כ במשפט התורה, שזכה לאהבתו המיוחדת של הקב"ה, וניתן לעם ישראל לבדו בזכות היותם אהוביו?

יש לדעת שישנו הבדל יסודי בין משפט התורה לבין, להבדיל, משפט אומות העולם. כי הנה אף שכל אומה מתוקנת מחוקקת חוקים אשר קובעים את האסור והמותר, את החיובים ואת הפטורים, אך מטרתה העיקרית של החקיקה היא להסדיר באופן הגון את אופן ההתנהלות בין איש לזולתו, ובעיקר למנוע מצב של "איש את רעהו חיים בלעו". לעומת זאת, משפטי ה' אינם רק אמצעי למנוע מריבות וקטטות בין איש לבין רעהו, שגם זה עניין גדול, אלא עיקרם הוראה אלוכית איך ראוי שיהיה הדין בכל מקרה ומקרה מצד היושר האלוכי.

דין פרוטה כדין מאה – רק במשפטי התורה

דוגמא לדבר: על הפסוק (דברים, א, יז) "כקטן כגדל תשמעון לא תגורו מפני איש כי המשפט לאלוקים הוא" אומר ריש לקיש (סנהדרין ח'), "שיהא חביב עליך דין של פרוטה כדין של מאה". שואלת הגמ', "אילמא לעיוני ביה ומפסקיה, פשיטא [פשיטא שיש לעיין כראוי בדין הפרוטה כדי לפסוק הדין לאמיתו – רש"י], אלא לאקדומי" [אם בא לפניך דין של פרוטה וחזר ובא דין אחר של מאה מנה, הקודם לפניך עמוד וחתוך – רש"י].

והנה, אילו יסודם של דיני התורה היה מצד תיקון העולם גרידא, היה מקום לסברא שמשפט על סכום כספי גדול, מצריך עיון מעמיק יותר לפסוק את הדין לאמיתו, מאשר משפט על סכום של פרוטה, משום שעומד על כך המאזניים הפסד מרובה (ובאמת שמעתי שלאחד מחכמי המשפט של אומות העולם הייתה ביקורת על משפט התורה שדין פרוטה כדין מאה, וטען, שכשמדובר על סכום נמוך אין כ"כ נפק"מ אם פוסקים שלא כדן), ובדאי שיש מקום להקדים את המשפט על הסכום הגבוה מהמשפט על הפרוטה. אך הואיל ו"המשפט לאלוקים הוא" – משפט התורה אינו אמצעי לתיקון העולם גרידא, אלא הוא מושתת בעיקרו על מה שראוי להיעשות מצד היושר האלוכי,

גדולה יותר אילו היה העסק בעניינים גבוהים כדוגמת חקר המלאכים, הגלגלים וכל צבא השמים. על פי הבנתם של הפילוסופים, מעלת החכמה היא לפי מעלת הנושא שבו עוסקת החכמה, שהרי גם אם אחד יגיד דברי חכמה נשגבים ביותר על נעליים, סוף סוף זה ישאר חכמה על נעליים...

היכן נמצאת טעותם של הפילוסופים? המהר"ל מבאר שכל דיני התורה הם הוראת הקב"ה מהו היושר: אסור לעשות מלאכה בשבת משום שכך הוא היושר, בעוד שמותר לעשות מלאכה אוכל נפש ביום טוב משום שכך הוא היושר. כך גם לעניין דיני ממונות, העוסק בדיני ממונות אין עסקו בשוורים או בגנבים אלא מה הם יושר גזרותיו של הקב"ה במקרה ששור הזיק ומה הם יושר גזרותיו של הקב"ה כשהאדם עצמו הזיק, נמצא שהעוסק בדיני ממונות אין עניינו בשוורים ובגנבים אלא מה ראוי שיהיה הדין מצד היושר האלוף. ואדרבה, עיסוק במהותם של המלאכים הוא במעלה פחותה, משום שהמלאכים הם סוף סוף נבראים.

זו גם הסיבה שאין הבדל בחשיבות לימוד התורה בין אם עוסקים בדברים הנוגעים למעשה לבין כשעוסקים בדברים שאינם נוגעים למעשה, לפי שבין כך ובין כך, אנו עוסקים ביושר גזרותיו של נותן התורה, שזהו, כאמור, גם האמצעי העליון ביותר להדבק בנותן התורה.

הגאון ר' חיים מבריסק, הלווה סכום כסף לעשיר אחד. לאחר שעברו כמה חודשים מתאריך הפרעון ור' חיים לא תבע מהעשיר את החוב, המציא העשיר את עצמו לר' חיים ובא לפרוע חובו. באותו מעמד לגלג העשיר על ר' חיים שבטלנותו שכח לגמרי מהחוב. אמר לו הגר"ח: "איך תאמר ששכחתי מהחוב, כאשר המציאות היא שבמשך כמה חודשים אני הולך לבית הכנסת בדרך ארוכה יותר, על מנת לא לעבור על יד ביתך, כדי לא להיכנס לחשש של 'לא תהיה לו כנושה'..."

הגאון בעל ה'בית הלוי', עשה מאמץ גדול לבקר אצל אחד מקרובי משפחתו. כאשר ניסו מקורביו להניאו מכך, בטענה שאותו קרוב, הנודע כאדם פשוט, אינו ראוי שבגינו יטרח ה'בית הלוי' כה רבות, השיב להם הגאון: "במצוות השבת אבידה יש לאו – 'לא תוכל להתעלם' (דברים כ"ב), אך יש בה פטור לזקן ואינה לפי כבודו", אשר נלמד מהפסוק שנאמר בפרשת השבת אבדה "והתעלמת מהם", שמשמע מכך שפעמים שאתה רשאי להתעלם. לעומת זאת, ביחס לקרובים נאמר רק: 'ומבשרך לא תתעלם' (ישעיה נ"ח) – אך לא נאמר בשום מקום 'והתעלמת מהם', כך שאין מקור לפטור של 'זקן ואינה לפי כבודו' במצוה זו של 'ומבשרך לא תתעלם'..."

שיוסיפו עוד כהנה וכהנה...

השבוע בליל שלישי – יום הזכרון למרנא רבי ישראל סלנטר זיע"א אבי תנועת המוסר, התקיים בבני ברק מעמד סיום לימוד 'שערי תשובה' במסגרת לימוד המוסר היומי שע"י ארגון 'אורחות יושר' בהשתתפותם של גדולי ישראל שליט"א ובראשם מייסד ונשיא הארגון מרן שר התורה שליט"א. מרן המשיגה שליט"א שמעריץ ומחשיב מאוד את היוזמה הברוכה ש'אורחות יושר' נטל על כתפיו להפיץ להרבות ולהאדיר את לימוד המוסר, טרח במיוחד לכבד בהשתתפותו את המעמד, ונשא דברים בחשיבות הארגון ובנחיצות לימוד המוסר.

בראשית דבריו ציין המשיגה כי הוא רואה בחשיבות רבה את הכינוס שמרבה את לימוד המוסר. אח"כ הביא בקצרה על נחיצות וחובת לימוד המוסר היומי - מי לנו גדול כה'חתם סופר' שהיה רגיל לומר לתלמידיו, 'תאמינו לי שביום שאין אני לומד מוסר מרגיש אני הצטננות ביראת ה'! וכבר פסק להלכה ב'חיי אדם', שלימוד המוסר הוא חוב גמור על כל אדם ללמוד בכל יום בספרי היראה, וכפי שהביאו המ"ב. וכן מובא במעשה רב להגר"א שחובה ללמוד ספרי מוסר כמה פעמים בכל יום. ואם כך כתבו בדורות שעברו מה נאמר בדורנו אנו... וסיים בברכה: לא נותר אלא לברך את ארגון 'אורחות יושר' ששם לעצמו למטרה להרבות לימוד המוסר, יה"ר שיוסיפו עוד כהנה וכהנה.

נציין, כי לפני כשש שנים ביום שיו"ר 'אורחות יושר' הרה"ג ר' אריה קניבסקי שליט"א הודיע על הקמת הארגון, התבטא אז המשיגה כי 'יום בשורה הוא לעולם התורה', והייתה לו מכך שמחה גדולה, וכל מי ששוחח עמו באותם ימים סיפר לו המשיגה בהתרגשות רבה על הקמת הארגון שיש לקוות שיחזק את לימוד המוסר וירבה כבוד שמים.

העשיר, ואף שאין כמו התורה לרחם על עניים ודלים, אבל הדין צריך להיות דין אמת ואין בו מקום לרחמנות על דלים. ולא זו בלבד, גם ביחס לאותם רשעים שמצווה לשונאם, מזהירה תורה (שם פסוק ו') "לא תטה משפט אביון בריב", ומפרשים חז"ל שאזהרה זו נסובה על מי שהוא אביון במצוות, שאפילו הכי אסור לעוות את דינו גם אם עומד מולו צדיק יסוד עולם.

זו גם הסיבה שאת ספרי החוקים של אומות העולם לומדים רק אותם שהמשפט הוא תחום עיסוקם [עו"ד, שופטים וכדו'], בעוד שאת משפטי התורה לומד כל דרדק מישראל. הסיבה לכך, לפי שמשפט האומות הוא בעיקר אמצעי להסדרת סכסוכים ממוניים ולמניעת קטטות בין איש לרעהו, והוא עניין למי שזהו תחום עיסוקו, בעוד שמשפטי התורה מיוסדים על איך שראוי שיהיה הדין מצד היושר האלוף, ואין לך דבר נעלה לעסוק בו כמו היושר האלוף, וכן אין לך אמצעי שמקרב את האדם לבוראו כמו הדבקות ביושר האלוף.

טעותם של הפילוסופים

הפילוסופים תוהים, איזו תועלת יכולה לצמוח מעיסוק בדברים גשמיים כדוגמת דיני שור ובור, גזלן ומזיק וכדו', וכי לא הייתה התועלת

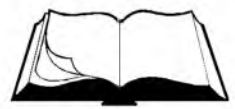
יסוד 'בין אדם לחברו' – 'והלכת בדרכיו'

אם כסף תלווה את עמי את העני עמך לא תהיה לו כנושה (כב, כד). יחסים מתוקנים בין אדם לחברו, מהווים אבן יסוד בכל חברה מתוקנת. הפילוסופים אף חיברו ספרים רבים אשר מנסים להגדיר את העקרונות המוסריים שעל פיהם יש להשתית את הנהגת האדם עם זולתו. אך התבוננות במצוות התורה המתייחסות לבין אדם לחברו מלמדת, שהתורה מעוניינת להביא אותנו לפסגות שונות לחלוטין. הפילוסופים משתדלים להדריך אנשים איך להיות בני אדם. אבל עבורנו זה אינו מספיק. אנחנו מצווים ב"והלכת בדרכיו", ובזה רק התורה יכולה להדריך אותנו!

ניקח כדוגמא את הלאו של "לא תהיה לו כנושה". עיקרו של הלאו, שלא יתבע המלווה את חובו מן הלווה בחוזקה, אם יודע הוא שאין ללווה מהיכן לשלם. אך מהגמ' (ב"מ ע"ה) עולה, שבלאו זה נכללת גם אזהרה למלווה שלא יעבור ליד הלווה, כשאין ללווה מה לשלם, כדי לא להכלימו. וכבר כתב הגרש"ר הירש זצ"ל, כי בעוד שללא תורה, דרך העולם שהלווה בורח ומתחבא מאימת המלווה, לעומת זאת, עם תורה – המלווה הוא זה שמתחבא מן הלווה, כדי לא לביישו!

מִי יֵרֵם הָיִי

"אין לו להקדוש ברוך הוא בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה לבד" (ברכות ח').

שבט תשע"ז

שאלות המציאות

גליון 307

ההלכות זערכו ע"י הרב יהודה אריה הלוי דינר שליט"א - רב ביהכ"נ צא"י "דברי שיר" ב"ב

פראק' שחייב בציצית

▲ **שאלה:** מעשה בחתן שהיה תחת חופתו, ושמנו לב ששכחו לעגל את פנינת הפראק', ויש לו ארבע כנפות (שתיים לפניו ושתיים מאחור), וחייב בציצית, האם מותר ללבושו בזמן החופה ובמשך הערב?
תשובה: יש לו עצה, שיקנה את הפראק' לחברו, והרי מבואר בשו"ע (או"ח סי' י"ד סעיף ג'), השואל מחברו טלית שאינה מצויצת פטור מלהטיל בה ציצית כל שלושים יום, דכתיב "כסותך" ולא של אחרים, ע"י שם. וא"כ לגבי פראק' זה שהוא שואל, לא חייב להטיל בו ציצית. ובפרט בלילה, יש לצרף שיטת הרמב"ם (מובא בשו"ע סי' י"ח סעיף א'), שבגד יום פטור מציצית בלילה, ע"י שם, ולכן בנד"ד יכול להקנות לאחרים וללבוש את הפראק' בשעת החופה ובכל שעות הערב.

אמירת "מה יקר חסדך" לאחר ברכת ציצית (הוספה לגליון 305)

▲ **שאלה:** האם אפשר לומר את הפסוקים "מה יקר חסדך..." שאומרים לאחר עטיפת טלית, מיד לאחר העיטוף?
תשובה: איתא בשו"ע (סי' ח' סעיף ג'), לאחר הברכה יעמוד עם הטלית מעוטף לפחות כדי הילוך ד' אמות, ע"י שם. וכל זה כדי שיהא עליו שיעור עיטוף חשוב ולפני העיטוף אסור להפסיק בשום 'אמן' או דבר שבקדושה, ואם הפסיק צריך לחזור ולברך (ע"י שו"ע סי' ר"ו סעיף ג'). ולכן אין לומר את הפסוקים "מה יקר חסדך..." עד לאחר ששהה כדי הילוך ד' אמות, כדי שלא יהיה הפסק בין הברכה לעיטוף (הגר"י קרליץ שליט"א).

וי"א שמיד שכבר הניח הטלית על ראשו וגופו יכול לענות על דברי קדושה או לומר "מה יקר חסדך..." מכיון שכבר נגמר עצם העיטוף, ורק צריך להישאר מעוטף, דאם יפשוט מיד ויסתור העיטוף אין זה דרך לבשה (הגר"י שטיינמן שליט"א).
בדיעבד אם דיבר לאחר שבירך לפני הלבשה (או ענה על דברי קדושה) אין צריך לחזור ולברך, מכיון שהברכה פוטרת גם את הטלית קטן, נמצא שכבר חלה הברכה לפני שהפסיק בדיבור, ויצא בו (הגר"י אברהם גניחובסקי זצ"ל).

"סלח לנו" או "ראה בענינו"

▲ **שאלה:** אמר "אתה ברוך אתה ד'", ולא יודע אם אוזן בסוף ברכת "סלח לנו", ואמר "כי מוחל וסולח אתה ברוך אתה..." או שאמר "כי גואל חזק אתה ברוך אתה..." מה עליו לעשות?
תשובה: לפי דעת ה"חיי אדם" כיון שמסופק אם סיים ברכת "סלח לנו", או לא, אמרינן ספק ברכות להקל וסיים "למדני חוקיך", ויתחיל "ראה בענינו", אולם לדעת ה"קהילות יעקב" (ברכות סי' י"ג) אמרינן בזה מספק שצריך לחזור על הברכה שהוא מסופק בה, ולכן בנד"ד יסיים "חננו המרבה לסלוח", וימשיך. ה"חזון איש" אמר להורות כדברי בעל "קהילות יעקב".

ספק ברית מילה

▲ **שאלה:** התינוק ספק צהוב, ולא ברור אם הברית מילה תתקיים היום, האם יאמרו הציבור תחנון, כשאבי הבן או הסנדק נמצאים במנין, או לא?
תשובה: מכיון שלא ברור שתהיה ברית מילה, בינתיים יאמרו תחנון (הגר"י אלישיב זצ"ל).

הפסק בברכת המזון

▲ **שאלה:** האם מותר לענות קדושה, או קדיש, או אמן באמצע ברכת המזון?

תשובה: דין ברכת המזון עשאה כשמו"ע, שאסור לענות כלל באמצע אלא ישתוק וישמע כדין תפילת שמו"ע (שו"ע סי' קפ"ג סעיף ח', משנ"ב סי' ל', "כף החיים" סי' מ"ה).

יש סוברים שאפילו שומע מחברו שסיים אותה ברכה שהוא מסיים, אסור לענות אמן, כיון שדין ברכת המזון כדי שמו"ע, מלבד כשיש זימון שיש לענות 'אמן' על ברכת המברך, ואפילו בזמנו שאינו יוצאים מן המברך (הגר"י איערבך זצ"ל, מובא בשו"ע תיקונים ומילואים פרק נ"ז סי' א').

ויש סוברים שמותר לענות כל מה שמותר לענות בקריאת שמע, דהיינו, "אמן יהא שמיה רבא" ואמן של "דאמינן בעלמא", ושל "הקל הקדוש" ו"שומע תפילה". וכן בקדושה פסוקים "קדוש" ו"ברוך", וכן בין הפרקים מותר לענות 'אמן' אפילו של אחר שאינו מזמן ("חזון איש"

סי' כ"ח סי' ק"ג, וע"י ספר "בירור הלכה" ס' קפ"ג ר"ח, שכן הורה החזו"א הלכה למעשה).

▲ **שאלה:** האם יכול לענות 'אמן' ב"יעלה ויבא" כשאומר "זכרנו..."?

תשובה: אסור לענות 'אמן' בזה, אפילו כששומע מן המזמן כיון שאין חיוב לענות 'אמן' שם כלל.

שכח לברך ברכת המזון במקומו

▲ **שאלה:** הגיע לכולל וזכר ששכח לברך ברכת המזון, מה עליו לעשות?

תשובה: לכתחילה היה צריך לחזור לביתו ולברך, אפילו כבר הלך כמה מילין (אם לא שהוא רחוק כ"כ שעד שיחזור למקומו יתעכל כל המזון ויפסיד ברכתו לגמרי). ומ"מ מכיון שזוהי שעת הדחק יש לסמוך על השיטות שיכול לברך במקום שנזכר (שו"ע סי' קפ"ד סעיף א', משנ"ב סי' ק"ג, ה', ו').

צלול טלפון באמצע ברכת המזון

▲ **שאלה:** הטלפון צלצל באמצע ברכת המזון, האם מותר להרימו ולפתוח, ולהמשיך לברך כדי שיבינו שהוא באמצע הברכה?
תשובה: כתב בשו"ע (סי' קפ"ג ח') שברכת המזון דינה כתפילה וכתב ב"ערוך השולחן" (שם סעיף ח') שאסור בברכת המזון אפילו לרמוז כיון שדומה לתפילה.

הוספת דבר טפל לאחר הברכה

▲ **שאלה:** השותה תה או קפה חם והצטנן קצת, ורוצה להוסיף עוד מים רותחים כדי לחממו, ולא היה בדעתו בשעת הברכה על מים אלו, האם צריך לברך עכשיו על מים אלו?

כענין זה בירך מזונות על בייסקוויט לחוד ואח"כ רוצה להוסיף עליו גבינה או ריבה, האם צריך לברך עליהם?

תשובה: איתא בשו"ע (או"ח סי' ר"יב א') שמברך על העיקר ופוסט את הטפל, וכתב המשנ"ב (סי' ד') שאם לא היה לפניו ולא היה דעתו עליו, ולא היה רגיל בכך, צריך לברך גם על הטפל.

לפי"ז אם שופך סוכר לתוך התה ולא היה דעתו עליו כלל, מאחר שהאיסור ליהנות בלא ברכה הוא משום גזל ומעילה, יתכן שזה כמו ממון שלא נתבטל ברוב, ואין הסוכר בטל בתה, ולכן טוב לברך על מעט הסוכר ולכוון גם על הסוכר שבתוך התה (הגר"י איערבך זצ"ל).

ויש סוברים כיון שאינו ניכר כלל בתוך התה כגון סוכר או מים חמים הר"י כחלק מהתה עצמו, ואין צריך לברך עליו. אבל אם בירך על בייסקוויט ואח"כ הוסיף גבינה או ריבה, כיון שהוא ניכר בפני עצמו, צריך לברך עליהם ("חוט שני" שבת ח"ב ע"מ ש'), וכן אם מוסיף חלב לתה (ולא היה בו חלב כלל), כיון שהוא ניכר צריך לברך עליו.

קבלת שבת במקום נופש

▲ **שאלה:** בארגנטינה, חודשי טבת – שבט הם חודשי קיץ ונוסעים להרים, יש שם מנין גדול של כמאה איש באולם אחד, ויש מעט שגרים קצת רחוק ועושים בליל שבת מנין קטן לעצמם, האם כולם חייבים לקבל שבת כמו בזמן של המנין הראשון, וכמבואר בשו"ע (סי' רס"ג י"ב), שאם רוב הקהל קיבלו שבת המיעוט נמשך אחריהם?

תשובה: כיון שאין זה מקום קבוע כלל, ואין שם קהילה קבועה אלא באים שם לנוח, מעיקר הדין אין זה נחשב לקהל שקיבל שבת, ולא מחייב את כל היחידים לקבל שבת, ומ"מ משום זלזול שבת, שאלו עושים שבת ואלו עדיין עושים מלאכות יש לכולם לקבל שבת בזמן אחד, גם במקומות אלו (שו"ת "שבט הלוי" ח"ט תשי"ו).

ברכה לפני הדלקה

▲ **שאלה:** למנהג אשכנז מדליקים נרות שבת ואח"כ מברכים (רמ"א סי' רס"ג ה'), והאשה מקבלת שבת ע"י הברכה (משנ"ב סי' כ"ז).

מעשה באשה אחת שבטעות ברכה לפני הדלקה, האם מותר לה להדליק את שמא כיון שבירכה נחשב שקיבלה שבת, וע"כ צריכה לבקש מאחר להדליק את הנרות?

תשובה: מכיון שעדיין לא הדליקה, זהו אומדנא שאינה רוצה לקבל שבת בברכה זו, ויכולה בעצמה להדליק ומקבלת שבת רק לאחר שנמרה להדליק, ואפילו לא אמרה כן, רק חשבה בזה ג"כ מהני (רמ"א שם סעיף י').

שינוי צורת האש

◀ **שאלה:** הרבה פעמים בליל שבת כשפותחים את דלת החדר, בזמן שהנרות עומדים על השולחן, על אף שאינם זזים כלל, הלהבות עצמן זזות ומשנות את צורתן, האם מותר לעשות כן בשבת?

תשובה: הא דמבואר בשו"ע (סי' רע"ז) שאסור לפתוח דלת מול נרות משום שעצם השמן או השעווה הנוזלית יזוזו, וגורם למבעיר או כיבוי (ע"י משני"ב שם סי"ק ו' וסי"ק ח'), אבל בזה שאין השמן והשעווה זזים כלל, רק צורת הלהבה, אין בזה משום מבעיר, ומותר (הגר"ש"א אויערבך זצ"ל, מובא בש"ש"כ פ"י סעיף ל"ג, והגר"נ קרליץ שליט"א "חוט שני" פ"ל"ה סי"ק ב').

וכן כשסיר מונח על גבי אש, והלהבה הולכת לכיוון הצד, וכשמרים את הסיר הרי גורם שהלהבה תעלה, אין זה נחשב למבעיר רק שינוי צורת האש, ומותר. כמו כן לפעמים כשעוברים ליד הנרות הלהבות זזות קצת כיון שאין השמן או השעווה זזים כלל אין זה נחשב למבעיר, ומותר (שם).

אוכל בתנור חשמלי בשבת

◀ **שאלה:** בבית הכנסת עושים קידוש בשבת בבוקר ואין שם פלטה רק תנור בלי מצב שבת, האם מותר להניח את הקולל או הצולנט בתוך התנור לפני שבת, ובשבת בבוקר לפתוח את התנור כדי להוציא האוכל?

תשובה:

א. תנור חשמלי שמצוי אצלנו לא נחשב כגרור וקטום (רק אם מכניסים לתוכו קופסה שלימה של מתכת המכסה את דופני התנור וגוף החימום). וא"כ נחשב כאינו גרור וקטום, לכן לכתחילה אין להניח אוכל בתוכו אלא"כ הוא מבושל לגמרי. בשעת הדחק יש להקל אם הוא חצי מבושל (רמ"א סו"ס רנ"ג א', ו"ביאור הלכה" ד"ה ונהגו להקל). ויש סוברים שלכתחילה מותר להניח אוכל אם הוא חצי מבושל ("חזון איש" או"ח סי' ל"ז סי"ק ג' וסי"ק ו', ואפילו בנצטמק ויפה לו).

ב. מכיון שהתנור לא היה גרור וקטום, מותר רק להוציא משם את האוכל אבל אסור לעשות שום חזרה לתוכו (שו"ע סי' רנ"ג ב', ומשני"ב סי"ק נ"ב, וכן ב"חזון איש" סי' ל"ח סי"ק ב').

ג. מכיון שיש בו תרמוסטט אסור לפתוח כשהוא לא דולק (ובכל תנור יש אור קטן מבחוץ שמסמן מתי הוא פועל ומתי הוא 'נח'), ומותר לפתוחו רק כשהוא פועל, הגם שע"י גרור שהתנור ימשיך לפעול יותר, משום שזה המשיך מצב קיים, ומותר (ע"י רמ"א סי' רע"ז סעיף א', ומשני"ב סי"ק ד').

לימוד "חפץ חיים" באמצע תפילה

◀ **שאלה:** בבית הכנסת הרב אומר שיעור ב"חפץ חיים" בשבת בבוקר לפני "אין כאלוקינו", האם מותר לפני התפילה כבר להוציא את הספר מתוך שאר ספרי ה"חפץ חיים" (כשיש כמה סוגים), או יש בו משום 'בורר', כיון שהוא יותר משעתיים לפני הלימוד?

תשובה: כיון שהוא בורר "חפץ חיים" סמוך לתחילת התפילה, וכל משך התפילה הוא כמו סעודה אחת, והרי מבואר ברמ"א (סי' ש"ט א'), דכל מה שבורר לצורך אותה סעודה שמסיב בה מיד, מקרה לאתור ומותר (הגר"ח קניבסקי שליט"א).

אותיות חלולות בספר תורה

◀ **שאלה:** דרך הסופרים להניח אותיות חלולות בסוף ספר התורה, ושכחו למלא אות אחת, האם מותר לקרוא בו בשבת בבוקר (שלא שייך למלא אותה כעת)?

תשובה: אותיות חלולות הן כשרות עפ"י דין, דאין שיעור לעובי האותיות ("ילקוט הסופר" סימן ה' אות א' בשם "מקדש מעט" ושו"ת "דברי מלכא"ל"), אולם כל זה הוא לגבי כל האותיות למעט את האות י' שאם היא חלולה לכו"ע פסול, כיון שאין זו צורת האות י', אלא צורת האות ס' עם זנב (הגר"ש אלישיב זצ"ל). ואולי בגלל זה יש המחפשים בכתובות אותיות למלא את האות י' דבזה נחשב אות שלימה (הגר"נ קרליץ שליט"א רגיל למלא את האות י' ולא אות י' שהוא עיקר שמו).

עצה לכתובות אותיות ע"י מחלל שבת

◀ **שאלה:** לפעמים בסיום כתיבת ספר תורה, יש שם מחללי שבת, שמשום כבודם חייבים לכבדם עם כתיבת אות, ה' ירחם, האם יש עצה לכך?

תשובה: מי שהוא מומר לחלל שבת בפרהסיא, אפילו רק לאיסור דרבנן כגון מוקצה או הוצאה לרמלית, יש להחמיר עכ"פ לכתחילה שלא להניחו לכתוב סת"ם, ואפילו בדיעבד צ"ע (משני"ב סי' ל"ט סי"ק ו'). ויש עצה לכך, לכבדו רק להחזיק בקולמוס ביחד עם הסופר (הוא חושב שעושים כן משום שהוא לא רגיל בכתב סופר), נמצא שנים שעשו, והשני אין בו ממש, שלא מתייחס לשני כלל.

יש עוד עצה, טובה יותר, לבקש ממחלל השבת שיחזיק בורזע של הסופר ולא לנגוע בקולמוס שבוודאי הכתיבה לא מתייחס אליו כלל.

נגיעה בתיבת שק"י מאחורי המזוזה

◀ **שאלה:** יש נגיעה באותיות שק"י מאחורי המזוזה, האם מותר להפריד את האותיות כדי שההינה שלמות?

תשובה: אותיות השם שנגעו ביחד, אם נגעו בעת הכתיבה הוא פסול, ומותר לגרוד ביניהם, משום שזה נחשב לתיקון, כיון שבלי זה הוא פסול, אבל אם נדבקו לאחר גמר הכתיבה אסור להפרידם דשמו לא בעינן מוקף גויל רק בעת הכתיבה כתיורן שני של ה"ב" (משני"ב סי' ל"ב סי"ק קכ"ו). ולפ"ז בנד"ד שאותיות שק"י מאחורי המזוזה עפ"י דין אין צריך להיות מוקף גויל, א"כ בפשיטות יש בזה איסור מחיקה להפריד האותיות ("ביאור הסופר" סי' י"ב סעיף ט"ו ד"ה יכול).

שונא חתם בשטר כתובה

◀ **שאלה:** מעשה במסדר קידושין שכיבד את ראובן להיות עד בחופה, ואמר לו החתן שראובן רב אתו כל השנה והוא שונא אותו, ובשום פנים לא יהיה עד, אכן הרב המסדר כיבד את שמעון ולוי לחתום על הכתובה, ואמר גם לראובן לחתום כדי לא לביישו. וכעת יש ג' חתימות על שטר הכתובה.

התעוררה שאלה, היות שהוא שונא, א"כ הוא עד פסול, האם שייך בזה הכלל עדות שבטלה מקצתה בטלה כולה, וכל הכתובה פסולה?

תשובה:

א. מצינו ששונא פסול לדין (שו"ע חו"מ סי' ז' סעיף ז'), מכיון שצריך יישוב דעתו, והוא יכריע לחוב, אבל לעדות שונא כשר (שו"ע חו"מ סי' ל"ג א'), וע"י "פתחי תשובה" שם סי"ק ב' ששונא גמור פליגי בו הפוסקים, אבל אין זה נוגע בנד"ד.

ב. אפילו בעד פסול, כיון שהמקדש אמר בפירוש שאינו רוצה שראובן יהיה עד רק שמעון ולוי, ממילא כל הקרובים ופסולים שעומדים שם אין עליהם שם עד כלל (ע"י שו"ע חו"מ סי' ל"ו סעיף א'), ומה"ט נהגו לייחד את העדים משום הניל (קצה"ח סי"ק ו'), ולכן אין על אותה החתימה שם עד כלל, ולא נפסל שטר הכתובה (וע"י שו"ע, חו"מ סי' מ"ה י"ב).

ג. אמנם כתב הרמ"א (חו"מ סי' מ"ה י"ב) דאין להכשיר שטר שחתומים בו פסולים אלא"כ ב' עדים האחרונים הם כשרים, ע"י שם, משום חשש שיבוא לסמוך עליהם, ולפ"ז בנד"ד אם ראובן חתם מתוך שנים אחרונים יש להם לכתוב כתובה אחרת, כדי שלא יחשבו שראובן הוא אחד מהעדים.

חליצה לחילוני

◀ **שאלה:** אחי נלב"ע בלי ילדים, וכמה חודשים לפני פטירתו עשה תשובה, אבל אשתו עדיין חילונית ר"ל, האם לעשות לה חליצה?

תשובה: יש לעשות לה חליצה (הגר"ח קניבסקי שליט"א). והטעם, כיון שזהו תיקון לנשמה של אחיו, בודאי יש לעשות כן, וידוע המעשה עם ה"חזון איש" שביקש מיבם חילוני גמור שיעשה חליצה לאשת ת"ח שנלב"ע בלי ילדים מכיון שזה תיקון לנשמתו.

קנתה במבצע בכסף של אחרים וקיבלה מתנה

◀ **שאלה:** גננת קנתה מוצרים עבור הגן (מכספי הגן), והיה בחנות מבצע וקיבלה מתנה מהחנות, למי שייכת המתנה?

תשובה: מבצע קבוע שיש בחנויות, בודאי שייך לבעל הממון, ולא קשור לשליח כלל, וכל אחד מקבל מבצע זה (הגם שהשליח יכול ללכת לחנות אחרת שאין בה מבצע), ולכן בנד"ד המתנה שייכת לגן.

תשלום לועד הבית עבור יחידת דיור

◀ **שאלה:** בנה יחידת דיור על הגג ומשכירו לאחרים, ומשלם לועד הבית כמו כולם, לפעמים עוברים ב' חודשים שלא מצליח להשכירו, האם צריך לשלם על חודשים אלו לועד הבית?

תשובה: כמו בכל דירה, אפילו כשבעל הבית נוסע לחודש או לחודשיים, נוהגים שעדיין משתתף בתשלום לועד הבית, כמו כן גם ביחידת דיור אמרנו כן, ועליו לשלם לועד הבית הגם שלא הצליח להשכירו בתקופה זו.

תשלום לועד הבית מחנות

◀ **שאלה:** בקומת קרקע של בנין מגורים יש חנות (לכוון הרחוב), האם משתתף בתשלום לועד הבית?

תשובה: אם יש לו מחסן בתוך הבנין, ומשתתף בכניסה לבנין, עליו לשלם כמו כולם, אבל אם אין לו שום שימוש בבנין, והכניסה לחנות היא רק מכיוון הרחוב, אינו חייב להשתתף בתשלומי ועד הבית.

פיצויים לנהג הסעוה

◀ **שאלה:** נהג הסעוה המסייע לתלמידים למעלה מג' שנים או מלמד במוסד, ולא סיכמו מראש, ולא כתבו ביניהם חוזה, ומשלמים לו כל שבוע, וכעת רוצים להפסיק את עבודתו, האם מגיע לו פיצויים?

תשובה: אם משלמים לו כל שבוע מחיר קבוע, הרי זה כמו משכורת ומגיע לו פיצויים, אבל אם משלמים לו לפי מספר נסיעות הרי זה כמו 'קבלן', ואין בזה חיוב פיצויים.

למסור גנב למשטרה

◀ **שאלה:** שני אנשים ניסו לגנוב בלון גז מהחצר, אולם הצליחו לברוח ברכבם, האם מותר למסור את מספר הרכב למשטרה?

תשובה: מכיון שהם גנבים כמעשה ראשון כן מעשה אחרון, וימשיכו לגנוב במקום אחר (לקיים מה שנאמר רווח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר!) זה מוזק לרבים ומותר למסור אותם על כך למשטרה (ע"י "קובץ תשובות" להגר"ש אלישיב זצ"ל, ח"ג תשי"ב).

פניני ארי"ט

פניני הלכה משלחן רבני ישראל עמוד ההוראה
רבינו יוסף שלום אלישיב זצוק"ל

גליץ מס' 6

פרשת משפטים – שקלים תשע"ז

אין לסמוך על הדברים למעשה

ענין בפרשה

שֶׁלֹש פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָּל זָכוֹרֶךָ אֶל פָּנֵי
הָאֱדֹן (שמות כג יז)

ראית פנים בלילה – תשובה למרן שה"ת

הגר"ח קניבסקי שליט"א¹

מרן הגר"ח שליט"א: האם בזמן הבית יוצאים י"ח מצות ראית פנים בלילה, שזה לא זמן הראוי לקרבן.

רבנו: האחרונים טוענים שביום דוקא, בזמן הקרבנות, זה תלוי בקרבנות. נראה שזה תלוי בקרבנות, ובזמן שלא ראוי לקרבן אין מצוה. והלאו של לא יראו פני ריקם אינו עובר בלילה. זה לא זמן ראוי להקרבה, זה שהוא יכול מחר בבוקר להקריב, לא מועיל².

לא תִּבְשֹׁל גְדִי בְּחֵלֶב אִמּוֹ (שמות כג יט)

הפסק שינה בין אכילת בשר לחלב

רבינו³: יש הוראה שנדפס⁴ בשם אחד מהגדולים אצל החסידים ר' אברהם טשכנוב'ער. היה שם שאלה באחד

¹ נכתב מהקלטה.

² כ' במנ"ח מ' תפט "עכ"פ יצא מזה ג"כ הא דאסור להראות בעזרה ריקם היינו בזמן שיוכל להקריב קרבן, אבל בלילה או בשבת בודאי אינו אסור להכנס בעזרה, כי לא שייך ריקם אם אינו בר קרבן, וגם לא קיים העשה כלל, וצריך אח"כ בשעת הקרבן להתראות עוד הפעם כן נראה". ובשפ"א (ריש חגיגה) כ' "בעיקר הדין מאי דפשיטא ל' דמצות ראי' היא ביום ולא בלילה, נסתפקתי בו, מרלא תני לה במתני' במגילה בהדי הנך דמצותן ביום ולא בלילה, וגם מנ"ל למעט לילה, ואף על גב דהקרבן א"י להביא בלילה, מ"מ מנ"ל דהראי' תלוי' בהקרבן, דכל שאינו בביאה אינו בהבאה אמרו אבל אפשר דאפי' אינו בהבאה ישנו בביאה, ותו דלילה לאו מחזיו היא והוי ישנו בהבאה, ודנימא מסברא דיראה היא ביום לאפוקי בלילה שאין רואין, קשה לחדש מעצמנו דרשא כזו, דהרי רואה שפיר ע"י נר וכו'".

³ בשיעור חזקין דף קה ע"א, נמסר בכ' שבט תשס"ה. נכתב מהקלטה.

⁴ ויעש אברהם ע' שלג.

שבא לאכול בשבועות מאכלי חלב, ועדיין לא עברו שש שעות מאכילת הבשר, והוא הורה שכיון שישן ביתנים יכול לאכול, וזה לא היה היתר בגלל שבועות, הוא התיר גם כל יום באשמורת הבוקר לשתות תה עם חלב אף שלא עברו שש שעות מאכילת הבשר, כי השינה לבד הוא גם ענין שמבדיל⁵.

את הדברים הנ"ל אמר רבינו בשיעורו. ולענין הלכה, שמענו מתלמידי הרה"ג ר' בן ציון הכהן קוק שליט"א, שדעת רבינו שהמיקל בזה יש לו על מי לסמוך, אבל רק אחר אכילת עוף, ואחר שנת לילה. וכשנשאל אם גם אחר שנת לילה של חמש דקות אפשר להקל, השיב שלא, וכשנשאל על שנת לילה של שתיים, השיב שכן.

מנהג עולי גרמניה להמתין ג' שעות

רבינו⁶: דעת הרמב"ם⁷ וחדשבי"א שאם אכל עוף או בשר צריך להמתין שש שעות קודם אכילת חלב, וכך פסק המחבר⁸. לעומת זה דעת הלכות גדולות ור"ת שיכול לאכול חלב בסעודה אחרת ואי"צ המתנת שש שעות. וברמ"א⁹ כתב שראוי להחמיר ולהמתין שש שעות, ומבואר דמי שאינו נוהג כן אין מוחין בידו. בגרמניה נהגו להמתין שעה אחת (ג' שעות) בין בשר לחלב. ולמעשה עולי גרמניה שנהגים כאן כך, לדעתי זה נגד ההלכה. הן אמנם בעיר שאף פעם לא היה שם מנהג, אף שודאי ראוי

⁵ כ' בדעת קדושים (סי' פט ס"א) "וע"י שינה בינתים אולי ג"כ צד קולא שעכ"פ די בפחות שעה או ב"י. ובס' זכרון למשה כ' שהחת"ס המציא מעצמו שהאוכל בשר בלילה וישן אח"כ אף שלא עברו ששה שעות מעת אכילת הבשר מותר לשתות חלב, ורצה לנהוג כן בעצמו ולשתות קפה אחר שינת לילה של כמה שעות קודם ששה שעות, אלא שנשבר הכלי ונשפך הקפה, ואז אמר רואה אני שמן השמים אין מסכימים להוראה זו. עוד כ' שם בזכרון למשה, בודאי אילו נודע להגד"ק ר"א מטשכנוב ממעשה רב הנ"ל היה חוזר מפסק זה.

⁶ בשיעור חזקין קד ע"ב, נמסר ב"ז שבט תשס"ה. נכתב מהקלטה.

⁷ פ"ט מאכ"א הכ"ח.

⁸ יו"ד סי' פט ס"א.

⁹ שם.

תשובה: הביאור בדברי מר עוקבא הוא, קודם אני צריך לדמות לאבא שלי בדברים אחרים ואז להחמיר בזה, אבל כשאני דומה לאבא שלי רק בזה, אני נשאר חלא בר חמרא. מי שמחמיר רק בזה שהוא ממתין מעט לעת, הוא לא בעל נפש¹⁴.

עניינה דיומא

עליית קטן לפרשת שקלים

ראוי שקטן לא יעלה למפטיר בפרשת שקלים, כיון שקוראים בו מס'ת אחר ולא מספר התורה של פרשת השבוע, אך במקום הצורך אפשר להקל¹⁵.

הלכות שבת המצויות בפשט רבינו

יוצא חוץ לתחום מפני הסכנה אם יכול

להוציא כליו

שאלה: ¹⁶ בעל שנוסע עם אשתו בשבת לבית חולים ללידה, והבית חולים מחוץ לתחום, האם מותר לבעל לקחת איתו סידור, אף שזה מחוץ לתחום, כיון שהוא עצמו מותר לצאת חוץ לתחום, ה"ה דמותר להוציא כליו.

תשובה: מה שנוגע לפיקוח נפש של היולדת פשיטא, והחפצים של הבעל עצמו (הבגדים שלבוש בהם, ויש לעי' מה דין חפץ שלו כגון שעון יד) מתבטל לבעל¹⁷, אבל סידור וחפצים אחרים אין היתר על זה.

לעילוי נשמת רבי מנדל ישעי' בן רבי אלימלך זצ"ל
ובנו רבי יעקב בן רבי מנדל ישעי' זצ"ל

¹⁴ בעינינו נשאל רבינו כאשר סיפר על יקירי ירושלים שהיו יוצאים בע"פ לדרך רחוקה להפטר ממצות ק"פ לשי' דרמב"ם בגדר של פטור, ולא להיות פטור בגדר אונס, שהיא חומרא מופלגת, האם יש ענין לנהוג כמו יקירי ירושלים, והשיב, עפ"י ד' הגמ' בחולין הנז' וכנ"ל, ולכן אצל מי שעושה כמו יקירי ירושלים בעוד דברים יש לדון אם יש ענין או לא, משא"כ אצל מי שלא עושה כמותם בשאר דברים.

¹⁵ יבקשו מפיהו פורים ח"ב (שער ב' פ"ו ס"ב) בשם רבינו. ועי"ש לענין פרשת זכור ושאר פרשיות.

¹⁶ נשאל ע"י הרה"ג ר' יוחנן וואזנער שליט"א מונטריאל. נכתב מהקלטה.

¹⁷ "כשם שאין אדם רשאי להלך בשבת וביום טוב אלא אלפים אמה לכל רוח, כך כליו ובהמתו אין יכול שום אדם להוליכם חוץ לאלפים אמה של בעליהם" (שו"ע או"ח סי' שצ"ו סעי' ג'). והנה לא נזכר בפוסקים להזהיר את ההולכים חוץ לתחום מפני הסכנה, שלא ילבשו הבגדים שאינם נחוצים כל כך (כאשר הזמן אינו בהול ויש שהות לפשוט את הבגדים שאינם הכרחיים), שהרי אסור להוציא כלים חוץ לתחום בעליהם אף בדרך לבישה, כמבואר במ"ב שם סק"ו, וגם בחז"א (או"ח ק"ב סק"יג) כי דלדינא נראה דנקט' דלא מהני ביטול לענין תחומין, דמ"מ הוציא החפץ חוץ לתחום. ועי' שו"ת מנחת שלמה ח"א סי' ט"ז מש"כ בזה.

ובספר תורת היולדת (פ"ב הע' ו') כי בשם רבנו, שהטעם שאין חובב לפשוט בגדים מיותרים, כיון שהבגד טפל לאדם. וזה על פי ד' הראב"ד עירובין צ"ז ע"ב. אלא שכל זה אינו כהמשגיב הנ"ל האוסר להוציא בגדים מחוץ לתחום גם כשהוא לבוש בהם.

להנהיג שם להמתין שש שעות, אבל אם נהגו כר"ת אין מוחין בידם, אבל כאן בא"י, לא מבעיא למנהג הספרדים שנוהגים כהרמב"ם והמחבר, אלא גם מנהג האשכנזים המנהג מסתמא בכל א"י ועכ"פ בירושלים שאין ה"א שיוכלו לאכול חלב בתוך שש שעות מאכילת בשר, ובפסחים¹⁰ כתוב כלל, שכאשר באים לעיר ששם המנהג להחמיר, אם אין דעתו לחזור חייב לנהוג כחומרי המקום שבא לשם.

שאלה: האם מנהגם לעשות קידוש בבית הכנסת הוא כדיון. זה גם היה צריך לבטל. פעם היה אורחים ולא היה יין וכו', אבל היום נשתנה כל המציאות. אבל זה לא אכפת לי, אבל מה שאוכלים בתוך שש שעות זה איסור, צריך להמתין שש שעות כדיון.

שאלה: הרב ... אומר שהחזו"א אמר להם לעשות קידוש. אני לא מאמין.

המתנת שש שעות אחרי אכילת פיצה

ז"ל רבינו (קובץ תשובות ח"א סי' נח):

שאלה. אם נכונה השמועה ששמעתי בשם מרן שליט"א (וצוק"ל), דאחרי גבינה צהובה שנתרככה כגון במאכל הנקרא "פיצה", דינו כגבינה רכה ואי"צ להמתין שש שעות.

תשובה. לא נכונה השמועה כי לא נשאלתי ע"ז. אכן לדינא תרי טעמי נאמרו בהא דאסור לאכול גבינה אחרי בשר. א. מפני שטעם הבשר נמשך עד זמן רב. ב. טעם הרמב"ם משום דבשר בין השיניים מיקרי בשר (ע' ט"ז רס"י פ"ט). ומעתה באיסור לאכול בשר אחרי גבינה צהובה (ע' בערוה"ש סי' פ"ט אות י"א "שו"ע קעז" יש בהם הרבה שמנוניות והטעם נמשך הרבה זמן), ועי' פרי"ח שהוא חולק על ה"ט"ז¹¹ וז"ל בגבינה קשה שייך טעמי דהרמב"ם כי גם גבינה בין השיניים מיקרי גבינה¹². אכן בגבינה רכה לא שייך הטעם של הרמב"ם, אך להטעם השני בגבינה צהובה שהוא חריף וחזק והטעם נמשך אין נ"מ במה שנתרככה.

בברכת התורה

יוסף שלר אלישיב

המתנת מעל"ע

אמר מר עוקבא אנא להא מלתא חלא בר חמרא לגבי אבא, דאילו אבא כי הוה אכיל בשרא האידנא לא הוה אכל גבינה עד למחר עד השתא (למחר כי השתא. מעת לעת - רש"י), ואילו אנא בהא סעודתא הוא דלא אכילנא לסעודתא אחריתא אכילנא. (חולין קה ע"א)

שאלה: ¹³ האם מי שימתין בין בשר לגבינה מעת לעת כמו אביו של מר עוקבא יקרא בעל נפש.

¹⁰ נא ע"ב.

¹¹ דלדעת ה"ט"ז סי' פט סק"ד גבינה שבין השניים לא הוי גבינה.

¹² עכ"ד הפר"ח.

¹³ נשאל ע"י הרה"ג ר' אליעזר גינזבורג שליט"א מרבני ישיבת מיר ארה"ב בשיעור ע"מס חולין שם.

דעת תורה

לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצוותיך מאד

דוגמאות הנחוצות אודות ההיקף הגדול של מצוות ה', אשר המשכיל והמעמיק יזכה להבחין עד כמה מסובב הוא האדם במצוות ה' ובתורתו בכל רגע ורגע מיומו ובכל אשר יפנה ויעשה בפעולותיו היומיומיות. כאשר לומדים אנו את הברייתא דרבי פנחס בן יאיר לומדים אנו אודות סולם העלייה של המעלות הרוחניות - "תורה מביאה לידי זהירות, זהירות מביאה לידי זריזות, זריזות מביאה לידי נקיות". אמנם כל מידה ומידה מתוארת במילה אחת, אולם ברור הוא לכל בר דעת כי בכל מידה ומידה מקופלים וטמונים פרטים רבים עד לאין שיעור. האם יש גבול עד כמה מוטל על האדם להיזהר במעשיו. הן זהירות פירושה להיזהר במחשבה, להיזהר בראיית העיניים, להיזהר בדיבור ולהיזהר במעשה. ואמנם גם הלאה מתחלקת ומתפרדת מצוות הזהירות לענפים רבים עד לאין מספר. מחד גיסא צריכים אנו להיזהר בכל הנוגע למצוות שבין אדם לחברו, הן הזהירות בכבוד חברו הינה מצווה מקיפה ועמוקה עד לאין סוף. מאידך גיסא צריך האדם להיזהר בכל הנוגע למצוות שבין אדם למקום לכל יבוא למכשול ולטעות ח"ו בחובת עבודת בוראו וקיום מצוותיו. נמצינו למדים כי כל הקפדה, כל זהירות וכל מניעה אשר שם האדם עליהם את ליבו בכדי שלא יכשל ויעבור על רצון קונו הינם מצווה בפני עצמה. משכך היש גבול למצוות התורה?!

עוד נוכל לראות את הדברים בכל הנוגע למצוות התפילה. הנה בהתבוננות שטחית נראה כי כוללת מצוה זו בתוכה ציווי אחד של אמירת פרקי התפילה, הודאה ובקשה. אמנם האמת המתבקשת ובמובנת לעין כל מתבונן הינה שמצוות התפילה כוללת בתוכה חלקים רבים וחשובים מאין כמותם. בראש ובראשונה עלינו להבין ולהאמין כי כל אשר לנו וביכולתנו, רוח חיים, תנועות ידיים, תנועות הפה, כח הדיבור וכל חושי הגוף, כל הקניינים והכוחות הגשמיים בעולמינו, הכל מסור לנו מאת בורא עולם. כל כוחות וקניינים אלו ניתנים לנו כסדר על ידי בורא עולם בכל עת ובכל שעה. בכל זאת צריכים אנו להתבונן להכיר בגודל הטובה, ואז ורק אז לבקש ולהתחנן לבורא עולם שימשיך וישפיע לנו מחסדיו המרובים. יכולים אנו לבקש זאת רק לאחר שמבינים ומרגישים אנו כי לולי רצונו יתברך הרי שאין בידינו כלום, לא חיים, לא בריאות, לא נכסים, כלום ממש.

בפרשה זו אשר אותה זוכים אנו לקרא השבוע בבתי הכנסת נאמרו מצוות רבות. מפסוקים אלו נלמדים בתורה שבעל פה, במשנה ובגמרא, פרטי דינים רבים, תילי תילים של הלכות. נעמיק נא בס"ד בשורשם של אלו המצוות אשר כמאמר רש"י בפתיחת הפרשה "מה הראשונים מסיני אף אלו מסיני".

מלמדים אותנו חז"ל בגמרא במסכת מכות (כ"ג:) - דרש ר' שמלאי: שש מאות ושלוש עשרה מצוות נאמרו לו למשה, שלוש מאות שישים וחמש לאוין כמניין ימות החמה ומאתים ארבעים ושמונה עשה כנגד אבריו של אדם. אמר רב המנונא מאי קר - "תורה ציווה לנו משה מורשה" תורה בגמטריא שית מאה וחד סרי הוי, "אנוכי" ו"לא יהיה לך" מפי הגבורה שמענום" (היינו

- המילה תורה בגמטריא מניינה 611 כנגד 611 מצוות אותם שמע העם מפי משה ולזה יש להוסיף את שתי הדברות הראשונות אשר אותם שמע העם מפי בורא עולם).

ואמנם בספר מעלות התורה אשר נתחבר על ידי ר' אברהם אחי הגאון מוילנא, מביא בשם אחיו שאין לומר כי אלו הם המצוות, אותם תרי"ג ותו לא. הרי אי אפשר לומר כי תחת גדר המצוות יכנסו תרי"ג ולא יותר מכך, אלא באמת רבו המצוות ועצמו עד כי אין מספר. כל אשר לו נפש רואה ולב מבין ייווכח לראות כי בכל אשר יפנה ויעשה, בכל פרטי הנהגותיו ודרכיו תמיד ימצא את הדרך הנכונה אשר בה ינהג על פי התורה והמצוות. נמצא כי האדם בר המעלה יכול להגיע עדי מצב בו מקיים הוא את מצוות התורה בכל רגע ורגע ובכל פרט ופרט מאורחות חייו. זהו אשר אמר נעים זמירות ישראל דוד המלך - "לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצוותיך מאד" (תהילים קי"ט צ"ו). אכן אותו מנין של תריג מצוות אינם כי אם שורשים, שורשים המתפשטים לענפים רבים. לכך נקראה התורה בשם עץ כמאמר הפסוק "עץ חיים היא למחזיקים בה". כאותו עץ אשר תחילתו בשורשים ומשם גזע, ומאותו גזע יתפשטו ענפים, ומכל ענף וענף יצאו שרביטים קטנים ומכל אחד מהם צמחים ועלים, כך היא תורתנו הקדושה ומצוותיה. מכל מצוה ומצווה המנויה בין אותם תרי"ג מצוות יתפשטו ויצמחו עוד דינים ופרטי דינים לרוב, ובכל דין ודין כאותו אילן טמונים פירות ופרחים ובהם גרעינים, המצמיחים דינים ומצוות נוספות אשר בהם רצה הקב"ה לזכות את ישראל.

ואחר שהשכלנו כל זאת נבוא לבאר ולהרחיב בכמה

וכשאדם מקים בעולם

הזה איזה מצוה באיזה

איבר, שורה לעתיד לבוא אור

ה' על אותו איבר, ואותו

אור הוא המחיה

את האיבר

ההוא.

בעולם הזה איזה מצוה באיזה איבר, שורה לעתיד לבוא אור ה' על אותו איבר, ואותו אור הוא המחיה את האיבר ההוא, וכן כל מצוה ומצוה".
הנה כי כן לאחר שהשכלנו להבין את גודל ההיקף של המצוות בחיי האדם הישראלי הרי יכולים אנו להבין הבן היטב את דברי מרן ה"חפץ חיים". המצוות הינם הלבוש אשר מלבישה הנפש על אבריו הגשמיים של האדם. כל מצוה ומצוה הינה לבוש שהלבישה הנפש לאחד מאבריו של האדם כדי להשרות את אור ה' על אותו איבר. ואמנם באם משכיל האדם לקיים בגופו ובאבריו את מצוות ה' הרי שזוכה הוא להשרות את רוח ה' על אבריו הגשמיים.

נבין נא כל זאת ניתן אל ליבנו ונשכיל להיות מעושי רצונו בכל יום ויום, כל רגע ורגע ולעטות על גופינו הגשמי את אור ה' באמצעות קיום התורה והמצוות.

ומכאן נזקקים אנו לדבריו הקדושים של הכהן הגדול מאחיו ה"חפץ חיים", בהקדמה לספר שמירת הלשון וזה לשונו - "נראה, כי ידוע הוא דכל אדם יש לו רמ"ח איברים ושס"ה גידים רוחניים, ועליהם מלבשים הרמ"ח איברים ושס"ה גידים גשמיים, כמו שנאמר (איוב י' י"א), "עור ובשר תלבישני ובעצמות וגידים תשכנני", הרי שהזכיר הכתוב עור ובשר וגידים ועצמות ולא קראו, רק בשם לבוש וסכך כמו שנאמר, "תלבישני" "תשכנני", ואת מי הלביש, אם לא לנפש אשר בקרבו, שהיא היא עצם האדם, ועל כל איבר ואיבר של הנפש מלבש מלמעלה איבר הגוף המכנה כנגד איבר ההוא, כמו הבגד על הגוף. וכנגד זה נתן לנו הקדוש ברוך הוא רמ"ח מצות עשה ושס"ה לא תעשה, והם מחלקים גם כן על האיברים, דיש מצוה שתלויה ביד ויש מצוה שתלויה ברגל וכן שאר כל איברים כמו שנאמר ב"ספר חרדים". וכשאדם מקים

למען דעת

מעניינה של הפרשה להביא מספר דוגמאות מהקפדתו של רבינו בבל הנוגע לממון חבריו. בני ביתו של רבינו והקרובים אליו, היו מוצאים עצמם כל פעם מחדש נפעמים ונדהמים לנוכח ההקפדה המיוחדת בה נהג רבינו בכל הנוגע לדיני ממונות וחשש איסור גזל.

לעצמי בגד כלשהו. שטחתי את בקשתי בפני הרבנית, וזו מיהרה להוציא את הפריט המדובר בכמה מידות, ושטחה את הכל על שולחן המטבח כדי שאוכל לבחור. אך דעתי לא נחה מהמידות הקיימות. פחדתי שמא יהיה זה גדול מדי או קטן מדי.
משראתה הרבנית שאיני מצליח להחליט מה ברצוני לקחת, חיוותה את דעתה שמידה פלונית תתאים למידותי, ושכנעה אותי שזה יהיה בסדר. באותה העת ישב רבינו בביתו ולמד בהתמדה, כששמע שהרבנית מנסה לשכנע אותי לקנות, קפץ ממקומו ומיהר למטבח. כשנכנס אמר לרבנית: "אל תמכרי לו שום פריט, חס ושלום אפשר לעבור על איסור הונאה, אם משדלים אותו לקנות והוא לא זקוק בדיוק למידה הזאת. אם ירצה בכל זאת לקנות שיבוא הנה פעם נוספת ללא שכנוע מצידנו, כדי שח"ו לא ניכשל בסרך איסור".

מחפש אחר כיסוי להניח על הריצפה
ערב פסח תשנ"ט קנינו לרבינו נעלי בית חדשים, וכשנתברר שהם קטנים עליו החלפנו אותם בחנות והבאנו את האחרים. רבינו ישב ונעל על רגלו באויר וראה שנעל זו כבר מתאימה לו, ואמר: נו, בסדר, ניקח את זה. הוספתי שאולי ינסה לעמוד עם נעל זו על הרצפה לבדוק ולראות איך היא, ואמר לי שהיות ועדיין לא גמר בדעתו בהסכמה מלאה לקנותה, צריך לחפש איזה כיסוי להניח על הרצפה כדי לעמוד עליה, אף שהרצפה לא היתה מלוכלכת, ולא מצא אלא המגבת שהיתה שם, פרסה על הרצפה ועמד עליה כמחצית השניה ואמר: בסדר, נקנה את זו.
[מנכרו הגר"ש שוורץ]

"דובר אמת בלכבו"

מעשה ביהודי שהגיע אל רבינו בערב סוכות וביקשו לקנות ממנו אתרוג. אמר לו רבינו שיש לו רק אתרוג אחד וכי הוא חסר, והראה לו את האתרוג. היהודי הוציא זכוכית מגדלת מיוחדת, וראה שיש עוד ירוק של האתרוג בתוך הנקב ואינו חסר. אמר לו רבינו שיקח האתרוג במחיר של חסר, "כיון שהסכמתי לתת לך במחיר של חסר איני חוזר בי".

שילם כל דמי הסיום

מרשימות א' הנכדים: לאחר כמה שבועות שהדפסתי לו את השיעורים למסכת תענית, קרא לי לאחר השיעור במוצ"ש ונתן לי ע"ז מעות. גם לאחר שאירגנתי את הסיום על המסכת במוצ"ש, בירר כמה עלה הסיום והוא שילם הכל, ולאחר כמה שבועות בירר וחקר כמה פעמים אם לא היו הוצאות נוספות למשתתפים אחרים.

שילם למרות שלא טופל

כל בעל מלאכה שהגיע לביתו, דאג רבינו שיקבל את שכרו. כמה פעמים כשהפזיטרפיסט הגיע, רבינו היה חלוש ולא היה מסוגל לתרגל אך ביקש שישלמו לעובד את משכורתו, שכן הוא לא אשם שלא היה לו כח לתרגל. ואכן שילמו לו.

התעקש לשלם

מרשימות נכדו הגר"ש שוורץ: פ"א כשצבעו בביתו, אבד לי שעון-מעורר עקב הבלגן הגדול שהיה בבית בעקבות הצביעה. רבינו ז"ל עמד בכל תוקף לשלם לי על זה, וכשלא רציתי שיכנע מאד בכל הדרכים לקבל.

"לא לפתות לקנות!"

היתה תקופה שהמצב הכלכלי בביתו היה קשה מאד, והרבנית תלחט"א עסקה מעט במכירת מכשירי כתיבה. וסיפרו לי חברים שהיו קונים אצלה שכאשר גם רבינו היה בבית, היה אומר לה: "נאר נישט צו ריידין", [היינו שיש להיזהר לא לפתות לקנות!]
[מפי תלמידו הגר"ר לוי שיינין]

כך גם סיפר הרה"ח ר' יצחק לנדא שליט"א, משב"ק של האדמו"ר הגה"ק רבי אהרן מבעלז זיע"א, אשר בנערותו למד אצל רבינו בישיבת תפארת ציון, וכך סיפר: אני למדתי אצל רבינו לפני למעלה מיובל שנים. באותה עת שלטה בארץ תקופת הצנע, וכדי להקל על בחורי הישיבה שלא יאלצו להסתובב בחנויות בשביל לקנות פריטי לבוש, מכרה הרבנית תליט"א בביתה פריטים שונים של הלבושה במחיר מוזל. באחד הימים הגעתי לביתו של רבינו כדי לקנות

דובב שפתיים

מתורתו של רבינו מרן רבי מיכל יהודה ב"ר משה דוד זללה"ה

שבט (2) תשע"ז

.....

גליון מס' 145

דברי מוסר והתעוררות

גם ששומעים צריכים לדעת מהו אופן השמיעה והאיכות שלה

וגם אחרי שכבר שומעים צריכים לדעת איך לשמוע, ומהי האיכות של השמיעה. כשיושבים יחד ומלמדים שעור, רואים על כל אחד ואחד עד כמה שהוא נמצא בתוך הענין. ממה רואים? לא ממה שהוא משתתף במשא ומתן בענין הנלמד. אלא מאופן ההקשבה, מאופן השמיעה. יש אחד שהוא שומע, אבל השמיעה היא מן האויר, הוא שומע מילים. קצת הוא מתחיל להבין, אבל חסר לו הידיעה וההבנה שצריך להתעמק בשמיעה. אבל יש כאלו שרואים עליהם איך שהם יגעים להקשיב ולהבין מה ששומעים. יגיעה כזו זה לגמרי אחרת.

יש כאלו שבכלל לא יודעים ענין של הקשבה ושמיעה. "ואם לאו לא תשמע" אומר רש"י: "ואם לאו- שלא הטית אזן בילדותך לשמוע, לא תשמע לאחר זמן" רש"י בא להשמיע לנו חידוש גדול. אם תשמע בילדותך, תוכל גם אחרי כן להמשיך להיות שומע, אבל אם חס ושלום יהי' חסר לך מעלת השמיעה בתור צעיר, אז לא תשמע לאחר זמן- לא יספיקו בידך.

ובהמשך הגמ' שם אמרו ד"א אם שמוע בישן תשמע בחדש, ופירש'י' אם אתה מחזר על תלמודך ששמעת, תשמע בחדש תתחכם בו להבין דברים חדשים מתוך דברים ישנים, עיקר ההצלחה היא כפי החזרה וזה דבר שעתה נשכח לגמרי וטועים לחשוב שההצלחה היא בלימוד דבר חדש אולם כאן גילה לנו רש"י אם שמוע בישן תשמע בחדש.

מתוך הדברים הישנים שהאדם לומד וחוזר, ושוב חוזר, מזה הוא יוכל להבין דברים חדשים. זה כולל שני דברים. א. דברים חדשים מתוך הישנים - באותם הענינים מה שהוא למד הרבה פעמים, שימצא דברים חדשים. ב. אני מוסיף עוד נקודה, שהוא יוכל על ידי זה להבין דברים חדשים, בענינים אחרים שילמד.

כל אחד ואחד צריך לדעת שהיסוד של ההצלחה - ההקשבה. שיקשיב את השעורים- והאופן של ההקשבה צריך להיות באיכות של ההקשבה, כפי שאמרתי מקודם, שהשמיעה והמח יפעלו בזמן שהוא שומע בכדי להבין. ולא לשמוע בכדי לדעת מה יש כאן לשאול. השאלות צריכות כבר לצאת ממה שהוא מבין, על ידי מה שהוא מבין מהרב, וחושב ומעיין בדברים ובכל זאת יש לו לשאול. זו נקראת שאלה במקום. אבל אם הוא שומע על דעת לשאול, השמיעה היא לא שמיעה והשאלה זו לא שאלה וזה רק מבלבל את כולם. זה מה שצריכים לדעת.

שאיפת החיים להיות ממלכת כהנים מלכות

הערה נוספת למדנו מפרשת קבלת התורה שלזכות לקבלת התורה צריך להשריש ולברר את יסוד האמונה בקשר שיש בין ישראל לבית"ש, וזהו שאמרה תורה אתם ראיתם וכו' וכו' רש"י לא מסורת היא בידכם ולא בדברים אני משגר לכם אלא אתם ראיתם, מדריגה זו צריכים להשיג מתוך לימוד התורה בעמקות שתביא את האדם לידי אמונה חושית.

ובהמשך נאמר ועתה אם שמוע תשמעו - ענין שמיעה -

שמיעת האוזן - יסוד ההצלחה

כתב רבינו יונה [שע"ת ב' י'] כאשר ישמע מוסר החכמים והמוכחים יקשיב וישמע ויכנע ויחזור בתשובה ויקבל בלבו כל דברי התוכחות ושלא יגרע דבר מדבריהם, והנה האיש הזה ברגע קטן יצא מאפלה לאור גדול, - איש המעלה שיש לו מעלות הקשבה ושמיעה והבנה ליכנע, אפילו שחי בתוך חושך עד שהי' בגדר טוב שלא נברא משנברא, הנה ע"י כח השמיעה הוא יוצא מחושך ואפילה לאור גדול, למדנו בדבריו שכל מצב האדם תלוי בשמיעת האוזן, וזה הפיתרון לכל בעיות היחידים שמחפשים עצות ואינם יודעים שהכל תלוי בשמיעת האוזן.

והנה בפרשת השבוע למדנו גם כחה הגדול של השמיעה, וישמע יתרו מה שמועה שמע ובא קריעת ים סוף ומחיית עמלק, על אף שהי' יתרו כהן לעבודה זרה זכה שתיכתב בתורה הק' פרשה על שמו ולהשמיע הלכה שהסכים על ידו הקב"ה וכו' ע"י כח השמיעה שבו - וישמע יתרו.

כמו שיש כוחי ועוצם ידי בגשמיות - כן הדבר ברוחניות, ועצומים כל הרוגיה

התקופה שבחור לומד בישיבה היא התקופה שבה הוא שומע לאין שיעור, אולם לא יודעים ומבינים שצריך ליכנע ולקבל בכל מה שנוגע להצלחה בתורה ויראת שמים ומידות טובות, וכפי שישנם חידושים המזיקים לגוף האדם, כן הדבר ברוחניות, במיוחד בימי עקבתא דמשיחא, וכמו שיש כוחי ועוצם ידי בגשמיות כן הדבר ברוחניות, והיא המחלה הקשה ביותר אשר רבים חללים הפילה ועצומים כל הרוגיה.

הגמרא בסוכה מ"ו א' אומרת ואמר ר' זירא כו' בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם, מדת בשר ודם כלי ריקן מחזיק מלא אינו מחזיק, כשרוצים להכניס משהו בכלי, הכלי צריך להיות ריק, שיוכלו להכניס בתוכו. "מלא" כשהכלי מלא, "אינו מחזיק". אבל מדת הקב"ה מלא מחזיק - להכניס רוחניות לתוך הלב של האדם, בתוך המח של האדם, כלי מלא מחזיק. אם הוא אדם מלא, הוא למד ולומד, אדם כזה יכול להכניס עוד ועוד. ריקן אינו מחזיק - אם הוא ריק, נכנס לגמרא מתוך שיחה בטלה, מתוך ליצנות, מתוך דברים שהם מנוגדים לרוחניות, אז זה כלי ריק, האדם הוא ריק מרוחניות. אדם כזה אין לו בית קבול שיוכל להכניס תורת ד'.

שנא' והיה אם שמוע תשמע וגו' אם שמוע תשמע ואם לאו תשמע וכו' רש"י אם הורגלת לשמוע, אז תשמע תוכל ללמוד ולהוסיף, ואם לאו - שלא הטית אוזן בילדותך לשמוע, לא תשמע לאחר לא יספיקו בידך.

דברי רש"י הברורים מחייבים כל יחיד ויחיד בתקופה שנמצא בישיבה להרגיל עצמו בשמיעת האוזן, ואם לא ניכר על הציבור שקיבלו והתחנכו כפי שמוסרים במסירות לחנכם הרי זה משום שלא היטו אוזן. כי היסוד ללמוד ולהוסיף הוא שמיעת האוזן.

להשיג חכמת התורה ללא יר"ש, ואין פירושה שיר"ש היא רק בכדי להשיג שלימות בתורה אלא ללא יר"ש היא בחוץ כי אין בידו מפתחות החיצוניות, "ואם אין חכמה אין יראה" – ללא תורה לא שייך להשיג ולרכוש יראה כי עקוב הלב מכל, אנוש הוא מי ידיענו. ורק ע"י תורה שייך להשיג היראה שתתמודד עם נפתולי הלב.

על ידי תורה ותפילה מתקרב האדם לבורא

הגמרא [שבת י"א א'] הביאה דתניא חברים שהיו עוסקין בתורה מפסיקין לק"ש ואין מפסיקין לתפילה א"ר יוחנן ל"ש אלא כגון רשב"י וחבריו שתורתן אומנותן אבל כגון אנו מפסיקין לק"ש ולתפילה עכ"ל, וביאר בזה המשגיח רבי ירוחם זצ"ל דהנה לכא' הרי ר' יוחנן אמר במסכתין ברכות דספק התפלל או לא, יחזור ויתפלל דהלואי שיתפלל אדם כל היום, והכא חילק בין רשב"י וחבריו שתורתן אומנותן שאין מפסיקין לתפילה אבל כגון אנן שאין תורתנו אומנותנו מפסיקין הרי לנו שתפילה אינה חשובה כ"כ.

אלא מבאר דהרי כל תכלית בריאת האדם כדי שירא מלפני הקב"ה והדרך להשיג יראה היא ע"י תורה ותפילה, והמדרגה היותר נעלית היא תורה אלא שדרך זו קשה היא יותר הן התפילה, ולכן רשב"י וחבריו שהשיגו יראה במדרגה הנעלית ביותר ע"י תורה לא הפסיקו לתפילה כי תורה חשובה מהתפילה כפי שאמרה שם הגמ' שתורה הוי חיי עולם ותפילה הוי חיי שעה, אולם ר"י אמר שמדרגת היראה שיכול להשיג ע"י תפילה קשה לו להשיג ע"י תורה ולכן מפסיק לתפילה.

יסוד גדול למדנו בזה, שתורה ותפילה יסוד שניהם שמכניסים את האדם לפני ולפנים ומקרבים אותו להקב"ה אשר זה כל מהות יראת השם – קרבת אלוקים, כי אינו דומה הפחד והיראה שיש ע"י ידיעה כמו הפחד שיש בראיה חושית שרואה פני מלך.

וזאת ההרגשה צריך להרגיש בעת לימוד התורה שעומד בצל א-ל ועוסק בגנזי המלך, וכן בתפילה כשמתחיל ג' ברכות ראשונות שהם שבחו של מקום צריך לרומם עצמו בהתבוננו בגדלותו ורוממותו של הבו"ת, ולהכיר בשפלות האדם שאין בו שום יכולת עצמית, כי הרי בכל אחד ואחד טמון הרגשת כוחי ועוצם ידי המונעת אותו מיראה ורק ע"י התבוננות בשפלותו שחי רק על חסד מהקב"ה כי הוא עני ורש וחיי תלויים ברצונו ית"ש יכול לבוא לידי יראה, וענין זה שייך להשיג ע"י שמפיל תחנונים ורחמים לפני המקום ולדוגמא כשמבקש ומתפלל ברכת הדעת, יתבונן שהוא זקוק להשיג דעת ובלא שיקבל הרי ישאר חסר דעה, מחשבות אלו ודומיהן יביאוהו לידי היראה האמיתית.

הבה נתבונן האם אנו חושבים מחשבות אלו? הרי אנו מרגישים כבעלי בינה יתירה עד שאין זקוקים לשמוע שיעורים, ובעמדנו בתפילה מקיימים אנו את חובתנו מלומדה ללא הרגש כלל, מתעסקים בדברים העומדים ברומם של עולם בלי שום שייכות אלינו.

[הערה נוספת למדנו מדברי ר' יוחנן שאעפ"י שר' יוחנן היה ברום המדרגה אשר אנו אין לנו שום מושג בזה, בכ"ז ה' בכוחו להבחין בין מדרגתו למדרגת רשב"י, האם שייך להבחין בין הקדושה והטהרה של ר"י לרשב"י? אלא זהו העומק הגדול הטמון בלב.]

אנו עומדים בתקופה קשה ועלינו להתבונן בדברים אלו ולהתחזק בתפילה וללמוד את שפלות האדם. והתבוננות זו תביא לכ"א שיגדול ויצליח בידועו שעליו לקבל מרבותיו, וכל אחד שיחזק עצמו לעמוד בהכנעה תחת סדרי הישיבה יהיה לכבוד ולתפארת.

(שיחות רבינו פרשת יתרו, משפטים אדר א' תשנ"ז)

ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה מכל העמים, ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש, זהו החביבות הגדולה ביותר לבורא עולם, דרגה זו של מלכות צריכה להיות השאיפה כל החיים, מבלי להסיח דעת מכך, וכמה גדולה המסכנות של אלו אשר אינם יודעים מכך ומתגלגלים ברפש וטיט ומפסידים אושר נצחי לאין שיעור.

הרגשה זו של השאיפה להגיע לדרגות אלו היתה צריכה להיות ניכרת בישיבה על כל יחיד ויחיד בפרט ועל כל הציבור בכלל, ומה מאוד כואב ודואב שנאבד היום מעלת התמימות – תמים תהיה עם ד' אלוקים, אשר על ידי מעלה זו זוכים לשאוף לאושר הנצחי.

כל המשנה מצורת הלימוד המסורה לנו מרבותינו ידו על התחתונה

אם האדם לא יעורר עצמו מה יועילוהו המוסרים [שע"ת ב' כ"ו], והאדם הרי עומד תמיד במצב כפי שהגדירו חז"ל בסוכה נ"ב ארשב"ל יצרו של אדם מתגבר עליו ומבקש להמיתו – השונא הגדול ביותר שיש לאדם המבקש בכל עת להמיתו, האם מרגישים בכך? הרי כל אחד שקט ושלו ואינו יודע כלל מקיומו של שונא זה, ובחסד הקב"ה וחמלתו עלינו גילה לנו דבר זה כדי שנדע להשתדל כדי שע"י ההשתדלות מצידנו נזכה לעזר השי"ת אשר אילולי הקב"ה עוזרו אינו יכול לו. איש לרעהו יאמרו חזק לקבוע זמנים לחזור על הפרקים שנלמדו כבר, שנים אוחזין ואלו מציאות, ולא לחשוב שהלימוד הוא מהיר מדי כי זה המסורת שנמסרה מרבותינו מדור דור, וכל המשנה ידו על התחתונה, בתקוה שיתקבלו הדברים ברצינות ונזכה בעזה"י שברגע קטן נצא מאפילה לאור גדול.

יראת שמים – הכרח לקיום התורה

אמר רבה בר רב הונא [שבת ל"א] כל אדם שיש בו תורה – היינו כפי הבנת והגדרת חז"ל שיש בו תורה – ואין בו יראת שמים דומה לגזבר שמסרו לו מפתחות הפנימיות ומפתחות החיצוניות לא מסרו לו בהי עייל עכ"ד הגמ'.

למדנו בדברי הגמרא שאדם שיש בו תורה ואין בו יר"ש הרי הוא גם בלא תורה, שבהעדר מפתחות החיצוניות הרי הוא נשאר בחוץ ללא כל אפשרות כניסה לאוצר, תורה ללא יר"ש אינה התורה כנתינתה מסיני שצוינו מאת הקב"ה לעסוק בה, כי כל עסק התורה ולימודה הוא קיום רצונו ית"ש שברא העולם בתכלית שילמדו התורה בצורתה ותנאיה, וכ"ז יכול להתקיים רק שיש בו יר"ש – שהלימוד מתוך יראת שמים – אולם כשאין בו יר"ש הרי אין חפץ להקב"ה בהתעסקו בלימוד התורה!!!

מכריז ר' ינאי חבל על דלית ליה דרתא ותרעא לדרתא עביד [שם], - חבל על האדם שאין לו דירה ועושה דלת לדירתו – הגדיר בזאת ר' ינאי שיראת שמים היא הבית דירה של התורה, וידיעה זו "הכריז" ר' ינאי כיון שכאשר לא ידע האדם מזאת הידיעה הרי יכול להתייגע כל ימיו בתורה ויחזיקוהו לאדם גאון חשוב ונכבד, בו בזמן שאין לו דירה להחזיק האוצר הנכבד שאגר בעמל התורה והרי הוא נשאר בלא כלום, חבל! וזהו נמי שאמר ר' יהודה לא ברא הקב"ה עולמו אלא שיראו מלפניו שנא' האלוקים עשה שיראו מלפניו, הרי שלמדנו חז"ל שתכלית כל יחיד ויחיד להשיג ולרכוש יראת השם, והיא המטרה העומדת בפני של בן ישיבה שע"י לימוד התורה ועמלה וע"י תפילה יוכל להשיג ולרכוש יראת השם.

ואמרו בשבת [ל"א ע"א] מאי דכתיב והיה אמונת עתיך חוסן ישועות חכמת ודעת וגו' אמונה זה סדר זרעים עתיך זה סדר מועד וכו' כולל כל התורה שבע"פ, ואפ"ה יראת ה' היא אוצר, וביאר הגר"ח ז"ל בנפש החיים שבלי האוצר אזי נהיית התורה למרמס ואבדון.

וכן לימד לנו התנא "אם אין יראה אין חכמה" – לא שייך

מעשה רב

קצת הנהגות ועובדות ממה שעולה כעת בזיכרון

סדרי שאלה

משנה סדורה היתה לרבינו, אימתי ואיך לתת לשומעי השיעור לשאול ולהקשות. אף שעודד את שומעי השיעור להשתתף בו, ולהביע את דעתם על הנמסר, לדחות ולהקשות, ליישב ולתקן - מכל מקום: "צריך לעשות סדר בשאלות" - הדין ר"מ צעיר - "לא לתת לבחורים לשאול את הכל בבת אחת, רק לאחר שהענין הוסבר והתבאר, רק אז אפשר לתת להם לשאול".

המחיש רבינו את הענין: "הכרתי שני ראשי ישיבות. האחד, בשעה שהתעצם המשא ומתן בשעת השיעור, היה ממתין בשקט עד שיירגעו הרוחות, ואז היה אומר את דבריו, מיישר את המעקשים, מבהיר את נקודת הויכוח, מבאר למה סברא פלונית היא הנכונה והישרה, ומה פגם יש בסברא השניה, וכולם היו יוצאים מרוצים ובהבנה ברורה".

"ואילו ראש הישיבה השני, בעת שהיתה מתעוררת מהומה בשיעור, היה מתערב גם הוא בויכוח ומנסה לגבור בקולו על המתווכחים. ומה יצא? שום תועלת לא היתה לו. הוא היה גומר את הויכוח באפיסת כוחות כשאף לא אחד מן התלמידים שמע את דבריו ביישוב הדעת".

אירע פעם שרבינו עצמו, משום מה, לא עצר את הבחורים מלשאול שאלות טרם סיים לבאר את דברי התוספות עד תומם. בסוף השיעור, נאנח ואמר באוזני התלמידים, כשהוא מוכיח את עצמו בגילוי לב: "היום השיעור היה מבולבל לגמרי... עגמת הנפש שלי היא, שזה בגללי, שאינני שומר על ההלכה של 'עושה מלאכת ד' רמיה', אילו הייתי שומר על ההלכה, ולא הייתי נותן לשאול עד שהיו מבררים את התוספות, אז היה ברור הכל".

*

כאשר למד רבינו עם תלמידיו מסכת בבא בתרא, והגיעו לדברי הגמרא (דף כא ע"ב), על מלמד שאינו מלמד כראוי, שעליו נאמר הפסוק "ארור עושה מלאכת ה' רמיה" - פרץ רבינו בבכי, ואמר בקול משתנק: "מי יודע אם איני עושה מלאכת ה' רמיה...".

*

אחד התלמידים הסיח דעתו באמצע השיעור, ורבינו שאלו כדרכו: "הבנת מה שאמרנו עכשיו?" הודה התלמיד בשפה רפה כי לא הבין. חזר רבינו על דבריו, ולאחר מכן שאלו: "עכשיו הבנת?" משהשיב התלמיד בחיוב, אמר לו רבינו: "האמת היא, שעל פי דין לא הייתי צריך לחזור על הדברים, שהרי כלל לא הקשבת. אבל חזרתי על הדברים ללמד ולהשכיל, כי אם מקשיבים - מבינים".

"עוד לא קרה אף פעם שמישהו אמר לי שאינו מבין ולא עניתי לו" - התבטא פעם באוזני התלמידים.

הוראות והדרכות

ואלה המשפטים אשר תשים לפניך - ר' עקיבא אומר ערכם לפניך כשולחן ערוך¹ (פסוקתא זוטרתיא)

כי דרך הלימוד לתלמידים, הוא הבחירות וההבנה בפשט המשא ומתן של דברי הגמרא, והגיעה בדברי רש"י ותוספות, עם החידוש וההבנה בדבריהם, שרק באופן זה יקבלו תועלת להצלחה בגדלות התורה.

ממכתבו של רבינו

"אין מטרת השיעור לחדש חידושים, ולא להוסיף ידיעות לתלמידים - אלא להבינם ולהשכילם איך ללמוד" - כך היה מרגלא בפיו של רבינו.

והיתה ידיעה זו, לאבר שנשמט מסירת התורה תלויה בו.

לא אחת, כאשר הורה לתלמידיו תוך כדי השיעור, יסוד כלשהו בדרכי התלמוד ובנתיבות הלימוד, הדגיש בפניהם: "זה הכי חשוב מכל השיעורים, זה יסוד גדול".

כי יותר מאשר עצם הידיעות והבנת הסוגיה, המטרה החשובה והעיקרית היתה ללמד את התלמידים 'איך' ללמוד.

לא 'רמה גבוהה' ולא 'גישה למדנית'

רבינו ישיבה לצעירים שנפתחה בהכוונתו, הגישו לפניו את תכנית הישיבה, שהתעתדו להציגה בפני ההורים.

בהוראתו של רבינו שונו שני סעיפים.

בסעיף הראשון, כתבו מייסדי הישיבה: "לפני הצהרים, לימוד גפ"ת עם ראשונים ואחרונים ברמה גבוהה".

ביקש רבינו לשנות, תחת "ברמה גבוהה": "לימוד גפ"ת עם ראשונים ואחרונים הנוגעים לביורור הסוגיה".

בסעיף השני נרשם: "הישיבה שמה לה למטרה, להקנות לתלמיד את דרכי הלימוד והגישה הלמדנית של הסוגיה, כדי להכשירו ולתת בידו את הכלים בהגיעו לישיבה גבוהה, שיוכל לגשת לסוגיה בכוחות עצמו".

הסעיף כולו היה שלא לרוחו של רבינו, והכתיב להם אותו מחדש בזה הלשון: "הישיבה שמה לה למטרה, להקנות לתלמיד את דרכי ההבנה ועמקות התורה, כדי להכשירו ולתת בידו האפשרות שיוכל להמשיך בגדלות התורה".

ללמוד וללמד

תלמידו רבי משה גפן אמר: כאשר לימד את התלמידים, לא לימדם רק שיבינו את הסוגיה, אלא ביקש שהדברים יהיו כה מסודרים וברורים אצלם עד שיוכלו להעביר את הדברים לתלמידים אחרים. לכן דרש מתלמידיו שהדברים יהיו מחודדים בפיהם. אירע פעם שתלמיד לא הצליח לבאר את הגמרא באופן ברור, אמר לו רבינו: "שאיפת החיים שלנו צריכה להיות הרבצת תורה, ולכן עליך להתרגל עכשיו להסביר בבהירות".

¹ באגרת הדרכה כתב רבינו: "אכתוב לך מה שזכיתי לשמוע משיחות שהשמיע הגה"צ בעל 'אור יחזקאל' זצ"ל, משגיח דישיבת פוניבז', לפני בני הישיבה: שכל אחד מתלמידי הישיבה צריך להתמסר ללמוד מסכתות של סדרי הישיבה... ולהיות בהם שקועים בהבנתם, בכדי שכל אחד יכשיר עצמו להיות מוכשר לקבל

והוסיף לספר בשם רבי ברוך בער ליבוביץ, שהדריך תלמיד שהתמנה למגיד שיעור: "עליך לדעת שאין תפקידך רק להעמיד תלמידים גדולי תורה, אלא להעמיד תלמידים כאלו שיוכלו גם הם להעביר את התורה הלאה לתלמידיהם".

כך ראה רבינו את עצמו - כחוליה בשלשלת של מסירת התורה, המאחדת את דורות מוסרי התורה עם דורות מוסרי ומקבלי התורה לדורות הבאים.²

*

נשאל רבינו מפי בן ישיבה: אני מתפלל בכל יום ומבקש בברכת 'אהבה רבה': "ותן בלבנו... ללמוד וללמד" - וכי מה אני, בחור ישיבה צעיר לימים, שאינו רב ולא מגיד שיעור, יכול לכוון ב'ללמד'?

ענהו רבינו: "הכוונה בזה, שה'ללמוד' יהיה כל כך ברור ומובן, עד שיהיו הדברים ראויים 'ללמד' אותם לאחרים".

הדרך לגדל גדולי תורה

הדברים באו לידי ביטוי בכיוון נוסף, בעצם דרך התנהלות השיעור.

מידי יום הורה לאחד הבחורים לקרוא את הגמרא ולבארה, כשרבינו מוסיף על דבריו את החידושים ואת הטעון בירור.

הבחירה מי יקרא את הגמרא, היתה אקראית לחלוטין. בכל יום, עם תחילת השיעור, סקר בעיניו את התלמידים, עד שבחר: "פלוגי יקרא לנו היום את הגמרא". מנהג זה תבע מהתלמידים כולם להתכונן היטב לשיעור, ולהגיע מוכנים.³

גם במהלך השיעור היה דורש לפעמים מאחד התלמידים שיחזור על דבריו שאמר זה עתה.

וכשהיה התלמיד חוזר על דבריו, הקפיד לא רק על תוכן הדברים, אלא שם דגש גם על צורת וניסוח הדברים, שראה בהם חלק בלתי נפרד מעצם ההבנה. על כל שינוי קטן וסגנון לא מדויק, העיר ותיקן את התלמיד - תוך שיתוף שאר בני השיעור. ואם בכל זאת לא הצליח אותו תלמיד לחזור על הדברים כתיקונם, היה פונה לתלמיד נוסף שיאמר את הדברים, כשהוא עושה זאת בחכמה ובעדינות - לבל יפגע התלמיד הראשון.

ופעם לאחר שחזר השני על הדברים, אמר רבינו בסיפוק: "זה אמנם מה שפלוני - הראשון - אמר, אבל צורת הניגון בה אמר השני את הדברים, משנים את כל ההבנה".

באחת משיחותיו של רבינו עם רבו החזון-איש אודות דרכי לימודו עם התלמידים, הזכיר רבינו את מנהגו זה - לבקש מהבחורים לחזור על דבריו, ואמר: "לדעתי, התועלת בזה גדולה יותר לבחורים הטובים והכשרוניים - אף שלכאורה אינם זקוקים לזה - מאשר לבחורים הפחות כשרוניים, שזקוקים לכך כדי לזרום להתאמץ ולהשתתף בשיעור". ומצאו הדברים חן בעיני החזון-איש.

להבין את הגמרא ולא להפש חידושים

באגרת לתלמיד צעיר כתב: "רבינו החידושים ולשמוע עוד מהלכים בסוגיה... כל זה אינו מביא ללמוד אלא סיבוכים ועקמומיות השכל וההבנה... ומכל שכן לצעיר... בשיעור א' בשיבה גדולה... ולכן הדרך היא להבין את הסוגיה... על פי יסודות ומפרשי הראשונים, ובזה התלמיד צריך להיות עמל לדעת את בהירות הדברים... ולא להתפזר לעיני בספרים או במראה מקומות המיותרים..."⁴

אירע פעם, ומיד לאחר שאמר את חידושו הנפלא בשיעור, עיין תוך כדי כך באחד מן הראשונים, ומלשונו משתמע היה שלא כחידוש שאמר.

מיד חזר בו רבינו מחידושו - וכמורגל בפיו לומר: "מה שלא מוזכר בראשונים, קשה לקבל" - וכמתנצל על שהגיע לחידוש שאמר, אמר בענווה מפליאה: יתכן שאהבת החידוש, משכחת את מה שכתוב... אבל לא, לא כך צריך להיות!

ההכרח מפני שזה הפשט

במשפט אגבי, שאמר באחד משיעוריו, באה לידי ביטוי כל שיטתו במסירת התורה. היה זה כאשר התבטא על ביאור בגמרא, כי כך מוכרחים לפרש, וביאר:

ההכרח אינו בגלל שאין פירוש אחר;

ההכרח הוא מפני שזה הפשט!

שייתי לבך למסילה

מקפיד היה רבינו לבל יגלוש השיעור לנושאים צדדים, בענין זה הביא פעם את אמרתו של הסבא מנובהרדוק:

"הסבא מנובהרדוק היה אומר כלל הנוגע להלכות דעות: לחיות עם ההווה ולא עם העתיד".

"ונראה שהוא הדין בתורה, כששומעים נקודה אחת - צריך להתמקד אך ורק בה, שלא יהיה השכל פנוי לנקודה אחרת בענין זה".

כאשר החל פעם הדיון בשיעור לסטות ולעבור לענין צדדי שאינו מעצם ביאור הסוגיה, ביקש להטות את התלמידים אל המסילה, ואמר: "צריכים ללכת ישר! לעבור מפס רכבת למשנהו - זה מסוכן..."

יהיה ניתן בס"ד להשיג הגלין בבית מרן זללה"ה.

להערות והארות אפשר להתקשר לסל: 036180849 או בפלאפון 0504114770 [להשאיר חודעה בתא קולי] או דרך

פקס 036186624.

תפקיד להיות מרביץ תורה באיזה אופן שיהיה, ושיהא מוכשר לזה" (אמרי דעת ח"ב עמ' רנ).
² מרבי משה גפן. (רבינו התבטא על תלמידו זה: "העיקר לדעת את ה'שפראך' - השפה - איך לדבר עם בחורים. רבי משה גפן, ידע איך לעשות זאת!" - מרשימות ר"י מישקובסקי).

³ אמנם בשנים האחרונות שינה ממנהגו, והיו הבחורים מוסרים את השיעור על סדר א-ב של שם משפחתם.

⁴ אמרי דעת ח"ב עמ' צב.

נפשו גחלים תלהט

גליון 130 משפטים תשע"ז

ניצוצות ממשנת הגאון הצדיק ר' ישראל אליהו וינטרויב זצוק"ל
לתרומות והנצחות, הוספת מנויים, הצעות והערות יש לפנות ובטלפון: 0527697944 ולמייל: shneiderav1@gmail.com

דבר המערכת

רבינו ז"ל היה מתחיל את מאמרי פורים מר"ה אדר ובעיקר העמיק להבין סוגית עמלק ודרכי המלחמה בו ופרט כיצד נוגע בזמננו שעומדים בפני סיום הגלות בב"א ובמפלתו הסופית של עמלק. **המאמר ראשון נכנס לעומק סוגית עמלק ובמאמר השני** עוסק בצורת העמדת תלמידים כבנים כמלחמה בעמלק ובתוך הדברים נתבארה משנת רבינו בנוגע לאופן לימוד הרצי תורה כדי להקרב הגאולה. במאמר המוסגר לא הבאנו מכתב מרבינו אלא שמועה יקרה שנוגעת מאוד לכל עובד ה'. ובפרט בימי הכנה לפורים בהם נדרשת בניית הדעת כנגד עמלק.

הבהרה: מחמת סגנונו היחודי שאינו שוה לכל נפש דברי תורתו של רבינו זצ"ל עוברים עריכה ועיבוד לשוני כפי שנעשה בספר "נפשו גחלים תלהט" שי"ל בעדודו. על כן כל שגיאה וטעות נא לתלות אך ורק בעורך.
נשמח על כל הערה והארה.

המערכת

בריה שתתחצף כנגד הברירות ותטען שיתכן סילוק גמור של הברירות. בריה זו נקראת עמלק. נסביר את הדברים לאור מה שנתבאר כבר [גליון 33] שבמהלך הסתרת הבהירות של מעשה בראשית אין לבריא שום ערך, אבל יש צד שני למהלך זה והוא נתינת מקום לאדם שימלא "חלל" זה בכבוד שמים, ועל ידי זה תתחבר ותתפשט שלימות החסד.

עמלק נקרא בחז"ל "לץ" (עיין ילקוט ריש יתרו), כי ענינו הוא עקירת ערך החשיבות מהבריא, שהרי זהו טבעה של הליצנות. וממילא הוא עוקר את כל המושג של "יצר כבוד לשמו". כאן נעוצה כפירתו בכל מהות העבודה, שהיא בנין הכבוד, המחלקת בין עובד אלקים ללא עבדו. כי עמלק חי שיש רק עולם כמנהגו נוהג, עולם שבו הסתלקה הבהירות של המצאו, וממילא יש מקום לדמות שעזב ה' את הארץ ח"ו (בסוד ישרים פורים תשנ"א).

כשיצאו ישראל ממצרים אחרי המכות וקריעת ים סוף, היה המצב בעולם שלכל האומות היה **ברור בלי שום צל של ספק** שאי אפשר להלחם עם כלל ישראל כי עם אלוהים של אלו א"א לעשות כלום. ואז בא עמלק ואמר שאין הדבר מוכרח כי כן הוא כשרונו להתעלם מהברירות. זהו מאי דכתיב וילחם עם ישראל ברפידים ודרשו חז"ל שנקרא רפידים משום דרפו ידיהם בד"ת היינו משום שהשם הגדול שלו יתברך ותורה כולו חד הוא. וכשעמלים בתורה מתרבה גילוי בהירותו בחלל הבריא ולא ידך גיסא כשיש רפיון ידים בתורה מתעלמת בהירות זו. ממילא כבר יכול להגיע מישהו שמכחיש אפילו את האמת הברורה ולומר שזה יכול להסתלק לגמרי ויהיה מהלך אחר במקומו.

שורש עמלק בנחש הקדמוני - הטלת ספקות

שורש מציאותו של עמלק הוא בנחש הקדמוני כמבואר במדרש על הפסוק בישעי' פרק י"ד "כי משורש נחש יצא צפע", "צפע" בגמטריא עמלק. היינו שעמלק יצא מאותו נחש. ואכן הראשון שעסק בהטלת ספק בברירות היה

מלחמת עמלק היא תיקון עץ הדעת [עיני ישראל ח"ב]

עמלק גי' ספק

נעמוד במאמר על יחודיותו של עמלק על פני שאר האומות ונקרא בנבואת בלעם "ראשית גויים עמלק". הנה רש"י בפרשת בשלח הביא על הכתוב "כי יד על כס ה' מלחמה לה' בעמלק מדור דור", את דברי חז"ל מדוע נכתב "כס" ולא נאמר "כסא" משום שהשם נחלק לחציו ונשבע הקב"ה **שאין שמו שלם ואין כסאו שלם** עד שימחה שמו של עמלק כולו וכשימחה שמו יהיה השם שלם והכסא שלם וכו'. למדנו מדבריהם שעמלק אחראי לעוון נורא שלא מצאנו דוגמתו בשאר אומות העולם. הפגיעה העמוקה ביותר שנעשתה בבריא בכבוד שמים. וצ"ב מהי הרשעות המיוחדת של עמלק שעל ידה אין השם שלם ואין הכסא שלם. הקדמונים הביאו רמז למהות האומה הנקראת עמלק - עמלק בגמטריא "ספק". דברים אלו צריכים הסבר מהו ענין הספיקות אצל עמלק.

הנה הידיעה הכי עמוקה על אמיתת המציאות זהו השם הויה-ב"ה. שם זה מיוחד רק לו יתברך [א.ה. משא"כ שמות הקודש האחרים כאדנות ואלקים צבקות יש גם שימושי חול כנודע] משום שרק לו יש את ההבנה האמיתית של תופעה זו הנקראת הויה-ה. הלשון "מהוה הכל" שהוא אחת המשמעויות של שם זה, פירושו שהכל מתהווה כסדר רק על ידו ואין לשום דבר בבריא שום ערך כלפיו כמאמר הנביא "כל דיירי ארעא כלא חשיבא", היינו שמצד עצמם אינם כלום והכל הוי רק הוא יתברך שמו ורצונו שבכל רגע ורגע מהוה את הכל. מבט זה שהכל אפס ואין כאן אלא הוא יתברך שמו, רק הוא יתברך מכיר את זה, אבל אם היתה מורגשת לבריא תפיסת המציאות כפי שהיא אצלו יתברך, לא היה לנבראים שום ערך בעיני עצמם. אך מכיון שהקב"ה רצה שיהיה לנבראים תפיסה של ערך בעיני עצמם כדי שיעבדו וישיגו עי"ז את השכר, על כן העלים את הברירות הזו שנקראת "שמו הגדול" וזה נשאר רק לידיעתו יתברך. זו הסיבה שמשעת בריאת העולם נתחדש מהלך שהעולמות ובני האדם וכל מה שיש בעולמות לא ירגישו את אמיתת המצאו [עיין בגליון 33 במאמר שהכל ברא לכבודו] אלא ירגישו את העולם וכל מה שיש בו בגדר מציאות. נמצא שמה שיש מציאות לבריא זהו רק אחר שהעלים את הברירות המוחלטת, כי אילו היתה מתגלה לבריא הרגשת הברירות הזו שאין עוד מלבדו לא היתה לבריא שום הרגשה עצמית.

מהלך זה של ההשגחה העליונה שמעלים את האמת הגמורה [א.ה. וזה מוכרח המציאות כאמור], מאפשר שאחרי ריבוי מסכים והסתרות עד אין שיעור שתתהווה

הוא דוגמא של העולם לעתיד לבא שנקרא עולם הבא. שעיקרו הוא שהוא עולם ברור שלא שייך שם שום ספיקות. ולכן הוא היה התיקון לחטא העגל, כי חטא העגל התאפשר ממה שסיפק עליהם את הברירות לכן התיקון היה להחזיר את הברירות והיינו ביוה"כ.

הברירות של יוה"כ מושגת ע"י תשובה שכל ענינה ברירות. כי ידוע שהתנאי לכפרת יוה"כ הוא רק אם שבים ואינה מכפר לשאינם שבים. ומבואר ברמב"ם ריש פ"ב הלכות תשובה שהקבלה להבא בתשובה צריכה להיות בפרישה ברורה מן הרע באופן שבא לידו דבר שעבר בו ואפשר לעשותו ופורש מכך, ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לחטא זה לעולם. נמצא שעבודת התשובה היא עבודה של ברירות ומחממת זוכה לעולם ברור. וכן הזכייה בלוחות השניות היא שחזרה להם תורה ואף שלא היתה כמו בלוחות ראשונות אבל עכ"פ חזרה להם במידה מסוימת, והתורה נקראת שמו הגדול יתברך, זאת אומרת שחזרה אותה ברירות במידה מסוימת, וללוחות אלו לא תהיה שום שבירה לעולמי עולמים משום שחלה ברירות בצירוף שא"א להפקע.

העצה של מרדכי

והנה בגמרא [מגילה יא] איתא, ר' אלעזר פתח לה פתחה להא פרשתא מהכא בעצלתים ימך המקרה ובשפלות ידים ידלוף הבית בשביל עצלות שהיה להם לישראל שלא עסקו בתורה נעשה שונאו של הקב"ה מך ואין מך אלא עני שנאמר ואם מך הוא מערכך ואין מקרה אלא הקב"ה שנאמר המקרה במים עליותיו ע"כ, הרי שגזירת המן היתה משום שנחלשו בלימוד תורה, והיינו שנתעורר בכלל ישראל ענין של דחיית הברירות. וכאמור זו הנקודה של עמלק, ולכן המן הרשע קפץ בזה ופתח ספק זה לארכו ולרחבו. והעצה היחידה נגד זה היתה מה שעשה מרדכי. היינו שמרדכי החזיר את הברירות כדאמרו חז"ל מה עשה מרדכי הכניס את ישראל כצאן ושעבדום לגמרי לתורה שיהא קולו של יעקב עולה ואז כבר אין כאן הידים ידי עשיו. זוהי העצה היחידה נגד עמלק להחזיר את הברירות, ויותר מזה מבואר במדרש אסתר על הפסוק איש יהודי היה בשושן הבירה וכו' שמרדכי היה ניצוץ של משה רבינו ור"ל שהיה מרדכי בדורו במקום משה רבינו בדורו, וכמו שמשה החזיר את הברירות אחר חטא העגל כמו כן עשה מרדכי בדורו והחזיר את הברירות. וכן בזמנינו שאנו סובלים כאן מהנצוצות של עמלק והחציפות שלהם היא עד אין שיעור, אין לנו עצה אחרת אלא להחזיר את הברירות של תורה, כי ברירות זו היא התיקון נגד אותו רע שתכליתו "לספק את הבורר".

הנחש הקדמוני כשפיתה את האדם בגן עדן, והרי הגן עדן הוא עולם ברור ואין שם מקום לשום ספק, והנחש נכנס לאותו מקום והתחיל לפתותו שיתכן אחרת. וכבר כתב החובת הלבבות בשער עבודת אלקים החזק שחיצוי של היצר הרע הוא שישתדל לספק עליך את הודאי לך. יש כאן חידוש גדול כי בפשוטו היצר תופס את האדם בנקודת הרפיונות שיש בנפשו כי שם יכול להתפתות יותר אבל בנקודת הבריאות בנפשו של אדם לכאורה לא ינסה היצר לתפוס כי מסתמא לא יצליח. חידוש לנו החובת הלבבות שיש ליצר הרע מהלך מיוחד שספק עליך מה שהיה ודאי לך, היינו שיכול ללחום אף כנגד הודאי ממש. המיוחד למלחמה זו הוא כאמור עמלק. כאן אנו חוזרים להגדרת הקדמונים שעמלק הוי בגמטריא "ספק", כי זו תכונתו ללחום כנגד הודאי ולייצר מצב של ספק ע"י שמראה שיש בבריאה שורש שהבורר יכול להסתלק.

זהו גם הביאור במה דדרשו חז"ל שאין השם שלם, היינו שכל זמן שיתכן בעולם מלחמה עם הודאי אין יכול להתגלות בהאי עלמא שם הוי-ה ב"ה משום שיש כאן מי שלוחם עם הודאות, והגם שעצם הוי-ה ב"ה הוא האמת היותר עמוק והברור, אבל מ"מ כל זמן שיש כאן אפשרות לחימה נגד הודאי אין השם שלם.

חטא עץ הדעת חטא העגל וגזירת המן

והנה ידוע מה דאמרו חז"ל [חולין קלט ע"ב] המן מן התורה מנין שנאמר המן העץ. פירושו הוא שגזירה זו של להרוג "ביום אחד" את כל ישראל רח"ל מושרש הוא רק בעץ הדעת דכתיב ביה "ביום" אכלך ממנו תמות. וצריך לדעת שהמהדורא תנינא של חטא עץ הדעת היה בחטא העגל, כי לפני העגל היה מצב של פסקה זוהמתן כדכתיב בספר תהלים (פרק פ"ב) אני אמרתי אלקים אתם ובני עליון כולכם אכן כאדם תמותון, ומבואר ברש"י שבשעת נתינת התורה אני אמרתי אלהים אתם בני עליון כולכם דהיייתם כמאלכים שאין מלאך המות שולט בכם אכן כאדם תמותון דחבלתם מעשיכם כאדם הראשון ונגזרה עליו מיתה. ההקבלה בין ב' חטאים אלו היא שכמו שבחטא עץ הדעת הוטל ספק בברירות כנ"ל כמו כן היה בעגל. לרובא דרובא מהציבור לא היה ספק שמשה חי וברור היה שהוא עומד לרדת מההר. ורק אצל מי ששייך לספק עליו את הוודאית [א.ה. כידוע שהיו אלה הערב רב ששרשם בעמלק], נתפס באותו ספק שמשה מת וכבר ראה לויא ושמע הספדים. הפתיחה לאפשרות כזו של הטלת ספקות היתה בעץ הדעת ומה שחטא העץ הדעת עשה לאדם הראשון עשה העגל לכלל ישראל, ומזה למעשה יצאה ג"כ גזירת המן.

התרופה לחטא עגל יוה"כ ולוחות שניות - ברירות

התרופה (עכ"פ לחצאין) לחטא העגל היתה היוה"כ הראשון שאחר העגל שבאותו יוה"כ זכו לסליחה וחזרת השכינה ונתינת לוחות שניות. יסוד הענין שיוה"כ בא לכפר על חטא העגל כבר ביארנו כמה פעמים בשם הגאון שיוה"כ

נחיצות עבודת קניית הדעת

ראיתי הערה נפלאה בהגיוני מוסר [ח"ג] לג"ר בן ציון ברוק זצ"ל, שהיה נראה לו לגנוז פרי מחשבותיו לא לפרסם בדפוס כי הרי רחוק מקיום אותן הערות שמעיר ומ"מ מסיק דאף שהקיום חלש יש לשמור עכ"פ על ה"נשמע" וז"ל גם באותם דברים שאין האדם זוכה לקיימם ולעשותם עליו לשמור כראוי לפחות על ה"נשמע" ולא לאבד ההכרה והידיעות ולא להסתירן. על הכל נאמר, גם על עניני השלמות ומדרגת האדם שצריך לחזור ולשנן אותם ואולי יגיע ולוא מקצתם כי בלא לימוד הרי בודאי יתרחק עוד יותר וישכח לגמרי חובתו בעולמו, אותה שמוטל עליו ומה ששמע מרבותיו עכ"ל.

וממו"ר הגריא"ו ז"ל על שאלתי מה טעם ברבוי העסק בסוגיות של עבודת הנפש אם לא מקיים למעשה ענה "שהמעשים מתרקמים ולכן אין להפסיק". זו ידיעה נחוצה מאוד בדורנו שבו הלבבות מתמעטים ואין יחס ישיר בין העמל העיוני לתוצאות במעשים ויש בה לחזק ברכיים כושלות. הוא עמוק מאוד ומושרש בעומק צורת הבריאה ותיקונה. וכל העולם סובב על רבוי הדעת החודרת לאט כפי יכולת קבול הכלי ודי בזה למבין.

בחר לנו אנשים [בסוד ישרים משפטים תשנ"ו]

מספר תמיהות בענין המלחמה בעמלק

ודור רביעי ישובו הנה. ופי' שם הראב"ד והר"ש שהגם די' קץ שנים שנים מכל מקום אי"ז עדיין קובע הגאולה (ורק יהיה שינוי במהלך הגלות אז) אבל עיקר הקץ תלוי בדורות שבהגיע מספר הדורות תהיה הגאולה. וכן היה במצרים וכן יהיה לעתיד לבוא יעו"ש. פשטות ענין הדורות הוא אב ובן. אבל בגלות הד' יש בזה ענין חדש.

גלות אדום – גלות תורת משה

והוא על פי מה שנתבאר בז"ח בראשית עה"פ יהי אור, שהגאולות של ג' הגלויות ראשונות היו בזכות האבות הק', אבל הגאולה מגלות אדום תלויה במשה ובזכות התורה וע"ז כתיב יהי אור ע"כ. הדברים נתבארו יותר בארוכה בדברי הגר"א ז"ל [שאנו רגילים להביא] בהגדרת מהלך חרבן בית שני וגלות אדום וז"ל יצאה רוחנו עטרת ראשנו ונשארנו אנחנו כגוף בלא נשמה. ויצאה לארץ העמים הוא הכניסה לקבר. והעכו"ם הנוגשים אותנו הוא הרימה האוכלת בשרנו. אבל על כל פנים היו העצמות קיימות שהם הישיבות הגדולות ואחר כך נתפזרו העצמות. ואחר כך נרקבו העצמות ונשארנו תרוד רקב ע"כ. הגר"א ז"ל צייר את כל מהות הגלות וירידותיה בתמונה של ירידת התורה כי אכן זו עיקר מהות גלות זו. על כן היציאה ממנה תלויה בזכותו של משה דוקא [א.ה. שהוא מוסר התורה].

ואכן מבואר במדרשם עה"פ (תשא) לך רד כי שיחת עמך וכו' שהיתה גזירה על משה לרדת לגלות הד'. וז"ל לך רד בגלות ד' ע"כ. וממילא היציאה מגלות זו תלויה במשה עצמו שהוא אשר ירד לגלות זו. במשנה הנ"ל [עפ"י הראשונים] התחדש שיש מהלך חדש בענין הקץ שתלוי במספר הדורות, כי יש מהלך של דורות בסדר ירידת משה לגלות, היינו כמה דורות צריך במהלך זה, ובסיומו יבא כגואל וכפי שמצינו בכתבי הגר"א ז"ל שנגזר עליו מהלך של נ' דורות (אין לנו מושג כיצד נתקיימו דברים אלו) שאז ישיג שער הנ' [א.ה. הנקרא נ' שער בינה עיין לקמן] ע"כ.

במלחמת עמלק כתיב ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים וצא והלחם בעמלק מחר וכו'. והיה לומר בחר אנשים ופי' רש"י בשם חז"ל דמכאן אנו למידים דיהא כבוד תלמידך חביב עליך כשלך יעו"ש. וצ"ב למה נתיחד חידוש זה של כבוד התלמיד למלחמת עמלק. ויעיין בר"מ סופ"ה מתלמוד תורה שכתב וז"ל כשם שהתלמיד חייב בכבוד הרב כך הרב צריך לכבד את תלמידיו ולקרבו. כך אמרו חכמים יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך. וצריך אדם להזהר בתלמידיו ולאהבם שהם הבנים המהנים לעולם הזה ולעולם הבא עכ"ל. הנה הוסיף כאן הר"מ עוד ענין שתלמידים הם בנים. וגם זה צ"ב מהי השייכות לענין זה. גם ענין מ"ש "ולאהבה אותם" צ"ב דהרי מצות "אהבה" יש לנו רק ואהבת לרעך כמוך בלי דין מיוחד של אהבה לבנים, ומהו הציווי כאן לתלמידיו.

עוד יש להבין מש"כ במלחמה זו לה' בעמלק כי יד על כס י"ק מלחמה לה' בעמלק מדור דור. ענין מדור דור אינו מובן מהו שייכותו לכאן. ואם כי דרשו במכילתא לדורו של מרדכי ומשיח, אבל מכל מקום למה נתיחסה מלחמה זו למהלך של דורות. ובציווי לישראל בפ' תצא לא הוזכר ענין זה והיה בהניח וכו' תמחה וכו'. עוד אמרו באסתר רבה עה"פ ומחר אעשה כדבר המלך דלמודה אומה זו (עמלק) ליפול למחר שנאמר וצא והלחם בעמלק מחר. ועיקר המחר שתפול הוא בגאולה אחרונה שהיא ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד וכמ"ש כאן במכילתא שהתנאי לחזון זה - שהוא חזון הגאולה - הוא ביעור עמלק. והוא היום נקם בלבי ואז ושנת גאולי בא.

ראב"ד - הקץ תלוי במספר הדורות

ויתבאר ענין זה על פי פירוש הראשונים בעדיות פ"ב על המשנה האב זוכה לבנו בד' דברים וכו' ובמספר הדורות והיא הקץ שנאמר ועבדום ועינו אותם ד' מאות שנה ונאמר

הקץ של דורות כמו בנים] מתבטא ב"יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך" שאז תלמידיו הם בני אמת. ומה שכתב הרמב"ם שצריך לאוהבם פירושו עד"ז. עומק הענין שכתב שבהולדה גופנית יתכן בני שנואה והם מבני ט' מדות אשר פגומים הם עיין סופ"ב דנדרים, ואז אין נראה בהם ההמשך מאב לבן, ככה הוא גם בהולדת הבנים – התלמידים - צריך שח"ו לא יולדו בצירוף של בני שנואה דאז אין ניכר ההמשך מהרב לתלמיד [א.ה. יסוד זה הובא בעבר מהגר"א ז"ל שיש בתלמידים מושג של בני ט' מידות עיין בספר עיני ישראל שהאריך בזה].

שייכות חלק הרזי תורה לגאולה דווקא

נמשיך קו הדברים הלאה. דברי הזוה"ק פ' נשא שהגאולה תלויה בלימוד רזי תורה נתפרסמו בציבור אבל לא הובנו כראוי. אין המדובר על לימוד היבש בזה אלא בצפית היחוד מתוך לימוד רזי תורה. יעוין בנפש החיים שע"ג פ"י שהביא דברי הזוה"ק פ' בראשית דאילו היה האדם מרגיש בבריות דה' הוא האלקים ואין עוד היה הרע מתבטל יעו"ש. כי הרע אין לו קיום בחזון היחוד, שהרי ציור הרע הוא היפוך היחוד. ברזי תורה מונה סוד תפיסת היחוד לזוכים לה. וכתב הגר"א ז"ל (הובא באבן שלמה) שחלק הרז מיוחד ביותר למשה על כן בחלק זה תלויה הגאולה ביותר ע"כ ונבאר הענין. כתיב כי יום נקם בלבי ושנת גאולי בא. בסוגית הלב העליון מונחת כל תמונת היחוד שבהנהגה העליונה, והיא לפני מכל חזון ההנהגה הגלויה בחוץ, באברי המרכבה [א.ה. כפי שנתבאר לעיל בהערה הארוכה]. ודוגמא לזה הוא האובנתא דליבא של האדם ששם מונחת עומק תפיסתו במה שלפנים מכל חושיו הגלויים. משה שייך מאוד אל סוגיא זו דללבי גליתי הנ"ל [כפי שנתבאר במק"א באריכות וכאן ניגע בקצה המטה] והוא כי יעודו בעולם היה מתן תורה שהוא הורדת וגילוי אותו יחוד בגבולי עולם הזה [א.ה. כך הלב מקביל לענין זה שהוא מחד שייך לאיברי הגוף אך נמצא בו תפיסה שכלית עמוקה ביותר הנקראת אובנתא דליבא]. זהו עיקר תכלית חלק הרזי תורה להבין באובנתא דליבא צפית היחוד. ובזה יתבטל הס"א. וכשיגיע הדור הנ' למספר הדורות דמשה, שהוא הקץ, אז יתגלו לו בהיקף עצום דברי תורה אלו, ואז יבקעו מחיצות הגלות, לגלות אמיתת חזון הזה בעולם ובזה יהיה ביעור עמלק התלוי בקץ הדורות [א.ה. נפש אליהו מאמר פתחי שערים נתבארה באריכות גישה זו ללימוד פנימיות התורה, ועיין בעיני ישראל במאמרים על ל"ג בעומר].

ביאור דבריו לערכנו הוא שהגאולה האחרונה בה תושג חירות מחלטת מכל גלות, לכן המדה ממדותיו ית"ש שתנהג אז היא הנקראת "שער הנ" ששמנו החירות. פירוש הדברים שעל שער נ' זה של בינה כתבו חז"ל **שדבוק אל מהלך מדת החכמה**. ונתבאר כמה פעמים שמהות ענין החכמה הוא ברירות גמורה (וכמ"ש רז"ל עה"פ אמור לחכמה אחותי את, אם הדבר ברור לך כאחותך שהיא אסורה לך אמור) ואינה סובלת שום צד ערפול וספק. גאולה שאינה מחלטת שייכת למהלך של ערפול. על כן דוקא בפתיחת הנהגת החכמה (וירא אלקים את כל אשר עשה וכו' וכתוב כולם בחכמה עשית) תתגלה ברירות תורת משה, וזהו הקץ. כי החכמה תחיה בעליה ובה יוצאים מקבר הגלות.

[א.ה. דברי רבינו ז"ל כאן סתומים ונבארם בס"ד כפי השגתנו. הקב"ה מנהיג את עולמו בב' הנהגות. הנהגה גלויה הנקראת הנהגת המשפט (בה כל הקשיים העוברים על האדם) והנהגה נסתרת הנקראת הנהגת היחוד (עומק כוונתו בכל מצב לגלות יחודו), כאשר עומק הנהגת המשפט טמון בהנהגת היחוד. ומשום שכמוס מעיני האדם כיצד הנהגת המשפט מושרשת בהנהגת היחוד עומד האדם בנסיונות החיים. הנהגת היחוד נקראת מידת החכמה ומידת הבינה הדבוקה בה (שהיא מפרטת את כל דרכי החכמה לפרטיה ולכן יש בה נ' שערים וכמה שיותר שערים נפתחים כך הברירות גדולה יותר). והמשל לזה באדם הוא שעומק מעשי האדם מונח במחשבתו הכולל חכמה ובינה. הגאולה תהיה כאשר יפתח לגמרי מהלך ה"חכמה" ויתבאר היטב מה הסתתר בכל מהלכי הגלות והנסיונות שעברו על כלל ישראל בכלל ובפרט. ובזה תחתם הגלות ולמפרע יובן שלא היה סרך של "דין" אלא הכל מהלכי גאולה. זה נקרא נ' שערי בינה המגלים לגמרי את מהלכי החכמה "בכל הברירות"].

ביאור הזכרת חביבות התלמידים במלחמת עמלק

אחר שזכינו בעז"ה ליסוד שהגאולה הרביעית היא גאולה בזכות משה ותלויה בדורות, נבאר מה שפתחנו בו. בגאולה העתידה תהיה מפלת עמלק והיא כאמור תלויה בקץ הדורות. מהלך קץ הדורות דמשה שהוא עמוד התורה, הוא בתלמידיו שהם כבנים כנ"ל בדברי הרמב"ם שתלמידים הם כבנים. בהיות שהמלחמה של יהושע בעמלק היתה דוגמא לנפילת עמלק לעתיד לבוא ["מחר"] על כן היה צריך גם כאן את המהלך של ענין הקץ התלוי במספר הדורות. זה נתקיים כיהושע שנלחם. כי יהושע הוא ההמשך למשה, ותלמיד מובהק לו, דמי לנו גדול כיהושע. העמדת תלמיד כזה שהוא המשך ממש לרבו [לקיים ענין

פנינים משולחן רבינו הגאון רבי אברהם גנחובסקי זצ"ל - פרשת משפטים תשע"ז -

מעם מזבחי

וכי יזד איש על רעהו להרוגו בערמה מעם מזבחי תקחנו למות (כ"א י"ד)
הנה מפרשים כוונת הקרא, דהנה איתא בשל"ה (שער האותיות אות ל' סק"ח) שאליהו הנביא אומר לרמ"ק, דמי שיצרו מתגבר עליו יאמר הפסוק 'אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה'. והוסיף השל"ה שיאמר גם כן הפסוק 'סעפים שנאתי ותורתך אהבתי'.

[וזה לשון השל"ה, מצאתי כתב יד של האלקי מורינו הרב משה קורדוורא ז"ל (תפלה לשמה שער ב' ס"י ד'), שכתב וזה לשונו, לימדנו זקן אחד, לבטל המחשבה יאמר פסוק זה הרבה פעמים, 'אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה' (ויקרא ו' ו'). ובעיני פשוט, שזה הזקן היה אליהו הנביא, ולרוב ענותנותו של הרב, לא רצה לגלות. על כן יהא נזהר בזה במי שנפל בלבו מחשבת און או מחשבת הבל, שיאמר הפסוק הנזכר לעיל הרבה פעמים. ונראה בעיני, שיאמר גם כן הפסוק (תהלים קי"ט קי"ג) 'סעפים שנאתי ותורתך אהבתי', ויאמר אותו בהתעוררות גדול, ויהיה גבור כאר"י].

והשתא זהו קאמר קרא, ד'וכי יזד איש' דהיינו יצר הרע, 'על רעהו' היינו על האיש, 'להורגו בערמה' היינו להחטיאו, 'מעם מזבחי' על ידי הזכרת המזבח, 'תקחנו למות' דהיינו קח את היצר הרע ואתה תהרגנו.

רועה כבשים

נמצא דמציל עצמו מאש הגיהנום על ידי אש המזבח. ויש להמליץ על זה, רועה שהלך עם עדר כבשים בשדה הפקר לאכול העשבים, והנה רואה מאחוריו שאש רחבה נדלקה והרוח דוחפתו לכיוון אליו, והנה הוא יכול לנוס אבל אינו יכול להציל את הכבשים, מה יעשה.

והנה התפלל לד', ונתן לו ד' עצה, שיקח את מקלו הארוך שבו מכויץ את הכבשים, וידליק אותו באש שמאחוריו, ואחר כך ידליק בו השדה שלפניו, נמצא דעכשיו הוא והכבשים בין שני אישים, והנה הרוח דוחפת שני האישים, ושרפה האש דלפניו השדה דלפניו, והנה מתקדם עם הכבשים למקום שנשרף על ידי האש שלפניו, והנה לפניו עכשיו אדמה חרוכה, ובא ועומד שם עם הכבשים, והאש דמאחוריו מתקדמת ומגיעה לאדמה חרוכה, ובאותו מקום אין מה לשרוף, וממילא נכבתה האש וניצלו הכבשים.

והנה זהו מה דאמרין דעל ידי אש המזבח אש קודש דמלטה אותו בקרבן, אין האש ההיא יכולה לעשות מאומה.

מהו באדם המזיק

ודאתאן עלה, יש לעיין מהו בכעין עובדא הנ"ל לענין אדם המזיק:

א. האם אדם המזיק חייב

הנה יש לעיין בגוונא דאדם המזיק דחייב גם באונס, ויכול באופן הנ"ל למנוע היוזקא דאדם המזיק, האם נחייבו.

כגון שזרק אש כלפי ממון חבירו, ודעתו היתה לכבותו לפני שיוזק, אך בא אדם אחר והחזיק ידיו בכח שלא יוכל לכבות, אך יכול לשרוף התבואה שלפניה באופן שהיא לא תשרוף, והאש החדשה לא תזיק, מפאת שהאש החדשה היא למסלול אחר.

א. האם שומר שכר חייב

הנה יש לדון כעין זה, מהו ברועה שברח לאחריו מאימת האש, והכבשים נשרפו, האם הרועה חייב לשלם לבעל הכבשים, שהרי יכל לעשות עצה זו. ויש לומר דפטור, ואפילו בשומר שכר שחייב ברוח

שאינה מצויה, מפאת דלא אסיק אדעתיה.

ואם בציור זה כתבנו שהרועה פטור, ואפילו שומר שכר שחייב ברוח שאינה מצויה ובכעין גניבה, אם כן בגוונא דאדם המזיק ודאי פטור.

ג. האם חשיב אדם המזיק

הנה מה שכתבנו שאם עשה פעולה אף שדעתו היתה למונעה אחר כך ולא מנע הוה אדם המזיק, היינו כגון שוכר שפתח הברז בבית השכנים לפני שעזב ושכח לסגור ועזב הבית, דיש לומר דחייב על הנזקים בגוונא דהוה בידקא דמיא, דנימא דחשיבא אדם המזיק.

או בשכח לסגור החשמל דבזבז החשמל חשיבא כח ראשון, כמו מי שמדליק חשמל בשבת שחייב, וכדינא דהירושלמי (כתובות פ"ג ה"א) דחייב משום מלאכת שבת על כל שיבולת ושיבולת שנשרף.

ד. הוכחה להנ"ל

הנה יש למליץ זאת מנתיבות המשפט (סי' רצ"א ס"ק י"ד), דהנה אמרינן בשולחן ערוך (שם סי' ז') המפקיד אצל חבירו בין כלים בין מעות, ואמר המפקיד תן לי פקדוני, ואמר לו השומר איני יודע אנה הנחתי פקדון זה או באיזה מקום קברתי הכספים, המתן לי עד שאבקש ואמצא ואחזיר לך, הרי זה פושע וחייב לשלם מיד.

וביאר בנתיבות המשפט, דאין חיובו משום שפשע בשמירתו, אלא משום אדם המזיק, דכיון שהניח בידים במקום שאינו יודע היכן הוא חשיב בזה אדם המזיק, אע"פ שדעתו היתה ליקח ואחר כך שכן.

ולכן כתב דבכהאי גוונא אף בשומר בבעלים יהא חייב.

וכמו כן כתב דאפילו מי שאינו שומר כלל חייב בכהאי גוונא, כגון אם ילך ראובן לבית שמעון ויקח מעות של שמעון ויקברם בקרקע, ואף שיכוין לטובת שמעון ואם כן לא נעשה עליו גזל, [כגון שיקח כדי שלא יגנב], וישכח באיזה מקום קברו, דודאי חייב ראובן לשלם, דכיון שעשה מעשה בחפץ חבירו ועל ידי מעשיו ניזק חפץ חבירו, מזיק גמור הוא, והכי נמי השומר הזה שלקח החפץ ממקום המגולה והטמינו במקום שאי אפשר להמצא וניזק על ידי מעשיו, חייב לשלם.

[והעירוני דבמאירי (בבא מציעא מ"ב א') ביאר ב' טעמים אמאי חייב, חדא, דמספקין דילמא הניח במקום שאינו משתמר, ותו מפאת השכחה. ולענ"ד לשון השולחן ערוך היא כטעם הב'.

ובמלואי משפט (הערות על הנתיבות שם) הביא תשובות אמרי שפר (למהר"א קלצקין סי' כ"ד) דפליג אנתיבות המשפט. וכן הביא מתשובות אור שמח (ח"ב סי' ט"ו) דהפשטעה רק בשעה ששכח].

טעה בהבעלים

הנה יש לעיין מהו בשומר שקיבל על עצמו לשמור חפץ, וטעה וחשב שהבעלים הוא אדם אחר, האם נתחייב בשמירתו להבעלים האמיתי.

א. חשב שהוא בעלים

הנה באופן ששמעון קיבל חפץ לשמור מראובן, וראובן אמר לשמעון שהחפץ של עצמו, ובאמת היה פקדון אצל ראובן מאדם אחר, והנה שמעון פשע, יש לעיין האם שמעון יתחייב לשלם, או דילמא שמעון יאמר אני התחייבתי להיות שומר בשביל ראובן ולא בשביל שמעון.

הנה הדבר מבואר בגמרא בבא מציעא (מ"ב א') בסוגיא דקרטליתא, דאיירי באופן שהאם חשבה שזה של מעות בנה ובאמת היה מעות של אדם אחר, דבאופן דהיתה פשיעה חייבת, חזינן דאע"פ דיכולה לטעון שלא התחייבתי להיות שומר של אדם אחר מכל מקום חייבת.

[הנה יש לתמוה בסוגיין דאמרין שהבן פטור, דיכול לטעון דלא אמר לאמו

שזה פקדון, דקאמר דכי אמינא לה דדידי נינהו, טפי מזדהרא בהו, אך הרי יכל לומר לאמו שהכספים שלו, אבל שתניח בקרקע כי יקח זמן עד שיצטרך, ומה הטענה שרצה שהאם תחשוב שזה שלו. וצריך לומר דאיירי בגוונא שהאם יודעת שאינו מפקיד כספים לזמן ארוך. אך ייצא חידוש דין שאם יכול לומר כן ולא אמר, אזי שמעון הבן יתחייב. והדבר צריך תלמוד.

אבל יש לחלק, דיש לומר דעכ"פ קיבלה המעות מהשומר, ונמצא דהאם התחייבה להיות שומר של בנה, אם כן החיוב של האם לשלם הוא לבנה שמעון שהוא השומר, ושמעון חייב לשלם לראובן.

ב. נודע שלא אדם אחר

אך הספק יהא באופן שלא קיבל פקדון מהשומר, אלא קיבל פקדון משלתי, והתחייב לשמור על הפקדון, והשלוח אומר שהחפץ של ראובן ובאמת הוא של שמעון, האם יש כאן חיובי שמירה, דהרי יש לטעון דלא התחייב כלפי הבעלים האמיתית. ומסברא יש לומר דאכתי יהא שומר גמור.

ובאמת חזינן בסוגיא דבקרא (בבא מציעא מ"ב ב') דנעשה הרועה שומר של הספסירא, אף שחשב שזה בהמה של היתומים והתחייב להיות שומר בשבילם, ובאמת היה מקח טעות והיה בהמה של הספסירא.

אך אם אדם חתם ערבות להלוואה שסבר שהמלוה הוא ראובן ובאמת המלוה שמעון, יש לומר דהערבות לא חיילא דמוכן להתחייב רק לראובן. וכ"ז צריך תלמוד.

נתקל והזיק

הנה קיימא לן (ח"מ סי' תי"ב סע' ד') דנתקל לאו פושע, ואם כן מי שהולך ברחוב ונתקל ונפלו חפצים שלו, ולא היה לו פנאי לסלקם, ונפל עליהם אדם אחר והוזק, יהא פטור.

ויש לדון מהו כשעל ידי נפילתו הזיק פקדון שהיה עליו שומר שכר. וכן מהו כשהזיק חבית של השני.

א. שומר שכר

הנה יש לשאול מהו כאשר על ידי נפילתו הזיק חפץ שלא היתה שלו, והוא עליו שומר שכר, דיש לומר דאע"ג דאינו פושע וחשיבא רוח שאינה מצויה, מכל מקום הרי שומר שכר חייב גם ברוח שאינה מצויה.

אך לאידך גיסא יש לומר דאם נתקל לאו פושע חשיבא אונס גמור יותר מאשר רוח שאינה מצויה, ואם כן יהא פטור.

והנה הדבר מבואר בתוספות בבא קמא (כ"ז ב' ד"ה ושמואל) מסוגיא דבבא מציעא (פ"ב ב') דמבואר דלר' יהודה דנתקל לאו פושע, שומר חנם פטור ושומר שכר חייב, חזינן דנתקל לא חשיב אונס גמור אלא הוה פשיעה כעין גניבה ואם כן שומר שכר חייב עליו.

ב. אדם המזיק כעין גניבה

הנה מבואר בדברי התוספות דאם אדם שנתקל, ודרך נפילתו הזיק אדם, יהא פטור לר' יהודה, והנה אדם המזיק חייב גם כן ברוח שאינה מצויה, ואם כן אמאי פטור לר' יהודה.

אך הדבר מבואר בדברי התוספות (שם) דאדם המזיק חייב רק בכעין אבידה ולא בכעין גניבה, ונתקל הוה אונס כעין גניבה.

ג. חרסים הזיקו דרך נפילתו

אך איכא לעיוני, דהנה הרמב"ן (בבא מציעא שם) פליג על תוספות וסבירא ליה דאדם המזיק חייב גם באונס גמור, והא דמעביר חבית פטור אף שהזיק את החבית, [בשומר חנם], משום דהוה דרך אומנותו, ואומן הטועה במלאכתו לא חשיב מזיק.

[א"ה, ברמב"ן תירץ הכי על טבח אומן שקלקל, ובריב"א (שיטה מקובצת בבא קמא שם) תירץ הכי על מעביר חבית ונתקל, שמכיון שנתעסק בטובת חבירו אינו מזיק אלא שומר].

אך יקשה דהרי הגרע"א בגליון הש"ס (בבא קמא כ"ט א) הביא דלר' יהודה דנתקל לאו פושע, פטור אף כאשר בדרך נפילתו החרסים הזיקו, ואע"פ דהוה אדם המזיק, מכל מקום פטור כיון דנתקל הוי אונס כעין גניבה.

והשתא יקשה מזה טובא על הרמב"ן דאיהו סבירא ליה דאדם המזיק חייב גם בכעין גניבה, אם כן אמאי פטור שהחרסים הזיקו

דרך נפילתו. [ובזה אין לתרץ דהוה דרך אומנותו, דהרי איירי בכל אדם שנתקל אע"פ שאינו אומן].

ד. אינו אדם המזיק אלא הקרקע מזיק

אמנם יש לבאר דהרמב"ן אזיל לשיטתו, שהרי כתב במלחמות בסוגיין (י"ג א' בדפי הרי"ף) דבכהאי גוונא אין זה אדם המזיק, אע"פ שהחרסים הזיקו בדרך הילכו, דהרי החרס נפל מכח התקלה בקרקע והוה כאילו הקרקע דחפתו, וכגון אם אדם דחף את חבירו ומכח זה נזרקו החרסים מהנדחף לא חשיב אדם המזיק.

אמנם קשה על זה, דהרי חזינן דאם נפל אדם ברוח שאינה מצויה מהגג, חייב משום אדם המזיק (כמבואר בגמרא בבא קמא כ"ז א'), ולא נימא דהרוח דחפה אותו, אלא מכל מקום חייב, ואם כן הדרא קושיא לדוכתא שיתחייב על החרסים לרמב"ן.

ויש לומר דשאני התם שהאדם הזיק בגופו, ובזה אע"פ שדחפו אחר מכל מקום גופו הזיק.

מחיר זול

עובדא הוה בחמשה אחים שרצו לשכור דירה לנופש, ואחד מהם אמר שאינו בטוח, ואמנם שכר אך השאיר לעצמו זכות לחזור, ואחר כך באמת הודיע למשכיר שחוזר בו, ונשארה הדירה ריקה.

וסמוך ליציאה של שאר האחים, התקשר למשכיר ולא סיפר לו שהוא זה שחזר בו, ואמר שרוצה לשכור, ושאל מי האחרים וענה לו ארבע אחים, ואמר דאם כן ישלם רק חצי מחיר, והסכים המשכיר, ואחר כך נודע הדבר, והנידון האם חייב האח לשלם מחיר המלא.

א. מקח טעות

יש לדון שהמחיר הזול הוה מקח טעות, שאם היה יודע המשכיר שהוא אחר, היה דורש יותר.

אך לחד גיסא יש לומר דאינו מקח טעות, דמכל מקום השתא זהו מחיר הדירה.

אבל לאידך גיסא יש לומר דמכל מקום יש לדירה שני מחירים, לאח שלהם כמו שהם משלמים, ולאדם זר חצי מהמחיר.

ב. רגע האחרון

אך טען הג"ר שריאל רוזנברג שליט"א דדמי למי ששוכר ברגע האחרון ואז המחיר זול.

אך בנידון דידן הרי רימהו, ואם כן אנו סהדי דאינו מסכים גם למחיר דרגע האחרון. אך טען הרב הני"ל דאין זה בלבו ובלב כל אדם, ואם כן הוה דברים שבלב.

תו, דכל זה דוקא כשהמחיר זול מחמת הרגע האחרון, אבל אם המחיר זול מחמת שיש שם ד' אחים, הרי הוא בעצמו אחר ובכהאי גוונא לא היה מסכים, ואם כן הוה מקח טעות.

ג. נהנה

וכי תימא אחרי שכבר דר בדירה, ישלם רק משום נהנה, והיינו כהמחיר לכל אדם אחר, ואף שהבעלים הפסיד חלק, לא ישלם יותר. אך לעני"ד המחיר לאח יותר ונמצא דהחיוב של נהנה יותר.

והרב הני"ל אמר דאף שנהנה יותר, אבל הסכימו על מחיר, וזהו לשיטתו דאין כאן מקח טעות.

[הנה דעת נתיבות המשפט (סי' רל"ה) שמשלם בנהנה יותר מהמחיר, ודעת דברי חיים (להגרי"א אויערבאך זצ"ל) דאינו משלם יותר, והביא ראיה מהאוכל במזיד חמץ חבירו לר' יוסי הגלילי משלם רק דמי עצים, ובחידושי הגרש"י הכהן דחה].

ד. האם תליא מהו אם היה אומר אמת

אולי תליא מהו אם היה אומר למשכיר שהוא אחר ורוצה רק חצי מחיר, אם המשכיר היה מסכים לו, ואם כן לא הוה מקח טעות, ואף שהכא גרע שרימהו, מנא לן דזה עושה מקח טעות, ונימא דזה אינו בלבו ובלב כל אדם.

אך לעני"ד המחיר לאח מחיר שלם, ומה שהסכים לחצי, בגלל שרימהו, ונהי שאם היה אומר שהוא אחר ורוצה רק חצי מחיר, היה מסכים להוזיל, אבל השתא אין הסכמה להוזלה. וכל זה צריך תלמוד.

ה. דירה ליד תחנת רכבת

הנה תליא מהו בדירה שליד תחנת רכבת שיש שם רעש גדול ולכן מחירה זול, וזוג אנשים חרשים רוצים לשכרה ושכרו על ידי שליח, האם נימא דהוה מקח טעות.

וכן אם שכרו בעצמם ונתנו מחיר גדול וביטלוהו ואחר כך שכרו בעצמם על ידי שליח.

והנה לדעת רבי שריאל רוזנברג שליט"א חיילא השכירות השניה והטענה של מקח טעות הוה דברים שבלב, שאין כאן בלב ובלב כל אדם.

שאילה בבעלים

אם בעליו עמו לא ישלם אם שכיר הוא בא בשכרו (כ"ב י"ד)
הנה ילפינן מהאי קרא דאם היה המשאיל עם השואל במלאכתו בשעה שהשואל משך החפץ השאול, אפילו נגנב או נאבד בפשיעה, פטור. (כמבואר בשולחן ערוך חו"מ סי' שמ"ו סעי' א').

ויש לעיין בזה בכמה נידונים:

א. כל דאליס גבר

יש לעיין מהו כאשר נפסק על הפרה כל דאליס גבר בין ראובן לשמעון, ולוי הוא שומר, וראובן עבד ללוי.

והנה אם לא היה בבעלים היה לוי חייב לשלם לאחד משניהם ויועיל בזה הרשאה, אבל השתא דהוי בבעלים לחד מהם, ולא ידעינן למי, הנה בזה יהא לוי פטור ואף הרשאה לא תועיל, דהרי דילמא הבעלים הוא ראובן ופטור, ואף היכא שהפרה תחת ידי שמעון כיון דראובן יכול לתופסה חייל פטורא על לוי שמא שייכת לראובן ואז פטור מלשלם.

ב. חשב לעבוד לאחר

אם ראובן עובד ללוי ובאמת ראובן חושב שעובד עבור אדם אחר, כגון שביקשוהו לבנות בית, וסבור דהקרקע והאבנים של יהודה, ובאמת הוי של לוי, הדין נותן דלוי פטור דבמצאות ראובן עובד עבורו אע"פ שאין ראובן יודע כלל שהוא עובד עבור לוי.

ג. הבעלים מכחישים

אם לוי טוען שראובן עבד עבורו וראובן מכחיש, לכאורה לוי חייב, דצריך להוכיח שיש כאן בבעלים.

אבל יש לומר דמכל מקום פטור במיגו דיכול לומר שלמתי ואז היה נפטור. וכי תימא הרי לכל שומר יש מיגו לומר ששילם, זה מקשינן בגמרא שבועות (מ"ה א', ע"י תוספות שם) ומשני דהוה מיגו דהעזה דלא אמרינן לפטור משבועה, אבל בנידון דידן הוי מיגו מעליא, חדא, דאין הנידון על שבועה אלא על ממון, ותו אין זה חשיבא מיגו דהעזה שהרי גם עכשיו מעיז.

ד. ספק בבעלים

היכא שהיה ראובן עובד ללוי, אך לא ידענו באיזה שעה הפקיד, האם קודם שהתחיל לעבוד ואז לוי חייב, או דילמא רק לאחר שהתחיל לעבוד ואז לוי פטור, הנה נמצא דיש כאן ספק אם יש כאן פטור של בבעלים, וצריך לברר היאך הדין.

הנה בפשיעה בבעלים נחלקו אמוראי (בבא מציעא צ"ה א') ופסקינן לפטור (שו"ע חו"מ סי' שמ"ו סעי' א'), חזינן לכאורה דספק בבעלים פטור, ואם כן בנידון דידן יהא פטור. וצריך לברר דברי הפוסקים בנידון פשיעה בבעלים.

גרם לעצמו היזק

בתשובות תורת רפאל (ח"ג בתשובות שארית שם שבסוף הספר סי' י"א)
מביא עובדא בראובן שמסר את שמעון אצל השופט דכפר, והשופט רצה להתפשר עם הנמסר בעד דבר קטן, אך הנמסר לא חש לזה ולא הלך לבקש על נפשו אצל השופט, וכראות השופט שהנמסר לא בא לבקש על נפשו, שלח המשפט לעיר ויצא המשפט שהנמסר יוקנס בממון רב, ועתה הנמסר תובע המוסר בכל הקנס, יען כי הוא גרם לזה, והמוסר השיב היה לך לבקש אל השופט דכפר ולהתפשר עמו בדבר מועט ומה אני חייב בדבר שגרמת מעצמך את ההיזק.

ויש לדון האם הנמסר חייב לשלם:

א. לחלק בין מזיק לגרמי

הנה כתב ב'שארית שם' (שם) דלכאורה היה נראה דהדין עם הנמסר, דהנה איתא בגמרא בבא קמא (כ"ז א') הניח גחלת על בגדו ונשרף חייב, דאע"פ דהניזק היה יכול לסלק את הגחלת, מכל מקום לא איכפת ליה לסלקו, דסבר אתבענו בדין וישלם את הכל. וביאר בנימוקי יוסף (שם) הטעם, דכל מידי דתשלומין לא איכפת ליה לסלק וניחא ליה דלקנסיה למזיק.

חזינן דהניזק אינו מחוייב לסלק את המזיק, ויכול לתובעו את כל ההיזק, ואם כן הכי נמי בנידון דידן, הנמסר אינו מחייב להתפשר עם השופט, אלא המוסר שגרם לזה מחוייב לשלם לו את הכל.

אך כתב דיש לדחות, דשאני התם דמחייבין ליה מטעם מזיק, להכי שפיר אין הניזק מחוייב לסלק את ההיזק, והמזיק מחוייב לשלם את הכל, משא"כ הכא דעיקר הטעם דמחוייב גבי מוסר הוא מטעם דינא דגרמי, וגרמי לא מקרי אלא היכא דההיזק ברור והיכא דעשה לו בידים, משא"כ הכא דלא עשה לו בידים אלא המעט שהשופט רצה להתפשר אתו אבל המותר לא עשה לו בידים, וגם ההיזק אינו ברור כיון שהשופט רצה להתפשר אתו בדבר מועט, והרי אינו מחוייב בדינא דגרמי רק כשברי היזיקא.

ב. מחיצת הכרם שנפרצה

אך כתב דבאמת חייב המוסר, דאם נימא דגבי דינא דגרמי היכא דיכול לסלק ההיזק אינו חייב מצד דינא דגרמי, אם כן קשה הא דאמרינן (בבא קמא ק' א') במחיצת הכרם שנפרצה סמוכה לשדה תבואה של חבירו, דאם בעל הכרם לא גדרה, התבואה נאסר משום כלאים, ובעל הכרם חייב לשלם על כל התבואה, ואם נימא דהיכא דיכול לסלק ההיזק אינו חייב אלא בדבר מועט, אם כן הכי נמי כיון דע"פ גס כעת מחוייב הוא לגדור, אם כן אמאי חייב הוא לשלם בעד כל התבואה, נימא ליה היה לך לגדור ולתבוע ממני בעד הגדר ולא אשלם בעד כל התבואה.

[ודחק לומר דמירי דדמי הגדר אינו עולה כפי דמי התבואה, להכי מחוייב הוא לשלם בעד התבואה, אבל היכא דדמי התבואה עולה יותר מכפי דמי התבואה, באמת אינו מחוייב לשלם רק דמי הגדר, דכל זה היה לו לבאר, ועל כרחך דאף אם דמי התבואה עולה יותר עם כל זה חייב לשלם בעד כל התבואה, ולא יכול לומר ליה היה לך לגדור].

אלמא דאע"פ דהתם הוי דינא דגרמי אפילו הכי הניזק אינו חייב לסלק ההיזק ומחוייב הוא לשלם לו בעד כל ההיזק, ואם כן כל שכן הכא דמחוייב הוא לשלם לו כל ההיזק, ולא יכול לומר לו היה לך להתפשר עם השופט בדבר מועט.

ג. ברי היזיקא

אמנם אכתי יש לעיין מהו ההוכחה ממחיצת הכרם שגם בעובדא דידן חייב, הרי יש לחלק, דבעובדא דידן ליכא ברי היזיקא, נוכחו שכתב בשארית (שם), דהרי עומד לכך יותר דיתחנן על נפשו כדי שלא יצטרך לנסוע לעיר אחרת ולבטל זמן אע"פ שהמוסר יצטרך לשלם לו. ואם כן אין הוכחה ממחיצת הכרם, דהתם הרי המזיק רואה שאין הניזק עושה גדר, ואם כן יש עכשיו ברי היזיקא.

ואולי כל גוונא ד'שארית שם' באופן שבאמת לא היה עומד לכך בעת המסירה שהיה יכול למנוע הקנס, ואם כן היה ברי היזיקא, ורק אחר כך התחדש הענין שהיה יכול להתפשר.

אך אכתי תיקשי, דע"פ הניזק לא יוכל לתבוע מהמזיק את הוצאות הדרך והמגורים בעיר הגדולה, דזה לא היה עומד לכך, כיון דמן הסתם היה נשאר בעירו, ואם כן אמאי נחייבו בחלק הנזק שלא ברי היזיקא. [אלא אם כן נימא דבדרך כלל הולך לעיר הגדולה, אלא אם כן מתפשר כאן עם השופט או מתחנן על נפשו, וזה לא עמד לכך בשעה ראשונה, אלא באמת עמד לכך שיסע לעיר הגדולה].

ואולי נימא דאם ברי היזיקא על סכום מסוים, ולא ברי היזיקא על יתרת הסכום, בזה לא יפטור. והנה נפקא מינה בזה דהמזיק אומר שיגדור תוך זמן קצר, אבל בזמן הקצר הזה, כבר הוסיפה כל התבואה מאתים, וכולה נאסרה, והיה עומד לכך שרק חלק מהתבואה יוסיף, והשאר לא ברי היזיקא בכל ההיזק.

ד. עובדא בשואל מכונית

הנה עובדא הוה שאדם שאל מכונית מחבירו, והשואל העמידה במקום שברי היזיקא שיתנו קנס על חניה זו לבעל המכונית, ובאמת כך הוה, והנה בעל הרכב לא פרע בזמנו ונתווספו רבית.

הנה אם יכל להודיע לשואל שישלם עבורו, יש לומר דיש לחייב את בעל הרכב אמאי לא הודיע. וגם זה צריך עיון.

אבל הנידון כאשר הודיעוהו, ולדברי השארית שם יש לומר דבאמת חייב המזיק בכל עשיית הקנס, וכמו במחיצת הכרם שחייב לשלם על כל התבואה.

ואף למה שכתבנו דכדי לחייב בעינן שיהא ברי היזיקה, מכל מקום יש לומר דזה באמת ברי היזיקה.

לחלק בין הנ"ל

הנה יש לדון בכמה חילוקים בעובדא הנ"ל:

א. בלאו הכי משלם

יש לעיין הא היכא דהנמסר יודע שיש שני שופטים, אחד מקיל ואחד מחמיר, והולך דוקא לשופט המחמיר, בפשוטו המוסר פטור. וכמו כן ביכול לשלם ב' סוגי מטבעות לבית המשפט ואחת יקרה יותר, ושילם ביקרה, המוסר פטור. וכמו כן בהוצאת נסיעת הנמסר לבית משפט, והנמסר נסע במרכבה יקרה, המוסר פטור.

ועל כרחך החילוק, דהתם במחיצת הכרם אינו מחוייב כלל לבנות גדר, משא"כ במוסר בלאו הכי ישלם אלא שיש שני סוגי תשלומים ואם כן יבחור הזול.

ואם כן בעובדא דידן הרי בין כך יצטרך לשלם, ואם כן היה צריך לבחור התשלום הזול, ואם כן המוסר אינו חייב.

ב. האם גם בדידיה היה עושה

אך יש לומר דהחילוק הוא בענין אחר, האם הנמסר עושה רק על מנת להתנקם במוסר להרבות הוצאותיו, או דילמא גם בדידיה היה עושה כן.

דהרי אם גם בדידיה היה עושה כך, אז לאו כל כמיניה דהמוסר לחייבו לעשות פעולות, ומשום הכי בעובדא דשארית שם, גם לעצמו לא היה מבקש על נפשו, ולכן המוסר חייב, וזה יליף ממחיצת הכרם דלאו כל כמיניה דהמוסר לחייבו.

משא"כ בכגון שני שופטים והלך למחמיר, כיון דבעצמו לא היה עושה כן, נמצא דאיהו דאפסיד לנפשיה.

אך עדיין יש לעיין, מהו היכא דקיבל הזמנה לבית משפט מחמת המוסר ולא הלך ומשום הכי נתחייב בקנס גדול, ולכאורה גם בזה המוסר חייב אף שלנפשיה היה הולך, ונמצא דהדרין לחילוק הקודם, והיינו אם בלאו הכי היה עושה פעולה.

ג. תרי החילוקים אמת

אמנם יש לבאר דתרי החילוקים אמת, דלענין פעולה חדשה בכל אופן אין המוסר יכול לחייבו לעשות, והיכא דבלאו הכי היה עושה הפעולה ויש שני אופנים, המוסר פטור, וכהחילוק הראשון הנ"ל, אך אם בלאו הכי היה עושה הפעולה, ויש לפניו ב' אופנים היאך לעשות הפעולה, ולעצמו לא היה עושה כאופן הזול, אם כן חזינן מזה דפעולה אחת לא טובה בשבילו, ואין המוסר יכול לחייבו לעשותו, והלכך המוסר חייב, וכהחילוק השני הנ"ל. [א"ה, ואתי שפיר מה שהקשינו בסוף האות הקודם, דאין הכי נמי היכא דלא הלך להבית משפט כלל, המוסר חייב, דלענין פעולה חדשה תמיד המוסר יחא חייב].

נשתטה לפני הבישול

יש לעיין במניח בשבת תבשיל בתנור במזיד ובהתראה, ולפני שנתבשל או נאפה, נשתטה, האם יהא חייב. [וכגון שאחר כן נשתפה, דאם לא כן אין לגמור הדין שלא בפניו]. ובפשוטו יהא פטור.

ודכירנא דדן בתשובות שבות יעקב (א"ה לא מצאתי) במי ששם פצצה והרג את עצמו וגם הזיק נכסים, וכתב דהיורשים חייבים על הנזקים, וכדכתב בנמוקי יוסף (בבא קמא י"א' בדפי הריף, ד"ה אשו) דהזורק חץ ומת קודם שהספיק להדליק הגדיש, המזיק חייב לשלם מאחריות

ד. פעולה קטנה

ואכתני יש לעיין מהו באופן דלנפשיה לא היה מבקש על נפשו מהשופט, אך פעולת הליכה לשופט בלאו הכי היה הולך. ולכאורה אף כשלנפשו היה עושה, מכל מקום אין המוסר יכול לחייבו לבקש על נפשו, דהוה פעולת מיותרת.

וכעין זה יש לעיין מהו בשני שופטים חמור וקל וצריך לשאול מי החמור ומי הקל, נהי דלעצמו היה עושה, אך זה השתא פעולה יתירה ולא כל כמיניה, וכן מהו כשהמחמיר מרוחק שני צעדים יותר.

ואולי דחלוק הענין, דלבקש על נפשו היא פעולה חשובה ולא ניחא ליה, משא"כ למיעבד עוד צעד לא קפידי אינשי וחשיבי תרוייהו כשקולים, כיון שבלאו הכי הולך. וגדר דמחיצת הכרם היא פעולה חשובה.

הניח גחלת על בגדו

הנה בעיקר דין הנ"ל דהגמרא בבא קמא (שם) דהניח גחלת על בגדו ונשרף חייב, יש לעיין בכמה הערות.

א. נפשות

הנה שאלו הרי בנפשות לא אמרינן הכי, דהרי מסקין בגמרא (שם) דעבדו כגופו גם לענין ההיזק, ומניח גחלת על עבדו ומת פטור, שהיה לו לעבד לסלקה, ואם כן בעובדא דידן דמוסר, הרי הוה כדיני נפשות דהרי חשיבא רודף.

אך יש לומר דמכל מקום לא פסיקא כולי האי שיבוא לנפשות והלכך אכתני דמי לנוקי ממונו.

ב. שכנים

הנה פירש רש"י דטעם החיוב תשלומין היינו דסבור אתבענו בדין אע"פ ששותק. והקשה בנתיבות המשפט (סי' קנ"ג סק"ג) מאי שנא משתיקה בנוקי שכנים, דאמרינן דהוה חזקה, אף בגוונא דבלאו החזקה היה חייב לשלם דמי נזקו.

ותירץ דהתם בנוקי שכנים, אי אפשר לשלם, שאין ההיזק מבורר בשעת עשייתו, רק שעושה היזק מועט בכל יום ויום עד שאי אפשר לשום ההיזק שעושה לו בכל יום, לכן לא שייך לומר שחושב למחר אתבענו בדין, משא"כ בגחלת דההיזק מבורר תיכף בשעת מעשה ויכול לתובעו באיזה זמן שירצה.

ג. השבת אבידה

אך דע דבכל הני גווני ודאי דהניזק חייב למיעבד משום השבת אבידה, דזה לא חשיבא אבידה מדעת, וכי תימא דיוכל המזיק לטעון שהיה בטוח שהניזק יעשה משום השבת אבידה, אך מצינו דלא יכול לטעון כך, שהרי חזינן במניח גחלת על שור, ויכול הניזק לכבות האש, המזיק חייב, אע"פ שחייב הניזק משום צער בעלי חיים. ועיין בט"ז (חו"מ סי' תי"ח סע' י"ח) שהקשה כן.

[ועיין בחידושי הרי"ם (חו"מ סי' כ"ה סק"א) שכתב דדינא דהגמרא בבבא קמא (שם) רק בנתכוין להזיק, אבל אם לא נתכוין להזיק לא אמרינן, ועיין שם באורך כמה כללים בהאי דינא].

עניי שבת

נכסים ידידה, דהא קרי כאן כי תצא אש שלם ישלם, ואע"פ דכבר מת, ומת לאו בר חיובא הוא, אלא משום דלא חשבינן לה כמאן דאדליק השתא בידים, אלא חשבינן לה כמאן דאדליק מעיקרא משעת פשיעה. והכי נמי במי ששם פצצה, משעת שעשה המעשה נתחייב, אע"פ דבשעת ההיזק כבר מת.

ומקשים אמאי חייבין היורשים לשלם על הממון, הא יש קם ליה בדברה מיניה, מצד רוצח שהרג את עצמו.

אך להאמור לא תיקשי כי בעת ההריגה דמי לשוטה שהרי מת.

ברכת מזל טוב

גליון השבוע לזכות ולהצלחת

החתן החשוב אליהו אליעזר בן טובה נ"י עב"ג הכלה המהוללה חיה מינדל בת לאה שתיח"י

לרגל בואם בברית הנשואין בשעתו"מ

יה"ר מלפני אבינו שבשמים שיזכו לרוב אושר ונחת וברכה והצלחה, ולדורות ישרים מבורכים ובנין עדי עד, ויזכו ההורים לראות מלא חפניים נחת, מתוך בריאות איתנה, שמחה וברכה וכל טוב.

זאת למודעי הדברים הנדפסים כאן אינם תמיד

בלשונו של רבינו זצ"ל, מפאת שלפעמים דרכו היתה לכתוב בקצרה, ולתועלת המעינים היה מן הצורך להוסיף תיבות קישור והסבר. הרבה פעמים האריך רבינו בכמה וכמה דרכים ואופנים באותו ענין, ולפעמים עשר ידות על הנדפס כאן. ע"כ במקום שהאריך העתקנו רק חלק מהדברים.

"שלמים מציון"

דברי תורה בפרשת השבוע בהלכה ובאגדה מתורתו של מורנו ורבנו
הגאון הגדול רבי שלוי בן ציון פלמן זצוק"ל
פרשת משפטים

דין שומר באכילת בשר בחלב, בסכין של שחיטה, ובגזירת שמא יטה בשבת

"לא תבשל גדי בחלב אמו". (פרק כ"ג פסוק י"ט).

ופרש"י, "לא תבשל גדי, אף עגל וכבש בכלל גדי וכו'. ובשלושה מקומות נכתב בתורה אחד לאיסור אכילה, ואחד לאיסור הנאה, ואחד לאיסור בישול".

הנה בשר בחלב אסור באכילה, ורבנן גזרו שלא יעלו בשר וגבינה ביחד על השולחן, שכאשר אוכל גבינה לא יעמיד באותו שולחן גם בשר, משום שחוששים שמא ישכח ויבוא לאכול את הבשר ביחד עם הגבינה. והדברים מפורשים במשנה בחולין בריש פרק כל הבשר (דף ק"ג ב'), דתנן "כל הבשר אסור לבשל בחלב וכו', ואסור להעלות עם הגבינה על השולחן וכו'". ופרש"י, "ואסור להעלות, דילמא אתי למיכלינהו כי הדדי, דקא נגעי ובלעי מהדדי וכו'". וכן נפסק להלכה בשו"ע (יו"ד, סימן פ"ח סעיף א') שכתב, "אפילו בשר חיה ועוף, אסור להעלותו על שולחן שאוכל עליו גבינה, שלא יבא לאוכלם יחד. אבל בשולחן שסודר עליו התבשיל, מותר ליתן זה בצד זה".

העמיד שומר שלא יאכל

ובחידושי רעק"א בשו"ע כתב, "אסור להעלותו על שולחן, ולא מהני להעמיד אצלו שומר שישגיח עליו, גן המלך אות ע"א".

מבואר ברעק"א שהאיסור להעלות בשר עם גבינה על השולחן, נאמר גם בשעה שהעמיד שומר שישגיח עליו שלא יאכל את הבשר עם הגבינה. והיינו שמצד הסברא היה מקום לומר שכיון שכל האיסור להעלות בשר ביחד עם גבינה על השולחן, הוא משום שמא יבוא לאוכלו, ולפי זה לכאורה אם יעמיד שומר לשמור שלא יאכל את הבשר יחד עם הגבינה, בטל החשש שמא יבוא לאוכלו, ויהיה מותר להעמיד את הבשר יחד עם הגבינה על השולחן. בכל זאת כותב הרעק"א בשם ספר "גן המלך" שלא מועיל כאן שומר, ואפילו כשעומד שומר ושומר שלא יאכל את הבשר עם הגבינה, ג"כ נאמר האיסור להעמיד את שניהם ביחד על השולחן.

וטעם הדבר שלא מועיל בזה שומר, כתב בספר "גן המלך" (שבסוף שו"ת גינת ורדים, אות ע"א) והביאו בספר "דרכי תשובה" (סק"ו) "כיון ששמירה הזאת צריכה להיות תדירית, שלא תזוז מחשבתו ועינו בלא הפסק כלל והוא לא אפשר, דאי אפשר שלא תסוח דעתו ממנו לשעה קלה". מבואר בדבריו שבמקום שכדי לשמור שלא יעברו את האיסור, צריך שהשומר ישמור כל הזמן שמירה תמידית, ולא תסוח דעתו ממנו אפילו לשעה קלה, לא שייך להעמיד על כך שומר. שלא שייך במציאות שומר שיעמוד וישמור על דבר אחד כל הזמן, בלא להסיח את הדעת אפילו לשעה קלה.

וממילא כשאדם יושב ואוכל גבינה, ומונח על השולחן בשר, השמירה שהשומר צריך לשמור שלא יאכל את הבשר, היא שמירה תמידית, צריך שהשומר כל הזמן עינו ולבו יהיו אך ורק על הבשר לראות שלא אוכלים את הבשר עם הגבינה. ואם הוא יסיח את דעתו לרגע אחד, כבר יש חשש שכשלא יראה יכשלו באיסור בשר בחלב, הרי על כך לא שייך שמירה. ולכן האיסור להעלות בשר עם גבינה על השולחן, נאמר אפילו במקום שיש שומר ששומר שלא יאכל את שניהם יחד.

שומר שלא יטה את הנר בשבת

אולם לכאורה יש לעיין בזה דהנה בשבת ההלכה היא שאסור לקרוא לאור הנר, משום חשש שמא יטה, שחוששים שמא באמצע שיקרא, יטה את הנר כדי לקרב את השמן לפתילה בשביל שידלק יפה, והרי הוא עובר על איסור מבעיר. ובשו"ע (סימן ער"ה סעיף ג') כותב שמועיל בזה להעמיד שומר שישמור עליו שלא יטה, שאם מבקש מאדם אחר

שישמור עליו שלא יטה, מותר לקרוא לאור הנר. ולשון השו"ע הוא, "אם יש אחר עמו וכו', ואומר לו תן דעתך עלי שלא אטה, מותר".

ובגמרא בשבת (דף י"ב ב') מבואר שהחשש שמא יטה אינו רק חשש בעלמא, וגזירה רחוקה שמא יטה, אלא אפילו במקום שצריך לטרוח הרבה כדי להטות שהנר עומד גבוה מאוד, בכל זאת אסור לקרוא לאור הנר שמא יטה. ומובא בגמרא, "אמר רבי ישמעאל בן אלישע, אני אקרא ולא אטה. פעם אחת קרא ובקש להטות, אמר כמה גדולים דברי חכמים שהיו אומרים לא יקרא לאור הנר וכו'", וע"ש עוד. רואים מכל זה שהחשש שמא הוא חשש ממשי, שבאופן הרגיל כשאדם קורא לאור הנר מצוי מאוד שהוא בא להטות את הנר. ומעתה כאשר אדם מעמיד שומר שישמור עליו שלא יטה, צריך שהשומר יעמוד וישמור עליו בהשגחה תמידית שלא יטה, שכיון שהחשש שמא יטה הוא חשש המצוי, ממילא צריך השומר לשמור בהשגחה תמידית שלא יטה, שהרי אם רגע אחד יסיח את דעתו מהשמירה, יש לחוש שמא בדיוק באותו הרגע יבוא הקורא להטות את הנר.

ולכאורה לפי דברי "גן המלך" שבמקום שצריך השגחה תמידית לא מועיל להעמיד שומר, קשה איך מותר בשבת לקרוא לאור הנר בשעה שמעמיד שומר, הרי השמירה בזה צריכה להיות שמירה תמידית בלא הסח הדעת, ובשמירה כזו לא מועיל להעמיד שומר, וצ"ע.

[א"ה, באמת בספר "גן המלך" מתקשה בשאלה הזו, אם בדבר שצריך השגחה תמידית לא מועיל שומר, א"כ איך מועיל שומר כלפי גזירת שמא יטה, וכתב שהגזירה שמא יטה היא רק בגדר חששא בעלמא שמא אור הנר יכהה ויבוא להטות ולתקן את הפתילה, וממילא לכן גדר השמירה הנצרכת בזה, אין זה בגדר שמירה תמידית. וז"ל, "שמנים ופתילות שאסרו חז"ל להדליק בהם בשבת, אין בזה צד התר ע"י שיניח שם שומר על זה, להיות עיניו פקוחות על הנר לבל יבא בהם לידי כישלון וכו'. ותו דבשלמא גבי הטיית הנר, מהניא שמירת חברו כיון שאינו אלא חששא בעלמא שמא יכהה אור הנר ויבוא מתוך כך לתקלה, אבל כשאין לה צהלת אור כלל צריך שיהא השמירה תדירית שלא תזוז עינו ומחשבתו כלל, והוא לא אפשר דאי אפשר שלא תסוח דעתו ממנו לשעה קלה. ומטעם זה יש לאסור שלא להניח על שולחן אחד תבשיל בשר ותבשיל גבינה וכו'"].

*

דין שומר התחדש רק לדבר מצווה

צריך לבדוק את הסכין קודם שחיטה

והנה בעיקר דברי הרעק"א שהביא מ"גן המלך", שבאיסור בשר בחלב שאסור להעמיד בשר על שולחן שאוכל שם גבינה בשעה שאוכל גבינה, לא מועיל בזה להעמיד שומר שישמור שלא יאכל את הבשר עם הגבינה. נראה שמצינו בזה עוד שיטות בפוסקים, שסוברים מטעם אחר שלא מועיל להעמיד בזה שומר.

דהנה בשו"ע בהלכות שחיטה (יו"ד, סימן י"ח סעיף ג') כותב, "צריך לבדוק הסכין קודם שחיטה. ואם לא בדק, לא ישחוט. ואם עבר ולא בדק תחלה, ואח"כ בדק ונמצא יפה, שחיטתו כשרה". וכתב הש"ך (סק"ה), "צריך לבדוק הסכין קודם, ואין לסמוך על מה שירצה לבדוק אחר השחיטה, טור. וכו' והטעם כתב הרשב"א, דשמא ישכח לבדוק אחר השחיטה והרי הוא כאוכל נבלה וכו'".

מבואר בדברי הרשב"א שהביא הש"ך שהסיבה שצריך לבדוק את הסכין דווקא קודם שחיטה, ואין אנו אומרים שיכול לכתחילה לסמוך על

בדיקת הסכין שלאחר השחיטה, הוא משום שחוששים שמא ישכח לבדוק את הסכין לאחר השחיטה, ואז הרי הוא כאוכל נבלה. מבואר שמעיקר הדין היה אפשר לומר שמי שיש לו סכין שאינה בדוקה, הוא יכול לשחוט על דעת לבדוק את הסכין לאחר שחיטה, ואז אם הסכין תהא כשרה נכשיר את השחיטה. והסיבה שהשו"ע פוסק למעשה "ואם לא בדק, לא ישחוט", ולא כתב שאפשר לשחוט ולסמוך על הבדיקה שאחר השחיטה, משום שאנו חוששים שמא ישכח ולא יבדוק.

שומר שמזכירו לבדוק את הסכין

ומעתה יש לדון, אם כל הסיבה שאנו מעכבים את השחיטה כל זמן שהסכין אינה בדוקה, היא רק מחמת זה שמא ישכח ולא יבדוק, א"כ יש לדון מה הדין אם מעמיד שומר שיזכירהו לבדוק את הסכין לאחר השחיטה, האם באופן זה מותר לו לכתחילה לשחוט בלא בדיקת הסכין לפני השחיטה על דעת לבדוק לאחר השחיטה. שהרי כאשר מעמידים שומר, אין את החשש שמא ישכח, שהרי בכל המקומות מצינו ששומר מועיל לשמור על האדם שלא ישכח, וא"כ גם כאן צריך לומר שיועיל להעמיד שומר שלא ישכח לבדוק את הסכין לאחר שחיטה, ובאופן זה יהיה מותר לכתחילה לשחוט בלא בדיקת הסכין לפני השחיטה.

אבל למעשה כתב ב"פתחי תשובה" (סק"ג) שלא מועיל בזה להעמיד שומר, וכתב "ועיין בתשובת זיכרון יצחק סימן ק"ג שכתב, דאף אם יעמיד אחר אצלו ויאמר להזכירו לבדוק אחר השחיטה לא מהני, דאף דבאורח חיים סימן ער"ה לענין קריאה לאור הנר בשבת התירו בכהאי גוונא, דווקא בקריאה דמצווה התירו ע"ש".

מבואר בדבריו דבר חידוש שכל ההתר להעמיד שומר, נאמר דווקא בדבר מצווה, ומה שבשבת התירו לקרוא לאור הנר בשעה שהעמיד שומר, זה דווקא כשקורא קריאה של מצווה, שכיון שזה דבר מצווה לכן התירו להעמיד שומר שישמור שלא יטה, וע"ז זה יוכל לקרוא לאור הנר.

*

אין קורין לאור הנר - אם מועיל שומר בקריאה של רשות

שומר על חברו שלא יטה, כך צריך להיות שנאמר גם בגזירת אין פולין שכל אחד שומר על חברו שלא יטה, ומדוע באמת אסור לבדוק את הבגד מכינים לאור הנר גם בשעה ששנים בודקים ביחד.

ובמגן אברהם (סק"ה) כתב לחלק, "ולפי מה שכתבתי בשם הב"ח לא קשה מידי, דדווקא בקריאה התירו לו, אבל במילי דרשות לא". מבואר במגן אברהם שההבדל בין קריאה שהתירו לשנים לקרוא ביחד בספר לאור הנר, משום שכל אחד נעשה כשומר כלפי חברו שלא יטה, זה נאמר דווקא בקריאה של מצווה שקורא דבר תורה וכיוצא בזה, ומשום שיש בזה מצווה לכן התירו לשנים לקרוא. אבל בדיקת בגד מכינים אין בזה מצווה, וזה נחשב כדבר הרשות, ובזה לא נאמר ההתר בשנים.

מבואר בזה דדעת המגן אברהם שכל דין שומר התחדש רק בדבר מצווה, וכדברי הפתחי תשובה ביורה דעה, ומה שהותר לקרוא לאור הנר בשנים וכל אחד נחשב כשומר לחברו, הוא דווקא בדבר מצווה, ולא בדבר הרשות.

אבל בט"ז (סק"ג) מיישב באופן אחר, וכתב "אבל שנים קוראים ביחד, משמע דלענין פולין אין חילוק דאפילו בשנים אסור, דכל אחד שהוא מפלה ובדוק אחר כנים הוא בודק במקום אחר והוי ליה כמו לענין קריאה בב' ענינים. אם לא שאחד מפלה והשני משמרו שזה ודאי מותר". מבואר בט"ז חילוק אחר, שהטעם שבדין "אין פולין לאור הנר" לא נאמר התר בשנים, שגם כאשר שנים בודקים ביחד את הבגד אסור לבדוק לאור הנר, ואין אנו אומרים שכל אחד הוא שומר לחברו, הוא משום שכל אחד בודק ומוציא את הכינים ממקום אחר בבגד, וממילא כל אחד עסוק בבדיקה במקומו, ואינו יכול להשגיח על חברו שלא יטה. ודווקא בקריאה בספר כאשר שניהם עסוקים בענין אחד, אנו אומרים שכיון שהם עסוקים בקריאה באותו מקום, ממילא כל אחד מוגדר כשומר ביחס לחברו, שאם חברו יבוא להטות הוא ישגיח שלא יטה. אבל בבדיקת בגד מכינים זה דומה לשנים שקוראים בספר בשני ענינים, שאז אנו אומרים שכל אחד עסוק בענינו ואינו יכול להיות שומר על חברו שלא יטה, ואותו דבר בדין אין פולין כאשר שנים בודקים יחד את הבגד כל אחד עסוק בבדיקה במקומו, וממילא אינו יכול להשגיח על חברו שלא יטה.

מבואר בט"ז שחולק על המגן אברהם, וסובר שגם בדין "אין פולין לאור הנר" מועיל שומר, אלא ששנים שבודקים יחד את הבגד במציאות אין כאן שומר, שכל אחד עסוק בבדיקתו ואינו שומר על חברו. אבל אם באמת אחד יבדוק את הבגד, ויבקש מחברו שאינו בודק שישגיח עליו שלא יטה, מפורש בט"ז שבדודאי הוא נעשה שומר כלפיו, ויהיה מותר

והנה בסעיף ב' השו"ע כותב לענין ההלכה שאין קורין לאור הנר, וכתב "ודווקא אחד, אבל שנים קורים ביחד, שאם בא האחד להטות (פירוש, להטות הנר כדי שייגיע השמן לפתילה), יזכירנו חברו. והוא שקורים בענין אחד, שאז ישגיח האחד במה שיעשה חברו, אבל בשני ענינים לא". מבואר בשו"ע שההלכה שאסור לקרוא לאור הנר נאמרה דווקא כשאדם אחד קורא לבדו בספר, אבל כאשר שנים קוראים יחד בספר באותו ענין, מותר לקרוא לאור הנר. משום שכל אחד נחשב כשומר כלפי השני, שאם אחד ירצה להטות את הנר, השני יזכירהו שאסור להטות. ובשורש הדין בהלכה הזו התחדש דין שומר, שמוותר לקרוא לאור הנר כאשר יש שומר ששומרהו ומזכירנו שלא יטה.

אבל יש לדייק שהשו"ע כותב את ההלכה הזו רק כלפי האיסור לקרוא לאור הנר, אבל כלפי ההלכה שאין פולין לאור הנר לא כתב שאם שנים פולין ובדקים ביחד את הבגד שאין בו כינים מותר להם לבדוק לאור הנר. ומדויק בזה שבדין "אין פולין לאור הנר" לא נאמר התר של שנים, שגם אם שנים בודקים ביחד את הבגד, אין התר לבדוק כן לאור הנר. וכן כתבו למעשה במגן אברהם (סק"ד) ובט"ז (סק"ג).

אין פולין לאור הנר - בשני אנשים

ולכאורה יש להבין מדוע באמת בדין אין פולין לאור הנר לא נאמר התר של שנים כמו בדין "אין קוראים לאור הנר", הרי כמו שבקריאה בספר אנו אומרים שכאשר שנים קוראים ביחד אין גזירת שמא יטה שכל אחד

לו לבדוק לאור הנר. ואע"פ שבדיקת בגד שאין בו כינים אין זה דבר מצווה, בכל זאת מבואר בט"ז בפשיטות שמועיל בזה שומר. וחולק בזה על דברי המגן אברהם שכותב שרק בדבר מצווה הקילו שמועיל שומר, ולא בדבר הרשות.

דברי פתחי תשובה במחלוקת שניים

ומבואר בזה מחלוקת הפוסקים בין המגן אברהם לט"ז, אם ההתר של "שומר" נאמר דווקא בדבר מצווה או אפילו בדבר הרשות. לדעת המגן אברהם דין זה נאמר רק בדבר מצווה, ולכן בדין אין פולין לאור הנר אין התר לשנים לבדוק את הבגד ביחד, שהרי אין זה דבר מצווה ואין בזה התר של שומר. אבל לדעת הט"ז אפילו בדבר הרשות יש התר להעמיד שומר, אלא שבדין אין פולין לאור הנר כאשר שנים בודקים את הבגד ביחד אין זה נחשב לשומר, שכל אחד עסוק לבדוק במקומו ואינו שומר על חברו. ולפי זה בהלכה של "אין קוראים לאור הנר", לדעת

המגן אברהם מה שהותר לקרוא כשמעמיד שומר זהו דווקא כשקורא דבר מצווה, אבל בקריאת דבר הרשות אין התר להעמיד שומר. ולדעת הט"ז אפילו בדבר הרשות מותר להעמיד שומר ולקרוא לאור הנר.

ומעתה דברי הפתחי תשובה ביו"ד שכותב לגבי סכין של שחיטה, שאין התר לשחוט בלא לבדוק את הסכין לפני השחיטה מחשש שמא ישכח לבדוק לאחר השחיטה, וכותב שאפילו כשמעמיד שומר שיזכירהו לבדוק לאחר השחיטה ג"כ לא מועיל השומר, כיון שאין זה דבר מצווה, ודין שומר מועיל רק בדבר מצווה. הרי דבריו הללו במחלוקת הם שנויים, שכל דבריו הם רק לדעת המגן אברהם, אבל לדעת הט"ז באמת אפילו בדבר הרשות מועיל להעמיד שומר, ובאמת יש לעיין לדבריו מה הדין בסכין של שחיטה אם כשמעמיד שומר שיזכירהו לבדוק לאחר השחיטה, יהיה מותר לשחוט בלא בדיקה.

*

פלוגת מג"א וט"ז בשנים שקוראים ופולין יחד

אמנם באמת בדברי המשנה ברורה מדויק שאין מחלוקת בין המגן אברהם לט"ז, ובעיקר הדברים סובר המגן אברהם כדעת הט"ז שמועיל להעמיד שומר אפילו בדבר הרשות. וכל המחלוקת בין המגן אברהם לט"ז הוא דווקא בהלכה של שנים קוראים לאור הנר, שמוותר לשנים לקרוא יחד בספר לאור הנר משום שכל אחד מוגדר כשומר ביחס לחברו, בזה נחלקו דעת המגן אברהם הוא שהתיר זה נאמר דווקא לבדוק מצווה ולא לבדוק הרשות, שכיון שבעצם כל אחד קורא בספר ואינו עסוק בשמירה על חברו, ממילא רק לבדוק מצווה הקלו להחשיב את כל אחד שומר ביחס לחברו ולא לבדוק הרשות. ואילו הט"ז סובר שאפילו לבדוק הרשות הקלו, ואמרו שכל אחד נחשב כשומר לחברו.

אבל במקום שמעמיד שומר שיעמוד וישמור שלא יטה, מדויק במשנה ברורה שלכולי עלמא מועיל העמדת שומר הזה אפילו לבדוק הרשות.

דהנה במשנה ברורה (סק"ו) מביא את המחלוקת בין המגן אברהם לט"ז, לענין ההלכה שמוותר לשנים לקרוא יחד בספר שכל אחד הוא שומר ביחס לחברו, ומביא שנחלקו המגן אברהם והט"ז אם התיר זה נאמר דווקא בקריאה של מצווה, או אפילו בדבר הרשות. וז"ל, "אבל שנים קורין ביחד שאם בא האחד להטות יזכירו חברו, ודווקא לענין קריאה שהוא מילתא דמצווה התירו בזה אבל לא לענין רשות כן כתב המגן אברהם, ומדברי הט"ז סק"ג משמע שהוא חולק על זה". ובמשנה ברורה בסק"ה, כותב על עיקר הדין שמוותר לשנים לקרוא יחד לאור הנר, שהתיר זה נאמר דווקא בדין "אין קוראים לאור הנר", אבל לא נאמר בדין "אין פולין לאור הנר", וכתב "אבל שנים קורין ביחד, אבל אין פולין, אם לא שאחד מפלה והשני משמר שזה ודאי מותר". מבואר במשנה ברורה בפשיטות שבדין "אין פולין לאור הנר" אם יעמיד שומר שישמרנו שלא יטה, מותר לבדוק את הבגד מכינים. ודווקא ההתר של שנים לא נאמר בדין אין פולין, אבל להעמיד שומר שישמור על זה מותר.

ולכאורה תמוה מאוד, אם המחלוקת בין המגן אברהם לט"ז היא מחלוקת כללית בכל דין "שומר", אם ההלכה שמועיל להעמיד שומר התחדש רק לבדוק מצווה או גם לבדוק הרשות, א"כ תמוה מאוד איך כתב בפשיטות בדין אין פולין שאם מעמיד שומר שישמורנו שלא יטה מותר לבדוק את הבגד, הרי לדעת המגן אברהם דין שומר נאמר רק בדבר מצווה, ובדיקת הבגד מכינים אין זה נחשב כדבר מצווה.

שומר לבדוק הרשות בשנים שקוראים יחד

אלא מוכח מזה דעת המשנה ברורה שכל דברי המגן אברהם נאמרו רק בדין ההתר של שנים קוראים לאור הנר, ובזה סובר שההתר של שנים קוראים שנאמר בזה שכל אחד מוגדר כשומר ביחס לחברו, נאמר רק

בדבר מצווה ולא בדבר הרשות. אבל כשמעמיד שומר שישמורנו שלא יטה, בוודאי שאין הבדל בין דבר מצווה לבדוק הרשות, ובכל האופנים מועיל העמדת השומר. ולכן בדין "אין פולין לאור הנר" אם יעמיד שומר שישמרנו שלא יטה מועיל העמדת השומר, ויהיה מותר לו לבדוק את הבגד מכינים לאור הנר.

שומר בדבר הרשות

ומעתה לפי זה כשמעמיד שומר שישמרנו שלא יטה, לכולי עלמא מותר לקרוא אפילו דבר הרשות, שההתר של העמדת שומר שכתב השו"ע בסעיף ג' שכתב "אם יש אחר עימו וכו' ואומר לו תן דעתך עלי שלא אטה, מותר", הוא התיר שנאמר בין אם הקריאה היא דבר מצווה ובין אם היא דבר הרשות, שבזה מודה המגן אברהם שמועיל שומר אפילו לבדוק הרשות. ולפי זה דברי הפתחי תשובה שכתב בהלכות שחיטה שכל ההתר של שומר נאמר דווקא בדבר מצווה ולא בדבר הרשות, הם דלא כחד, שהפתחי תשובה מדבר באופן שמעמיד שומר שכל מהותו הוא להזכירו שיבדוק את הסכין אחר השחיטה, ועל זה כותב שלא מועיל בזה שומר כיון שאין זה דבר מצווה, שכל מה שמועיל שומר שלא יטה הוא רק בדבר מצווה ולא בדבר הרשות. ולפי מה שנתבאר תמוה שהרי באופן כזה שמעמיד שומר שישמרנו שלא יטה, מותר לו לקרוא אפילו דבר הרשות. וכל דברי המגן אברהם נאמרו רק לענין ההתר של שנים קוראים לאור הנר, אבל כשהשומר עומד רק לשמור את מה שביקשו ממנו, בוודאי מועיל העמדת השומר אפילו לבדוק הרשות, וצ"ע.

*

בדעת הפתחי תשובה

ובדעת ה"פתחי תשובה" מוכח שסובר שיטה חדשה שכל דין שומר התחדש אך ורק לבדוק מצווה, ואפילו במקום שמעמיד שומר שכל תפקידו לשמור שלא יטה, בכל זאת אם הקריאה שרוצה לקרוא לאור הנר אינה קריאה של מצווה, אין התיר לקרוא לאור הנר. שהקולא שהקלו שיהיה מותר לקרוא לאור הנר כשמעמיד שומר, נאמרה דווקא כשמדובר בקריאה של מצווה, אבל אם אין זה קריאה של מצווה אין התיר להעמיד שומר. ויתכן שלמד בדעת המגן אברהם שלא כהבנת המשנה ברורה, וסובר שכך היא דעת המגן אברהם, ומה שהמגן אברהם כתב את דבריו דווקא בהלכה של שנים שקוראים לאור הנר, אין זה מוכח שזהו דין דווקא בהלכה הזו, אלא הוא הדין בכל ההתר של שומר, שזהו דווקא בדבר מצווה.

אסור לאכול חצי שעה סמוך לקריאת שמע של ערבית

אמנם לכאורה קשה דהנה בדין קריאת שמע של ערבית כותב השו"ע (סימן רל"ה סעיף ב'), "אסור להתחיל לאכול חצי שעה סמוך לזמן קריאת שמע של ערבית". וכתב המשנה ברורה (סק"ח), "ואם ביקש מאחד שיזכירנו להתפלל, ליכא אסורא להתחיל לאכול אפילו כשכבר הגיע זמן קריאת שמע". ומקור הדברים מביא בשער הציון, שהוא מהמגן אברהם, (כך מוכח מדבריו).

ומבואר בזה שמועיל להעמיד שומר להזכיר שיתפלל מעריב, שהרי האיסור להתחיל לאכול משהגיע זמן קריאת שמע של מעריב, הוא מחשש שמא ימשך בסעודתו ומתוך כך ישתקע בשינה, וישכח להתפלל ולקרוא קריאת שמע. וממילא אם מעמיד שומר שיזכיר לו להתפלל מעריב, שוב אין חשש שישכח, ולכן באופן זה מותר לו לאכול אפילו לאחר שהגיע הזמן.

דהנה מסתימת הדברים מבואר שההתר לאכול כשמעמיד שומר הוא אפילו אכילה של רשות, שאפילו אם הסעודה שסועד אינה מוגדרת כסעודת מצווה, אלא סעודת הרשות, אעפ"כ מועיל להעמיד בזה שומר שיזכירהו לקרוא קריאת שמע ולהתפלל. ומפורש בזה שההלכה של שומר היא אפילו בדבר הרשות, שאפילו באכילה של רשות מותר לאכול כשמעמיד שומר.

ומעתה תמוה מאוד דעת ה"פתחי תשובה" שסובר שכל דין שומר התחדש רק בדבר מצווה, ובשבת שמוותר לקרוא לאור הנר כשמעמיד שומר מדובר דווקא בקריאה של מצווה, דהנה באיסור אכילה לפני תפילת מעריב רואים שמועיל שומר אפילו כשהאכילה היא אכילת רשות. ובפרט אם הפתחי תשובה סובר כך בדעת המגן אברהם, שלמד במגן אברהם בהלכות שבת שכל דין שומר התחדש רק בדבר מצווה, א"כ מעתה קשה סתירה במגן אברהם, שבדיני תפילת מעריב הוא מתיר להעמיד שומר ולאכול סעודת הרשות, וקשה איך מועיל בזה שומר מאחר שאינו דבר מצווה.

שומר כשהחשש שישכח מלעשות מצווה

ונראה לחלק בין ההלכה שאסור לקרוא לאור הנר בשבת שמא יטה, לבין ההלכה שאסור לאכול לפני תפילת ערבית שמא ימשך בסעודתו וישתקע בשינה וישכח להתפלל. דהנה בשבת האיסור לקרוא לאור הנר הוא מחשש שמא יקום ויעשה עבירה, שהחשש שמא מתוך הקריאה ישכח ששבת היום ויעשה עבירה ויטה את הנר ויעבור בזה על איסור מבכיר.

שבמקום כזה כשהקלו שמועיל שומר, הקולא היא אפילו לסעודת הרשות. שכיון שאין לנו חשש שעל ידי מעשיו יקום ויעשה מעשה חטא, אלא רק ישכח מלעשות מצווה, ממילא כשיש שומר שמזכיר לו להתפלל, בטל החשש הזה, ומותר לאכול אפילו דבר הרשות. ובוזה יש ליישב את השיטה המובאת ב"פתחי תשובה" שכל מה שהותר בשבת לקרוא לאור הנר כשמעמיד שומר, זהו דווקא קריאה של מצווה, שכיון שהמעשה הזה קרוב לעשיית איסור בידים, ממילא יותר מחמירים בזה וההתיר של שומר נאמר דווקא בדבר מצווה. אבל בתפילת ערבית שאסור לאכול לפני התפילה שמה ישכח להתפלל, כיון שאין כאן חשש שיקום ויעשה עבירה, אלא רק שישכח מלהתפלל, ממילא בזה הקלו יותר שמועיל שומר אפילו באכילת רשות, ואין צריך דווקא אכילה של מצווה.

כמעט עברתי על שלשה לאוין

התרגום. וממילא צריך להבין את דברי ר' זלמן שאמר, שהיה עובר על "לא יתרגם", הרי כשרצה לקרוא שנים מקרא ואחד תרגום מתוך החומש, הוא לא תרגם מעצמו את המקרא, אלא התרגום אונקלוס נדפס בתוך החומש והיה בדעתו לקרוא את זה מתוך החומש ועל כך לא נאמר האיסור של "לא יתרגם".

שלשה לאוין

עוד יש להבין בדברי ר' זלמן שאמר שאילו היה קורא בספר היה עובר על "שלשה לאוין מדברי סופרים", ולכאורה אין בזה שלשה לאוין, שכל ההלכות הללו שחכמים אמרו במצא ספרים, שלא יקרא פרשה וישנה, ולא יתרגם, ולא יקראו שנים ביחד בענין אחד, אין זה שלש הלכות נפרדות שכל אחד מוגדר כאיסור בפני עצמו, עד כדי כך שאפשר להגדיר את זה כשלשה לאוין מדברי סופרים. אלא יסוד כל הדינים הללו נובעים מהלכה אחת, שחכמים אסרו להשתמש בספר שימושים כאלו שיכולים להזיק את הספר, וממילא כל הדברים שיש חשש שאילו ישתמש בהם בספר הם יביאו לידי קריעת הספר, אסרו חכמים לעשות כן. ולכן אסור לקרוא פרשה ולשנות, ואסור לתרגם, ואסור לשנים לקרוא ביחד, משום שבכל הדברים הללו הם עלולים להזיק לספר ולהביא לידי קריעתו. ומעתה העובר על כל זה אינו מוגדר כעובר על שלשה לאוין, אלא רק כעובר על איסור אחד שגורם לקריעת הספר.

וכל המושג של שלשה לאוין מדברי סופרים, שייך דווקא כאשר חכמים גזרו שלשה איסורים שאין שום קשר בין אחד לחברו, וכל איסור יש לו סיבה אחרת, בזה שייך לומר שמי שעובר על כולם נחשב לו שעובר על שלשה איסורים מדברנן. אבל כאשר חכמים גזרו גזירה אחת שאסור לעשות שימוש שמביא לידי קריעת הספר, והם קבעו גדרים מה מוגדר כתשמיש שגורם שיכול להזיק את הספר ואסור, ומה אינו מוגדר כתשמיש המזיק ומותר, הרי העובר על זה אי אפשר לקרואו כעובר על שלשה לאוין, אלא הוא עובר על איסור אחד בלבד, שמשמש בספר בצורה אסורה. ומה שעושה שלש פעולות שחכמים קבעו שהם גורמות להפסד הספר, אין זה נחשב כשלשה איסורים, עד כדי כך שאפשר לומר על זה "עברתי על שלשה לאוין מדברי סופרים".

אסור ללמוד מספרי חברו

עוד יש לתמוה בעיקרי הדברים, דהנה ברמ"א באו"ח (סימן י"ד סעיף ד') כותב, "אסור ללמוד מספרים של חברו בלא דעתו, דחיישינן שמא יקרע אותם בלמודו". ובמשנה ברורה (סקט"ז) כותב, "אסור ללמוד מספרים של חברו בלא דעתו, אפילו באקראי בעלמא, דחיישינן שמא יקרא בהן הרבה עד שיתקרעו מרוב המשמוש". מבואר בזה שיש איסור לקרוא בספר של חברו שלא מדעתו, ואפילו באקראי בעלמא זה אסור.

ומעתה מדברי ר' זלמן נראה שבעצם הדבר אילו היה קורא את הפרשה פעם אחת לבדו היה מותר היה לו לקרוא בחומש הזה, וכל מה שחשש לאיסור הוא רק מצד הדין "לא יקרא פרשה וישנה, ולא יתרגם, ולא יקראו שנים ביחד", אבל לולי זה לקרוא את הפרשה פעם אחת לבדו, אין בזה איסור. ולכאורה תמוה, הרי מפורש ברמ"א שאסור לקרוא בספר של חברו שלא מדעתו, ואיסור זה הוא אפילו כשקורא בספר רק פעם אחת מקרא. ומדוע ר' זלמן לא נבהל מצד האיסור הזה, שהיה עובר אילו היה קורא בספר הזה. ומה שבטור בחו"מ כתוב לגבי מצא ספרים שמוותר לקרוא פרשה פעם אחת אם אינו קורא ושונה או מתרגם וכו', מדובר בספרים הכתובים על קלף שיש חשש שאם לא יקרא בספר הוא ינזק, לכן התירו פעם בשלושים יום לפתוח את הספר ולקרא בו כדי שלא יבוא לידי הזק. אבל בסתם ספרים שאין שום חשש להזק, יש איסור לקרוא בהם אפילו פעם אחת ואפילו באקראי בעלמא.

וממילא במקום כזה שיש לנו חשש שמא מתוך מעשיו יעשה עבירה, י"ל שאפילו שהקלו שמוותר לקרוא לאור הנר כשמעמיד שומר, בכל זאת הקולא זהו נאמרה דווקא בקריאה של מצווה ולא בדבר הרשות. שאע"פ שהשומר שומר שלא יטה, בכל זאת כיון שסוף סוף הקריאה לאור הנר מוגדר כמעשה שקרוב לחטא, לכן הקולא של שומר נאמרה דווקא בדבר מצווה ולא בדבר הרשות. אבל בתפילת ערבית האיסור לאכול משהגיע זמן התפילה, אינו מחשש שמא יקום ויעשה מעשה עבירה בידים, אלא החשש שמא מתוך סעודתו ישכח לעשות מצווה שישכח להתפלל ולקרוא קריאת שמע. א"כ כשאדם אוכל לפני מעריב, אין נחשב שמעמיד את עצמו במצב של קרוב לחטא, עד כדי כך שהוא עלול לקום ולעשות מעשה עבירה, אלא הוא רק מעמיד את עצמו במצב שיכול לשכוח מלהתפלל. וממילא י"ל

בספר "תולדות אדם" הנהגותיו של רבי זלמן מווילנא - אחיו של מאור הגולה רבי חיים מוולאדין (עמוד כ"ה), כתוב "סיפר לי ר' יונה מווילנא, פעם אחת למד בבית המדרש הגדול בליל שבת אחר הסעודה, ויבוא גם ר' זלמן שמה ויבקש חומש לקרוא בו שנים מקרא ואחד תרגום, ואחד מלומדי בית המדרש הביא לו חומש. וישאל ר' זלמן את האיש, הגידה נא לי האם החומש שלך הוא? ויען האיש, לא אדוני אבל מצאתי אותו במקום פלוני ולקחתיו משם. ויהי כשמוע ר' זלמן את דברי האיש, ויאמר כמה גדול מאמר הנביא "שמו לבבכם על דרכיכם", כי הטעות לפתח רובץ והמכשלה קרובה לבוא אל האדם, וכמעט רגע קט עברתי ברגעים האלה בשלשה לאוין מדברי סופרים. הדבר יצא מפיו, ור' יונה חרד לקראתו, ויאמר לא אכחד ממך אדוני כי השלשה לאוין מדברי סופרים שאמרת נסתרו דרכם מנגד עיני. ענה ר' זלמן ואמר, אבל השלשה לאוין האלה לא נפלאו ולא רחוקים הם ממך, כי הם נובעים ממסכת והלכה שאתה לומד כעת (ור' יונה למד בעת ההיא מסכת בבא מציעא).

שהנה בטור באו"ח (סימן ער"ה) כותב, "אין קורין לאור הנר שמא יטה וכו', ודווקא אחד אבל שנים קורין ביחד שאם בא אחד להטות יזכירו חברו, וכגון שקורין בענין אחד שאז ישגיח אחד במה שעושה חברו, אבל אם קורין בשני ענינים לא", ע"כ. ולפי זה כאשר רציתי לקרוא בחומש שנים מקרא ואחד תרגום, כיון שעתה הוא לילה ואור הנר הוא המאיר בבית המדרש, לכן חשבתי לבקש מאיש אחד שיקרא עימי יחד בחומש באותו הענין לאור הנר. והנה בטור בחו"מ (סימן רס"ז) כתב, "מצא ספרים וכו', לא יקרא פרשה וישנה, ולא יתרגם, ולא יהיו שנים קורין יחד בענין אחד", ודבריו הם כמעט לשון התלמוד בבבא מציעא. ומעתה אמר ר' זלמן השלשה לאוין אשר כמעט עברתי עליהם, הנה גלויים לפניך, אילו הייתי קורא וישנה, ומתרגם, ביחד עם אדם נוסף, בענין אחד, בספר שלא מדעת הבעלים, הייתי עובר א - על לא יקרא פרשה וישנה, ב - על לא יתרגם, ג - על לא יהיו שנים קוראים יחד בענין אחד. הנה ר' זלמן רצה לקרוא בליל שבת לאור הנר שנים מקרא ואחד תרגום, וכדי שיהיה מותר לקרוא לאור היה בדעתו לבקש מאדם נוסף שיקרא יחד עימו, וכאשר שנים קוראים ביחד בענין אחד מותר לקרוא לאור הנר. ועל זה אמר כיון שהספר הזה אינו שלו ולא קיבל על כך רשות מבעל הספר, ממילא חל בזה הדין שנאמר במצא ספרים שאסור לקרוא פרשה ולשנות, ואסור לקרוא פרשה ולתרגם, ואסור לקרוא שנים יחד בענין אחד, ועל כן אילו לא היה מתבונן על זה שלא קיבל רשות מבעל הספר, היה יוצא שהיה עובר על שלשה לאוין מדברים סופרים.

לא יתרגם

ולכאורה יש לעיין בזה כמה דברים, ראשית מה שאמר ר' זלמן שאילו היה קורא שנים מקרא ואחד תרגום מהחומש הזה, היה עובר על האיסור של "לא יתרגם". ובפשוטו זה לא מובן דהנה האיסור לקרוא ולתרגם נאמר דווקא כשהתרגום אינו כתוב בתוך הספר, שבוזה אנו אומרים שאם אדם קורא פרשה מתוך הספר ומתרגם, הרי בכדי שיוכל לתרגם את המקרא כראוי צריך לקרוא בספר בעיון רב, וממילא יש חשש שמא מתוך עיונו הגדול ינזק הספר, ולכן נפסק להלכה שכשמוצא ספר אסור לקרוא פרשה ולתרגם. א"כ כל זה שייך דווקא בתרגום שלא כתוב בתוך הספר, שאז יש לנו את החשש שאם יקרא פרשה ויתרגם מעצמו, הספר ינזק מכח עיונו. אבל אם התרגום כתוב בתוך הספר, כמו חומש שיש בו תרגום אונקלוס, ובדעתו לקרוא את הפרשה ולתרגם, בזה אין חשש שהספר ינזק מחמת קריאתו את התרגום, שכדי לקרוא את התרגום הזה לא צריך להשקיע עיון רב בקריאה, אלא קורא את התרגום כמו שכתוב בחומש ותו לא מיד, ובוודאי שאין בזה איסור ומותר לכתחילה לקרוא מהחומש הזה פרשה עם

מחוסר מקום לא הודפסו השבוע עובדות והנהגות

ניתן להשיג את העלון בכל שבוע בטלפון 0527120854 או במייל 7120854@gmail.com

יחי ראובן

מתוך הספר "יחי ראובן" מאוצרותיו של הגאון הצדיק רבי ראובן קרלנשטיין זצ"ל

סדר הגלגולים בעולם

ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם (כא, א)

בחור חסידי הגיע אל מרן ה"חזון איש" זצ"ל ושאלה בפיו: הוא מצא שילינג ומבקש לדעת האם זכה בו או שיש מקום להחמיר?
שילינג היה מטבע קטן בשווי חמישים פרושות, אך בכל זאת מדובר רש"י בשווה פרוטה. ואף כי ההלכה היא שמוצא מעות מפורזות הרי אלו שלו, כלומר: הכסף שייך למוצא - מכל מקום יתכן שיש מקום להחמיר ולחשוש שהמאבד לא התיימש מהמטבע שאבדה לו, כי אמנם אם הוא מסוג בני האדם הממששים בכיסם בכל שעה ושעה, וראה שהכסף אבד לו, מסתבר שאכן התיימש, אבל אם אינו כזה וכלל לא בדק בכיס, הרי שלא התיימש ומדובר בייאוש שלא מדעת, ולא פשוט שהמטבע שייכת למוצא.

ה"חזון איש" פסק שמוותר לו לקחת את המטבע ואין שום מקום להחמיר בזה, משום שזה נכנס לגדר שכך רצה הקב"ה - שהכסף שלו יהיה אצלך. המוצא - שכאמור היה בחור חסידי - נענה ואמר לחזו"א, כי בעצם אלו הם דברי ה"בעל שם טוב".

כי הנה הוזהר הקדוש (משפטים צד ע"א), על הפסוק "ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם" ועל התרגום שאומר "ואלין דינא די תסדר קדמיהון" [אלו הדינים שיש לסדר לפניהם], כתב בזה הלשון: "אלין אינון סדורין דגלגולא", כלומר: זה סוד הגלגול.

על אלו גלגולים מדובר כאן?

ביאר ה"בעל שם טוב": לפעמים אדם בא לדין אצל דיינים מומחים ומוסמכים, והם מחייבים אותו. הוא עצמו יודע שאינו חייב ונפלה כאן טעות, אבל כך יצא דין תורה לפי הענין ולפי העדים. אל תתמה על כך - אומר ה"בעל שם טוב" - מכיון שזה סדר הגלגול. נכון, כאן באמת אינך חייב, אך בכל זאת חייבו אותך משום שבגלגול הקודם היית חייב לפלוני ולא שילמת לו. גלגול, אפוא, מן השמים את העניינים כך שתשלם שלא כדין, ועליך רק לשמוח שכעת נפטרת מהתשלום שהיית חייב בגלגול הקודם.

נענה ה"חזון איש" בראשו לעומתו ואמר: אסביר לכם מה אמר ה"בעל שם טוב". אתה הרי טוען שיתכן והבעלים לא בדקו בכיסים וממילא לא התיימשו. אם כך, איך יכול להיות שהדין הוא שהמוצא מעות מפורזות הרי אלו שלו? התשובה היא - המש"ח ה"חזון איש" - שגם אם הוא באמת לא משמש בכיסו, כך היה צריך להיות! הקב"ה רוצה שדוקא אותו אדם יחזיר לך כסף ולא שתקבלנו מן ההפקה. הלא אם המאבד ימשמש בכיסו ויתיימש, יוצא שאתה לוקח מההפקה והוא לא מחזיר לך שום דבר. מה עושה הקב"ה? - מסובב שאותו אדם לא ימשמש בכיסו ולא יתיימש, וכך יוצא שאתה לוקח ממנו והוא מחזיר לך, וזה סדר הגלגולים!

עבד עברי - משפט ולא חוק

כי תקנה עבד עברי שש שנים יעבד ויבשבעת יצא לחפשי חנם (כא, ב)

רש"י מביא מחז"ל: "כי תקנה עבד עברי - עבד שהוא עברי. או אינו אלא עבדו של עברי, עבד כנעני שלקחתו מירשאל, ועליו הוא אומר 'שש שנים יעבד', ומה אני מקיים (ויקרא כה מו) 'והתנחלתם אתם', בלקוח מן הגוי, אבל בלקוח מירשאל יצא בשש, תלמוד לומר (דברים טו יב) 'כי ימכר לך אחיך העברי', לא אמרתי אלא באחריך".

והקשה האלשיך הקדוש: מדוע באמת התורה הקדושה כותבת לשון זו - "כי תקנה עבד עברי", באופן שיהיה מקום לשעות ולחשוב שהכוונה כי תקנה עבד מאדם עברי, אבל העבד הוא כנעני? אפשר היה לכתוב פשוט - "כי תקנה עברי", ממילא לא היה מקום לשאלה.

עוד הקשה האלשיך, וכי קונה הוא "עבד עברי"? הלא בשעת הקנין הלה עדיין אינו עבד, הוא יהודי רגיל, ורק אחרי שקונוהו נעשה עבד. מדוע אפוא נקט הכתוב בלשון "כי תקנה עבד עברי"?

גם ההמשך - "שש שנים יעבד" - לכאורה אינו מובן, וכי לאינו מטרה קנה את העבד, לא בכדי שיעבד? ברור שיעבוד שש שנים. כל החידוש הוא בכך ש"בשביעית יצא לחפשי חנם", אבל זה ש"שש שנים יעבד" - מה החידוש? ברור שקנה את העבד בכדי שיעבד!

רבתי! אמרתם בבוקר "והערב נא", הנה - יהיה לכם "והערב נא"...
נפתח בקושיא גדולה. הפרשה פותחת במילים "ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם". כידוע, "משפטים" אלו הן המצוות השכליות, דינים שמבינים אותם בשכל, הגיוניים. "חוקים", לעומת זאת, הם דינים שאין לנו בהם הבנה כלל, בבחינת "חוק נתן ולא יעבור", דברים שהם נגד ההגיון והשכל הישר. ומה הם אותם "משפטים"?

הראשון שבהם הוא: "כי תקנה עבד עברי". הבה ונראה האם דין עבד עברי הוא חוק או משפט:

"שש שנים יעבד ובשביעית יצא לחפשי חנם" - למה? הרי שילמתי תמורתו מחיר מלא, טבין ותקילין. זה מובן בשכל? לא.

ובשש שנים האלה אסור לו לאדון לעבוד בו "עבודת עבד", נאסר עליו לתת לו עבודה בויהי, מלאכות שתלמיד עושה לרבו, כגון: להוליך כליו לבית המרחץ - עבד עברי לא עושה לאדונו. זה לא דאורייתא - "לא תעבוד בו עבודת עבד". לסייע לו בנעילת הנעליים? אסור, לאו דאורייתא.

קניתי עבד במיטב כספי, אסור לי לתת לו עבודות?

מה יעשה יהודי זקן שלא יכול לנעול לבד את נעליו ורק העבד נמצא בבית? בן חורין מותר לעבוד עבודת עבד, בעבד עברי - אסור לעבוד עבודת עבד... עומד לו הזקן בחלון, מחכה שמישהו יעבור שם ויוכל לבקש ממנו עזרה עם הנעליים... האמת שאולי זה כן מותר לבקש מהעבד שיעמוד הוא בחלון במקום אדונו הזקן ויחפש בן אדם שינעל לו נעליים. סוף סוף עובר יהודי והעבד קורא לעברו: "בא תעשה מצוה, יש פה יהודי זקן שצריך להלביש לו את הנעליים...".

"כן, אני כבר נכנס".

בינתיים העבד יושב ומעשן נרגילה, וכשהיהודי מהרחוב נכנס מצביע העבד על הזקן ואומר: "כן כן, פה, הנה, תיגש אליו, תלביש לו את הנעליים. נעל אחת ועוד נעל אחת".

היהודי ניגש אל הזקן, מתכופף לכיוון הנעליים ובינתיים מתעניין: "ומי זה?" "אה, זה?" עונה הזקן, "זה העבד שלי, אסור לי להגיד לו לעשות מלאכות כאלו!" האם זה דבר המתנייעב על השכל, רבתי? זה משפט? הלא זה חוק! מלבד זאת מצווה התורה על האדון: "כי טוב לו עמך" (דברים טו טו), עליך לדאוג לו ממש כפי שהנך דואג לעצמך, ודרשו חז"ל (קידושין טו ע"א): "עמך במאכל, עמך במשתה".

הבעלזאסטע הלכה וקנתה לחמניות טריות, ונשאר לחם שחור מאתמול. מי יאכל את הלחם שחור ומי יאכל את הלחמניות? האדון את הלחם השחור והעבד את הלחמניות הטריות והריחניות.

הביאו לאדון משלוח מנות, בקבוק יין חד בדרא, משהו מיוחד. אסור לאדון לשנות ממנו אם לא יתן גם לעבד לשנות עמו!

מבהיל! אי אפשר להרחיב בתיאורים, אולם באופן כללי - אסור שיהיה לאדון שום דבר יותר מהעבד! כל מה שיש לאדון צריך שיהיה לעבד, ואם יש אפשרות שיהיה רק לאחד - העבד קודם לאדונו!

אם יש חדר אחד עם מזגן, ובחדר שני אין מזגן, מי יהיה בחדר עם המזגן ומי נצלה בחדר השני בלי מזגן? העבד יושב בחדר עם המזגן - אימחיה נפשתי, והאדון בחדר בלי מזגן. אתה רוצה שגם לך יהיה נעים? תתקין מזגן גם בחדר השני...

זה ממש גורא ואיום. עד שהאדון הזה השיג את ה'רבישע בענקל', את הכורסה נפלאה - והנה העבד אומר "אני יושב על הכורסה הזו, אתה תשב על הספסל". רק שטריימל חסר לו והוא רבי מושלם...

הלזאת ייקרא "משפטים"?! האם דברים אלו מובנים על פי שכל?

אומרת התורה הקדושה: דע לך, זה משפט, לא חוק! ולמה? - "כי תקנה עבד עברי", אתה יודע מה אתה קונה? אינך קונה 'עברי', אתה קונה 'עבד עברי', כל יהודי הוא עבד - עבד ה'.

נעמד על העגלה, לוקח את המושכות וצועק "דיו דיו" השמחה עד לב שמיים. הרמב"ם אומר שאין שמחה גדולה יותר מהנמקה. געצל ממשיך בדרכו, ושמערל נותר לו שוכב עם החמור.

הוא ממשיך לנסוע, עוד חמישים מטר, מאה מטר, לפתע חולפת בראשו המחשבה: "מה עשיתי? הלא יש לי הודמנות נפלאה לקיים מצות 'כי תראה חמור שונאך רובץ תחת משאו...' עזוב תעזוב עמו! מי יודע אם עוד פעם בחיים אוכל לקיים כזו מצוה - 'חמור שונאך' בהידור, אין לי שונא יותר גדול משמערל, ואני אלך? תפילין הנחתי היום? קריאת שמע אמרתי היום? הרי זו מצוה בתורה, גם זו מצוה בתורה - 'עזב תעזב עמו'."

הוא נוצר, מסתובב לאחוריו ומגיע אל אותו בעל מחלוקת, השונא הגדול שלו. שמערל חשב שהלה בא לתת לו מכות... - מה, הוא חוזר אלי?

"תגיד לי, שמערל", פונה אליו געצל, "אולי אפשר לעזור לך, אני רואה שאתה לא מסתדר"

הוא לא מאמין - מה קורה פה? "נו, בשח בשח, אני שוכב פה שעתים וחצי ואף אחד לא בא"

"בסדר, בא ביחד נפרוק את המשא."

פורקם את המשא מהחמור, מקימים את החמור - ומקיימים מצות טעינה, כך עשו שתי מצוות: געצל קיים את מצות "עזב תעזב עמו", ושמערל גרם לו לקיום המצוה.

"להיכן אתה נוסע?", מתעניין שמערל.

"אני נוסע לירושלים."

"נו, זה טוב, גם אני בדרכי לשם" - והם נוסעים ביחד.

אומרים חז"ל: "נמצאו עושין שלום ביניהם, וחבירו אומר: לא הייתי סבור שהוא שונאי, ראה היאך ריחם עלי כשראה אותו ואת חמורו בדוחק. מתוך כך נכנסו לפונדק, אכלו ושתו ביחד ונתאהבו זה לזה."

נכנסים שני האויבים לשער לפונדק אחד ואומרים: איזו מצוה קיימנו עכשיו! חד בדרא! שותים ביחד 'לחיים', ומאו נעשים ידידי נפש. זה קם בבוקר - "בבקשה, אתה קודם", והשני - "לא, מה פתאום, אתה קודם".

שואלים חז"ל: מי בעולם יכול לעשות שלום במצב של כזו שנאה תהומית? פסוק בחומשי: "הוי 'אתה' כוננת מישרים משפט וצדקה". בתורה יש כזו ישירות.

כאלו שונאים נוראיים נהפכו להיות ידידי נפש. הכיצד? - התורה, היא עשתה שלום ביניהם.

כוחה של מצוה

את הדברים הללו דיברתי בציבור לפני כמה שנים. אחרי כמה זמן באה ידיעה, שהדברים חוללו מהפכה בין שני שכנים - נקרא להם ראובן ושמעון - שהיו שונאים מושבעים.

והיו היום וראובן עשה אופרוף. שמעון החליש שזהו הזמן לעשות עמו שלום.

איך?

הוא לא אמר 'בא נעשה שלום'. הוא בא לראובן ואמר לו: "קודם כל מול טוב לך על החתונה שאתה עושה בשבוע הבא. שנית, יש לי שאלה קטנה אליך - יש לך שבת אופרוף מחר, אולי אתה צריך מקום בשביל האורחים לישון? אצלי בבית יש לי כמה מיטות ריקות."

הלה נבהל, לא האמין למשמע אוזניו. "כן, ודאי, כל מיטה חשובה". חשב לעצמו: 'לא ידעתי ששמעון הוא בעל מדות טובות כל כך'. מיד שלח לו הזמנה לחתונה. שמעון כמובן הגיע לחתונה ונהיו ידידים ואוהבים. "אתה כוננת מישרים" - מה שמצוה אחת יכולה לעשות!

מעשיו ראובן

לאחר שחיבור הדיאלוג ליד ימינו של רבי ראובן התקלקל, ביקשו הרופאים לנתח את יד שמאלו כדי שיוכלו לחבר דרכה את צינורות הדיאלוג. הידוק רצועות התפילין חוסם את עורקי היד ולאחר מכן אין אפשרות לבצע את טיפול הדיאלוג. רבי ראובן שחשש שבקבוצת הניתוח לא יוכל להניח תפילין, לא אבה לדבר בשום אופן. הרופאים עשו מאמצים רבים לשכנעו והביאו רופא מומחה שהראה לו כיצד אפשר להניח תפילין על היד בלא להדק את הרצועות, אך רבי ראובן עמד איתן בסירובו.

בעקבות זאת, הוצרכו לנתחו דרך עורקי הלב, דבר הגורר סיכון לסיבוכים וזיהומים, אולם רבי ראובן עמד על דעתו וזעק במר ליבו: "אם אני יכול להניח תפילין כהלכה, לשם מה לי חיים?"

אם כך - שואל האלשיך - אם הוא עבד, איך בכלל ניתן לקנות אותו? משל לשני עבדים - ראובן ושמעון - שעובדים אצל אותו אדון - אברהם. בא ראובן לשמעון ואומר: 'אני קונה אותך לעבד'. אומר לו שמעון: 'אני כבר עבד לאברהם'. כלום שייך שראובן יקנה אותו? הלא הוא כבר עבד לאברהם ואיך יקנהו?

אבל התורה מחדשת שכן: "כי תקנה עבד עברי", אפילו שהוא כבר "עבד" ולא סתם "עברי", כי כל יהודי הוא עבד ה' ומצד הסברה השכלית לא ניתן היה לקנותו, עם כל זה "שש שנים יעבוד" - התרתי לך לקנותו.

אבל - אומרת התורה - כיון שהוא לא סתם אדם פשוט אלא עבד ה', ישנם דינים איך עליך להתנהג עמו: "כי טוב לו עמך", "לא תעבוד בו עבודת עבד", "לא תרדה בו בפרך". אלו לא חוקים, אלו משפטים. הוא עבד ה' וממילא ברור כי יש להתייחס אליו בהתאם!

"כי טוב לו עמך". מדוע? - כי הוא עבד ה'.

"ובשביעית יצא לחפשי חינם". שימו לב: לא נאמר "תוציאנו" אלא "יצא", אינך צריך להוציא אותו, הוא יוצא ממילא, אין לך זכות בו. החידוש הוא דוקא בזה ש"שש שנים יעבוד", שעל אף היותו עבד ה' התירה לך התורה להעבירו שש שנים.

נקודה נוספת: הפסוק פותח בלשון נוכח - "כי תקנה", ואם כן צריך היה לכתוב אחרי כן: "שש שנים יעבדך", שהלא מדברים בנוכח, ולמה כתוב "שש שנים יעבוד"?

וביארנו בזה, שנקט הכותב לשון "יעבוד" ולא "יעבדך" בכדי שהבעלים לא יתפסו בגאווה - 'תראה, אני האדון, הוא העבד, והוא עובד אותי... זו טעות! שש שנים יעבוד', יש עליו גזירה מן השמים שהוא חייב לעבוד שש שנים - אותו או את מישהו אחר, זה לא שאהה חשוב יותר ממנו, הוא כלל לא עובד אותך, לא 'יעבדך' אלא 'יעבוד', זו גזירה עליו, אתה רק קנית אותו. והכל מיושב כמין חומה, פלאי פלאים!

עזב תעזב עמו

כי תראה חמור שונאך רבץ תחת משאו וחדלת מנוחו
לו עזב תעזב עמו (כג, ה)

אתה כוננת מישרים

הנה על פסוק זה, מובא במדרש (תנחומא משפטים סימן א): "מהו 'אתה כוננת מישרים' - אמר רבי אלכסנדר: שני חמרים מהלכין בדרך שונאין זה לזה, רבץ לאחד מהן חמורו".

צריך להקדים ולומר שאנו בתקופתנו לא יודעים מה הם "חמרים", אבל פעם החמור היה כלי התחבורה המקובל, עליו היו נושאים את כל המשאות, ואלו שהנהיגו את החמורים נקראו "חמרים".

בימינו אין חמורים, יש מכוניות ומשאיות, וכדי לשבר את האזון בהבנת דברי חז"ל, נתאר לעצמנו שני נהגי מוניות. כידוע, אומן שונא את בן אומנתו, וגם הם, נהגי המוניות, נלחמים על כל נוסע ושונאים האחד את זולתו. זוהי הדוגמא בימינו ל"שני חמרים".

ובכן, מעשה בשני חמרים, נקרא להם געצל ושמערל, שהיו מהלכים בדרך והיו שונאים זה את זה. כבר כמה שנים שגעצל אומר לשמערל: "אתה תופס לי את הפרנסה, חוסף לי את הקונים מהיד, אתה מוציא לי את הלחם מהפה..." ושמערל צועק לעומתו: "לא, אתה גנב, אני הייתי קודם, מה אתה לוקח אותי". בקיצור, ששון ושמחה - שונאים מושבעים. עוד יום, עוד שבוע, עוד חודש, וכל יום מעשים חדשים, גיפרעלך, שנאה כזו שלא שייך - תהום מפרידה ביניהם.

יום אחד עומד געצל בתחנת ההסעות וצועק "פנוי להובלה" - ואין קונה, אף אחד לא בא. פתאום, אחרי שעתים, מגיע השונא שלו - שמערל, וגם הוא מחכה לקליינט. בדיוק באותו רגע מגיע אחד שצריך הובלה ושמערל הזה צועק לעברו: "בא, בא, כנס...". הלה נענה לו, מסעין על חמורו את המשא ומתכוון לצאת לדרך.

"אתה לא מתבייש?" וזעק לעברו געצל, "אני שעתים עומד פה ומחכה, ואתה בא ולוקח? אצנב, אצנב, אין מחילה עולמית!"

כך עמד געצל וקילל את שמערל על מה שעשה לו.

אחרי שעה וחצי, ברוך ה' בשעה טובה ומוצלחת הגיע נוסע, וגעצל יוצא עמו לדרך. הלב מלא עד גדותיו בשנאה לשמערל.

הוא נוסע ונוסע, והנה לפתע הוא רואה מרחוק חמור רובץ תחת משאו. הוא לא יודע מי זה, ואומר: "ירבונו של עולם, יהי רצון שזה יהיה שמערל!" יהי רצון, אבל עדיין הוא לא יודע מי זה.

נוסע הלאה ומגיע קצת יותר קרוב: "לעגלון יש כובע אדום גדול, כמו הכובע של שמערל...". מתקרב עוד, עד שמגיע אליו. ואז אורו עיניו: "אוי, דוס איז דוס, וזה זה. שמערל תקוע כאן, אין עובר ושב, 'יהא מונח' וילמד לקח שלא עושים כאלו גולות לאור השמש!"

